

บทที่ 3

ประวัติและความเป็นมาของพระอินทร์จากวรรณกรรมพุทธศาสนา

แนวคิดและความเชื่อเรื่องพระอินทร์ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนาเป็นเรื่องซึ่งมีมาตั้งแต่เมื่อครั้งอดีตกาล ด้วยสาเหตุที่พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองอยู่ในดินแดนชมพูทวีปมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะในดินแดนที่พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้าไปถึง การรู้จักพระอินทร์นั้นเป็นไปในลักษณะต่าง ๆ กัน และมีรูปลักษณะเป็นแบบฉบับของตน ถึงแม้ว่าแนวคิดและความเชื่อในเรื่องของพระอินทร์จะมีที่มาจากคัมภีร์พุทธศาสนาเหมือนกัน แต่สิ่งสำคัญคือ กลวิธีในการนำเสนอเรื่องราว และกลวิธีในการถ่ายทอดความคิดความเชื่อของผู้คนในแต่ละท้องถิ่นโดยผ่านทางงานวรรณกรรมนั้นมีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม ขนบประเพณี และสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น อาทิ ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนานิกายมหายาน อย่างเช่น จีน ทิเบต และญี่ปุ่น รู้จักพระอินทร์ในฐานะของเทวดาผู้ที่มีหน้าที่เป็นโลกบาลประจำทิศบูรพา (ทิศตะวันออก) ในประเทศจีนเรียกกันว่า “ทีกัก” และในประเทศญี่ปุ่นเรียกว่า “ชิโกกุ” ส่วนพระอินทร์ในความเชื่อของชาวธิเบตนั้นมีกายสีขาวต่างจากพระอินทร์ของไทยที่มีกายสีเขียว (สังฆาภิรมย์, 2507 : 24) หรือในประเทศที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท อันได้แก่ พม่า ลาว และไทยนั้น ในประเทศพมารู้จักพระอินทร์ในนามของ “ธจามิน” หรือเทวดาผู้เป็นใหญ่ มีหน้าที่ในการสืบทอดพระบรมมรดกสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คอยย้ำเตือนพุทธศาสนิกชนให้ปฏิบัติตนเป็นคนดี และมีความเกี่ยวเนื่องกับตำนานวันสงกรานต์ของพม่า สำหรับประเทศลาวและดินแดนบางส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยหรือที่เรียกกันว่าภาคอีสานนั้น รู้จักพระอินทร์ในนามของพระญาแถน หรือแถนหลวง หรือผู้ที่เป็นหัวหน้าของเหล่าเทวดาบนสวรรค์ และในส่วน of ประเทศไทย “พระอินทร์” เป็นตัวละครที่คนไทยเรารู้จักกันดีในฐานะของเทวดาผู้ยิ่งใหญ่ที่คอยให้การช่วยเหลือตัวละครต่างๆ ในวรรณคดีส่วนใหญ่ของไทย และบางครั้งก็ช่วยลงโทษผู้ที่ประพฤติดุคคิดร้ายต่อตัวละครเอกของเรื่องให้ได้รับผลจากการกระทำนั้นๆ นอกจากนี้เรายังรู้จักพระอินทร์ในฐานะที่เป็นเทวดาแห่งน้ำและการเกษตร ซึ่งเป็นตัวแทนของสายฝน ฤดูกาล และความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร

ต้นเค้าความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤตมีที่มาจากคัมภีร์อเวสตะของอิหร่าน แต่เดิมนั้นคนอินเดียโบราณเชื่อกันว่า “ พวกอารยันและอิหร่านเป็นพวกเดียวกันและอพยพมาพร้อมกัน โดยที่พวกหนึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอินเดีย อีกพวกหนึ่งแยกไปทางอิหร่าน จะเห็นได้จากภาษาของทั้งสองพวกซึ่งมีความใกล้เคียงกันมาก เช่น คำว่า “อารยะ” หรือ “อารยัน” ที่พวกตั้งถิ่นฐานในอินเดียใช้เรียกตัวเอง กับคำว่า “อิหร่าน” ที่พวกเปอร์เซียโบราณเรียกตนเองก็เป็นคำมาจากรากศัพท์เดียวกัน และพบว่าวรรณคดีโบราณของอิหร่านคือคัมภีร์อเวสตะ (Avesta หรือ Zend - Avesta) กับคัมภีร์ฤคเวทของอินเดียมีความเกี่ยวข้องกันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาษาของทั้งสองคัมภีร์มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ภาษาในคัมภีร์อเวสตะรูปที่เก่าที่สุดกับภาษาในคัมภีร์ฤคเวททั้งในด้านรูปศัพท์และการสร้างประโยค ซึ่งให้เห็นได้ชัดเจนว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด... ในคัมภีร์อเวสตะมีชื่อของพระอินทร์ปรากฏอยู่ในศัพท์ว่า Indra หรือ Andra, Ander ว่าเป็นไทวะ คือ อนุษย์ที่ชั่วร้ายคนหนึ่ง ในจำนวน 6 คน แห่ง Aharman หรือ Akriman (อนุษย์ที่ชั่วร้ายในศาสนาปาร์ซี ของ Zarathustra หรือ Zoroaster) Indra มีหน้าที่ขัดขวางจิตใจของมนุษย์มิให้กระทำความดี และมีความสำคัญเป็นที่สามใน

จำนวนมนุษย์ที่ชั่วร้ายซึ่งเป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับอำนาจคุณธรรมของศาสนาปาร์ซี ของ Zoroaster มนุษย์ทั้ง 6 คน นั้น ได้แก่ Akem – mono , Indra , Sauru , Naung – haithya , Tauru และ Zairika ที่อยู่ของพวกนี้ก็คือโลกอันมืดมิดแห่ง Aharman แต่เรื่องราวของพระอินทร์ที่ปรากฏในวรรณคดีสมัยพระเวทนั้น กล่าวว่า พระอินทร์เป็นเทพที่มีผู้นิยมมากที่สุด ยิ่งกว่าบรรดาเทพทั้งหลายในสมัยเดียวกัน โดยเฉพาะคัมภีร์ฤคเวทที่กล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของพระอินทร์ในฐานะของเทพนักรบ และช่วยปกป้องชาวอารยันผู้ศรัทธาในพระองค์ในการทำสงครามของพวกเขากันทั้งในเผ่าเดียวกัน หรือกับเผ่าอื่น ๆ ทั้งนี้ พระอินทร์ถือเป็นบุคลาธิษฐานแห่งปรากฏการณ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะการเกิดฝนและฟ้าคะนอง ซึ่งจะสามารถสรุปลักษณะสำคัญต่าง ๆ ของพระอินทร์จากคัมภีร์ในสมัยพระเวท ได้ 2 ประการ คือ ประการแรก พระอินทร์ทรงเป็นเทพผู้มีสายฟ้าเป็นอาวุธ เป็นผู้พิชิตมนุษย์แห่งความแห้งแล้ง หรือความมืด ปลดปล่อยสายน้ำให้เป็นอิสระ ให้แสงสว่างแก่ฟ้าและดิน และทรงเป็นผู้ประทานฝนแก่ชาวอารยัน ประการที่สอง พระอินทร์ทรงเป็นเทพแห่งสงครามผู้ช่วยชาวอารยันในการทำศึก และสามารถเอาชนะชนพื้นเมืองดั้งเดิมของชาวอินเดีย ฉะนั้น ชื่อเสียงและฐานะของพระอินทร์ในคัมภีร์เวสตะและจากในคัมภีร์ฤคเวทจึงแตกต่างกันมาก

วรรณคดีสันสกฤตในสมัยแรก ๆ กล่าวถึงการกำเนิดของพระอินทร์ว่า ทรงเป็นโอรสของเทวาช (ฟ้า) และปฤถวี (ดิน) แต่บางตอนก็กล่าวว่า พระอินทร์เป็นบุตรของแม่ว (คฤณ) กับพ่อว (วฤณ) รวมทั้งเป็นโอรสของนางอติ และพระกัศยปะ แต่ในสมัยมหากาพย์กล่าวว่า พระอินทร์เป็นเพียงตำแหน่งของเทวดาผู้เป็นใหญ่บนสวรรค์ มรรตยชนผู้ใดที่สามารถประกอบพิธีบวงสรวงอศวเมธครบร้อยครั้ง ก็จะสามารถจุติไปเกิดเป็นพระอินทร์บนสวรรค์ และมีอายุเพียง 100 ปีทิพย์เท่านั้น หากมีเทพองค์อื่น หรือแม่แต่มนุษย์ผู้มีบุญที่ได้ประกอบกุศลกรรมเช่นเดียวกัน ก็จะสามารถขึ้นไปดำรงตำแหน่งแทนพระอินทร์พระองค์เดิม ดังนั้น ในคัมภีร์ปุราณะจึงกล่าวถึงเรื่องของมนุษย์ผู้ต้องการจะยกฐานะตนเองขึ้นเป็นพระอินทร์ จนเป็นสาเหตุให้พระอินทร์ต้องหาทางทำลายการบำเพ็ญตบะของบุคคลผู้นั้น เพื่อป้องกันมิให้ตำแหน่งของพระองค์ต้องหลุดพ้นไป

ในสมัยพระเวท พระอินทร์ มีชายาหนึ่งพระองค์ พระนามว่า อินทราณี หรือศจี มีพระโอรสพระนามว่า ชันดะ และมีพระธิดาพระนามว่า ชันดี หรือเทวเสนา ส่วนในวรรณคดีสมัยมหากาพย์ กล่าวว่า พระอินทร์มีโอรสอีกหลายองค์ที่เกิดจากชายาอื่น ๆ และมีชาติกำเนิดเป็นนางมนุษย์ อาทิ เทพอรชุนซึ่งเป็นโอรสที่เกิดจากนางกุนตี ชายาของท้าวปาณฑุ ผู้ปกครองเมืองปาณฑพ ในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องมหากาณะ รวมทั้งพาลี พญาวานรที่เกิดจากการคาผู้มีชาติกำเนิดเป็นสัตว์ ในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องรามายณะ จึงส่งผลให้ทั้งเทพอรชุนและพาลีต่างก็ได้รับการขนานนามว่า “ วาสิ ” ด้วยเหตุที่เป็นโอรสของวาสะวะ (พระอินทร์) สำหรับลักษณะรูปร่างของพระอินทร์จากคัมภีร์ฤคเวทในสมัยพระเวทนั้น ได้บรรยายไว้ว่า พระอินทร์มีรูปร่างอ้วนใหญ่ แข็งแรง มีศอกหุ้ม มีแผ่นหลังสีน้ำตาล ร่างและพระพาหานั้นทรงมีพลังอันหาใครต่อใครมิได้ มีโอษฐ์และอุทรขนาดใหญ่ มีเคราสีทอง และมีพระเกศาสีน้ำตาล พระอินทร์มักจะปรากฏร่างเป็นสีทองหรือสีน้ำตาล มีพระกรสีทองคล้ายเหล็ก และทรงวัชระไว้ในพระหัตถ์เสมอ คนโบราณเชื่อกันว่า พระอินทร์เป็นเทพผู้มีรูปร่างงดงามที่สุด และมีความรู้โรจน์ราวกับดวงอาทิตย์ส่องแสง รวมทั้งยังสามารถแปลงร่างได้หลาย ๆ ลักษณะ ตามแต่พระทัยและอำนาจของพระองค์ แต่ในวรรณคดีของสมัยมหากาพย์ ได้กล่าวถึงลักษณะรูปร่างของพระอินทร์ว่า ทรงมีเนตรและเคราสีเหลือง (ทอง) ทรงอาภรณ์สีทอง พัสตราภรณ์สีแดง และมักจะปรากฏพระองค์ในร่างของมานพหนุ่ม อายุ 25 ปีเสมอ นอกจากนี้ ในภาพเขียนที่ปรากฏในถ้ำ Elephanta และที่ Ellora นั้น เป็นภาพ

ของพระอินทร์ทรงช้าง และมีเนตรรอบองค์ หรือจากภาพเขียนบางแห่งก็จะปรากฏรูปร่างของพระอินทร์ในลักษณะที่มีเนตรทั่วองค์ มีพระกร 4 กร มีศิวายสีทองแดง ทรงช้างอิราวดี หรือไอราวต ซึ่งเป็นช้างเผือก และในหัตถ์ที่สามทรงวัชร ... ในส่วนอุปนิสัยของพระอินทร์นั้น มี 2 ลักษณะ กล่าวคือ ทรงเป็นผู้ที่มีความกล้าหาญ สามารถนำทัพออกรบกับพวกอสูรที่นำความเดือดร้อนมาสู่มวลมนุษย์ รวมทั้งเป็นผู้ที่มีความเมตตา กรุณา ให้ความช่วยเหลือ เกื้อหนุน ปกป้อง คุ้มครองแก่ชนผู้เคารพศรัทธาในพระองค์ จนได้รับสมญานามว่า “มฆวัน” หรือ “มฆวาน” ซึ่งหมายถึง ผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารี ดังที่ปรากฏในวรรณคดีของสมัยมหากาพย์ บางเรื่อง เช่น จากเรื่องนโลปายชานัม อันเป็นเรื่องราวหนึ่งในวนบรพ ในคัมภีร์มหาภารตะ พระอินทร์ ประทานพร 2 ประการให้แก่พระนล เมื่อครั้งที่นางทมนยันตีทรงเลือกพระนลเป็นสวามี และในคัมภีร์รามายณะ พระอินทร์ประทานจุฬามณีแก่บิดาของนางสีดาเพราะทรงพอพระทัยในการบวสรวงแก่พระองค์ ซึ่งในสมัยมหากาพย์นี้ นอกจากพระอินทร์จะดำรงอยู่ในฐานะของเทพผู้ให้ฝนแล้ว ยังทรงทำหน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ เป็นโลกบาลประจำทิศตะวันออก มีหน้าที่คุ้มครองจักรวาลภาคทิศตะวันออก และได้กระทำสงครามมามากมายหลายครั้งอย่างไม่ลดละกับพวกอสูรซึ่งเป็นศัตรูของเหล่าทวยเทพ ” ดังนี้ เป็นต้น

(เรียบเรียงจากงานของ เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา , 2520 : 42 - 124)

จากความที่กล่าวมาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นถึงความเมตตากรุณาของพระอินทร์ในฐานะที่ทรงเป็นเทพผู้ให้การอุปการะช่วยเหลือคนดี ตลอดจนในฐานะที่ทรงเป็นเทพแห่งสายฝนผู้ประทานความอุดมสมบูรณ์ให้แก่มวลมนุษย์ เมื่อครั้งที่โลกเกิดความแห้งแล้งและเกิดทุกข์ภัยจากภัยพิบัติต่าง ๆ

สำหรับแนวคิดและความเชื่อเรื่องพระอินทร์ที่ปรากฏในล้านนานั้นมีที่มาจากคัมภีร์พุทธศาสนา โดยเฉพาะในอรรถกถาชาดก ได้กล่าวถึงบทบาทของพระอินทร์ว่าเป็นผู้ที่ให้การช่วยเหลือ ปกป้องคุ้มครอง และยกย่องเชิดชูผู้ที่กระทำความดี รวมทั้งเป็นพุทธศาสนูปถัมภก คือ ทำหน้าที่เป็นผู้ค้ำจุนหรืออุดหนุนพระพุทธองค์และพระสาวก ช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในดินแดนต่าง ๆ พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปเชื่อกันว่าการได้จุติไปเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หลังจากที่ตายพ้นโลกมนุษย์ไปแล้วนั้นถือว่าเป็นความสุขอันยิ่งใหญ่ และในการตั้งปณิธานปรารถนาตามคติทางพุทธซึ่งกล่าวว่า นอกจากการรักษาศีลอุโบสถ อันได้แก่ การประกอบกุศลกรรม เช่น การให้ทานแก่สมณสงฆ์ด้วยอาหาร เครื่องดื่ม ผ้า พานหะ ดอกไม้ เครื่องหอม เครื่องอุปโภคบริโภคแล้ว ยังต้องปฏิบัติศีลห้าให้ครบไม่ขาดตกบกพร่อง พร้อมด้วยการปฏิบัติให้อยู่ในคุณธรรม 7 ประการ คือ

1. การแสดงความเคารพต่อบิคามารดา เคารพผู้ใหญ่ และสมณพราหมณ์โดยสม่ำเสมอ พร้อมทั้งเลื่อมใสเอาใจใส่เป็นอย่างดี
2. เป็นผู้ที่มีวาจาดี มีศรัทธา สิด สุตะ จาคะ และปัญญาทั้งปวงนี้ครบ
3. ต้องไม่พูดจาต่อเสียดเหน็บแนมผู้อื่น
4. ไม่ประพฤติผิดในลोकียวิสัย
5. ไม่ตระหนี่ถี่เหนียวจนเกินไป พึงให้ทานเป็นเนืองนิตย์
6. มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น
7. รู้จักรับความโกรธ และขจัดกิเลสตัณหาภายในจิตใจได้

เมื่อปฏิบัติครบถ้วนทุกประการแล้วจึงจะสามารถจุติไปเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้

3.1 การกำเนิดของพระอินทร์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

พระพุทธเจ้าตรัสไว้หลายคราว ถึงเรื่องของบุคคลที่ตั้งมโนปณิธานปรารถนาจะไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้นั้นต้องประกอบกุศลกรรมอย่างไรบ้าง โดยตรัสว่า “...หญิงชายที่รักษาศีลอุโบสถ เมื่อสิ้นชีวิตในโลกมนุษย์แล้วอาจไปเกิดได้ในไตรภพสวรรค์...” หรือ “...การให้ทานแก่สมณะด้วยอาหาร เครื่องดื่ม ผ้า พานหะ ดอกไม้ เครื่องหอม เครื่องอุปได้ เสนาสนะ คิลานปัจจัย แสงสว่าง ฯลฯ โดยปรารถนาให้เป็นปัจจัยในชาติหน้านั้น อาจนับเป็นส่วนหนึ่งของบารมีที่จะส่งไปเกิดในชั้นนี้ได้...” หรือ “...ผู้ที่ประกอบกุศลกรรมอันยิ่งยวดหากยังเกี่ยวกับโลกีย์วิสัยอยู่ อาจเกิดในดาวดึงส์...” หรือ “...การถือเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งโดยไม่หวั่นไหว อาจยังให้ภพชนมาเกิดในหมู่เทพของสวรรค์นี้...” หรือ “...บุคคลที่ประกอบไปด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา หากปรารถนาแล้วอาจไปเกิดในสวรรค์ดังกล่าวได้...” หรือ “...การเคารพต่อพ่อแม่ สมณพราหมณ์ และผู้อาวุโสโดยสม่ำเสมอเป็นการง่ายที่จะมีสถานะเป็นเทพในดาวดึงส์พิภพ...” และจากหนังสือไตรภูมิพระร่วง ก็ได้กล่าวถึงการกำเนิดของเหล่าเทวดาบนสวรรค์ไว้ว่า “...ผู้ใดทำบุญไว้ ย่อมไปเกิดเป็นเทวดา มีปราสาทแก้ว เงินทองทรัพย์สมบัติมากมาย ถ้าแลมีเทวดาไปเกิดในผ้าพับ ก็ได้ชื่อว่าเทวดานางฟ้าองค์นั้น เป็นโอรสธิดาของเทวดาเจ้าของผ้าพับนั้น หรือถ้าใครไปเกิดบนที่นั่งนอนของเทวดาองค์ใด ผู้นั้นย่อมต้องเป็นชายาของเจ้าของที่นั่งนอนนั้น และถ้าไปเกิดที่ต้นแท่นของเทวดาองค์ใด ก็ต้องเป็นผู้รับใช้ของเจ้าของแท่น หรือถ้าเกิดในบริเวณวิมานของเทวดาองค์ใด ย่อมต้องเป็นบริวารของเจ้าของวิมาน แต่ถ้าไปเกิดระหว่างเส้นแบ่งเขตแดนพอดิ ก็จะทำให้พระอินทร์เป็นผู้ตัดสินว่ากรรมสิทธิ์จะตกอยู่กับเทวดาองค์ใด...” ตัวอย่างเกี่ยวกับผู้ประพฤดิธรรมที่จะได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ ในสังยุตนิคายกถาว่าไว้ว่าชายชาวกนชาวราชคฤห์คนหนึ่งได้รักษาศีลโดยสุจริตก็ได้มาเกิดในสวรรค์พิภพนี้ ทรงรักมีรุ่งเรืองและกอรปด้วยสง่าราศีเป็นที่ขี้ หรือในครั้งที่พระโมคคัลลานะไปเยี่ยมสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นก็ได้สังเกตเห็นเทวดาวิมานแห่งหนึ่งอันประกอบไปด้วยความวิจิตร จึงซักถามดูปรากฏว่าเป็นวิมานซึ่งนั่นนพิตะจะไปเสวยสุข ท่านผู้นั้นเป็นคหบดีในเมืองสาวัตถี ผู้ได้สร้างศาลาถรมุขในอารามอิสิปตนะและได้ถวายแด่พระพุทธองค์ นอกจากวิมานแล้วพระโมคคัลลานะยังเห็นสาวสวรรค์ทั้งหลายซึ่งจะเป็นบริวารของผู้นั้นมาเป็นเจ้าของวิมานแห่งนั้นด้วย

พระอินทร์ นอกจากจะเป็นเทวดาชั้นสูงสุดที่ปกครองเหล่าเทวดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้วยังทรงทำหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงของท้าวจุลโลกบาลอีกด้วย ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการกำเนิดของพระอินทร์ว่าเป็นผู้ที่เกิดเอง คือ เป็นอุปปาติกะ ผู้ใดที่ประกอบกุศลกรรมและปฏิบัติธรรมให้ครบทั้ง 7 ประการ โดยสมบูรณ์แล้ว จึงจะสามารถจุติไปเป็นพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้ ผลการวิเคราะห์จากข้อมูลต่างๆ ทำให้ทราบว่าพระอินทร์เป็นเพียงตำแหน่ง กัลยาณชนผู้ใดประกอบกุศลกรรมต่างๆ มากมายมาในชาติก่อนๆ ก็สามารถจุติไปเป็นพระอินทร์ได้ และไม่มีองค์ใดที่อยู่ในตำแหน่งโดยถาวร แต่จะมีการผลัดเปลี่ยนตัวบุคคลเมื่ออายุขัยบนสวรรค์สิ้นสุดลง เมื่อพระอินทร์องค์หนึ่งจุติไป องค์ใหม่ก็จะปรากฏขึ้นเฉลิมพระนามว่าพระอินทร์สืบต่อไป จากเมตตสูตร กล่าวว่า ผลจากการที่ผู้คนตบสร้างบารมีโดยการเป็นมิตรแก่กันทั่วไปเป็นเวลาเจ็ดปี ส่งผลให้บุรุษผู้นี้ได้เป็นพระอินทร์ถึง 36 สมัยด้วยกัน ในกรณีนี้ เรื่องในมันธชชาดก และสัตตสุริยสูตร ได้กล่าวถึงความไวตรงกัน และในชาดกเรื่องกุลดาวชาดกก็ยืนยันว่ามีพระอินทร์หลายพันองค์ ในวรรณกรรมบาลีได้กล่าวถึงเรื่องของพระอินทร์องค์ที่ครองตำแหน่งเมื่อครั้งพุทธกาลเอาไว้อย่างมากมาย ในแง่ที่ทรงเป็นองค์

อุปถัมภ์ของพระพุทธศาสนา ความใน วัตนปฐสูตร กล่าวถึงคราวที่พระอินทร์เป็นมนุษย์ก่อนจะเสวยตำแหน่ง
นี้ว่า ได้สร้างบารมีไว้มาก ซึ่งจะเห็นได้จากการอุปการะพ่อแม่ เคารพผู้สูงอายุ เจริญด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน
ไม่พูดให้ร้ายผู้ใด ยินดีในการบริจาค พุศุความจริงและรู้จักระงับโทสะจริต จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นนี้
อาจเป็นหลักการขึ้นมูลฐานสำหรับการจะดำรงอยู่ในตำแหน่งของพระอินทร์

ปานามิ สกุกกร เน จ รมม , เยสั รมมานิ สสมาทินุตตา สกโก สกุกคต อชชลา

(อุดม รุ่งเรืองศรี , 2523 : 61 - 74)

แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับการกำเนิดของพระอินทร์ที่เรากล่าวถึงนี้ เชื่อกันว่าเป็นเพียงพระอินทร์
องค์ที่ดำรงตำแหน่งในสมัยพุทธกาล คือ เป็นผู้ที่ยกยอปราบนิบัติรับใช้พระพุทธเจ้า และให้การช่วยเหลือแก่พุทธ-
สาวก ซึ่งก่อนหน้าพระอินทร์องค์นี้ก็มีพระอินทร์องค์อื่น ๆ อีกมากมายหลายองค์ผลัดกันขึ้นมาครองตำแหน่ง
จอมเทพ เมื่อหมดบุญก็จุติไปตามกรรมที่ตนเองสร้าง ในด้านอายุของพระอินทร์ก็เช่นเดียวกับเทวดาบนสวรรค์
ชั้นดาวดึงส์ คือ มีอายุได้พันปีทิพย์ หรือ 3 โกฎิ 6 ล้านปีมนุษย์ สำหรับพระอินทร์นั้นเมื่อสิ้นบุญก็ต้องจุติ
และจะมีผู้ที่ทำบุญมามากขึ้นไปเกิดเป็นพระอินทร์องค์ใหม่ หรือแม้แต่พระอินทร์องค์นี้เองก็เคยจุติไป และกลับ
มาเกิดเป็นพระอินทร์ตามเดิม จากเรื่องในอุ้งนาควัดลาลิณีที่กล่าวถึงว่า “..... พระอินทร์เห็นบุญนิมิตที่พระองค์
จะต้องจุติก็ตกพระทัย จึงเสด็จมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อขอความช่วยเหลือ ที่เวทียศิรี หรืออุเขาเวทียะ ภายในถ้ำ
อินทสาละ และขณะที่พระองค์กำลังประทับฟังพุทธวาทะอยู่นั้น พระองค์ก็จุติและกลับมาเกิดเป็นพระอินทร์
หนุ่ม” เรื่องราวนี้มีแต่พระอินทร์และพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ทรงทราบ ส่วนในธรรมบทอรกถกกล่าวไว้ว่า
“...พระพุทธองค์เคยตรัสบอกแก่พระสาวกว่า เมื่อพระอินทร์ได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วจึงบรรลุปเป็นโสดาบัน...”
ในอังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า พระพุทธองค์เองก็เคยเกิดเป็นพระอินทร์ และเสวยสมบัติในเทวโลก
ถึง 36 ครั้ง และจากเรื่องชาดกในนิบาตชาดกยังกล่าวไว้ว่า “..... พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งที่สวयพระชาติเป็น
พระโพธิสัตว์ ได้บำเพ็ญบารมีตรากตรำจนสิ้นอายุขัยบนโลกมนุษย์นั้น ก็ได้จุติไปเป็นพระอินทร์หลายครั้ง”
หรือกล่าวถึงการที่พระพุทธเจ้าเคยไปเยือนสวรรค์ในสภาวะมนุษย์ เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าสวयพระชาติเป็นพระ-
โพธิสัตว์ผู้ชื่อว่าพระอานนตะ ได้ขึ้นไปเยือนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเคยครองราชย์ในสวรรค์ชั้นนี้ในฐานะ
อุปราช ซึ่งในเวลาดังกล่าวมีการผลัดเปลี่ยนพระอินทร์ถึงสามสิบหกองค์ด้วยกัน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ทราบว่
พระอินทร์แต่ละองค์แม้จะดำรงอยู่ในตำแหน่งนานเท่าใดก็ตาม แต่ก็หนีไม่พ้นหลักแห่งการเวียนว่ายตายเกิด
ไปได้ นอกจากจะกล่าวถึงเรื่องของพระโพธิสัตว์ที่สวयพระชาติเป็นพระอินทร์แล้ว ในนิบาตชาดกยังกล่าวอีก
ด้วยว่า พระอินทร์ในอดีตชาติหลายพระองค์ได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระสาวกสำคัญ ๆ ในสมัยพุทธกาล พระเถระ
ที่อ้างกันมากกว่า เป็นพระอินทร์ในอดีตชาติกลับชาติมาเกิดก็คือ พระอนุรุทธเถระ โดยเฉพาะจากเรื่องชาดกใน
ปัญจสาชกเกียบจะทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องถึงพระอินทร์นั้น เมื่อตอนจบเรื่องจะมีการประชุมชาดก หรือสรุปรวม
ที่กล่าวถึงการกลับชาติ ปรากฏว่า พระอินทร์ในเรื่องนั้น ๆ จะกลับชาติมาเกิดเป็นพระอนุรุทธเถระแทบทั้งสิ้น

นอกจากนี้ ในนิบาตชาดกยังมีเรื่องที่แสดงความเชื่อว่า ในสมัยหนึ่ง ๆ จะมีพระอินทร์หลายองค์ใน
จักรวาลต่าง ๆ เพราะคติทางพุทธศาสนาเชื่อว่ามีการวาลอยู่เป็นอันมาก ดังที่กล่าวไว้จากเรื่องมัญญุทธกถาใน
ธรรมบทอรกถกกล่าวไว้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จสู่โลกเพื่อจะโปรดสัตว์นั้นได้ “..... ทรงแผ่ความช่วยเหลือพระอานนตะไปใน

หมื่นจักรวาล” และจากเรื่องยมกปาฏิหาริย์ก็ว่า “... อาวญาของพระพุทธองค์แผ่ไปในแสนโกฏิจักรวาล ...” แต่ที่น่าแปลกก็คือ ไม่ว่าจะเป็นพระอินทร์องค์ใด ก็จะมีสภาพต่าง ๆ และทิพยสมบัติทั้งหมดเหมือนกัน ถึงแม้ว่าพระอินทร์จะเปลี่ยนองค์ไปเรื่อย ๆ พระอินทร์แต่ละองค์ก็ยังมีคุณสมบัติเหมือนกัน รวากับเป็นองค์เดียวกันทั้งหมด ทั้ง ๆ ที่เราทราบว่าพระอินทร์นั้นจะเสวยผลบุญบนดาวดึงส์เพียงพันปีทิพย์เท่านั้น แม้แต่พระอินทร์ที่เคยมาเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ถ้ำอินทสาละ และในขณะที่ฟังธรรมจากพระพุทธองค์อยู่นั้น พระองค์ก็ทรงจุติไป แล้วกลับมาเกิดเป็นพระอินทร์องค์ใหม่ในขณะนั้นเอง แม้กระนั้นก็ยังกล่าวได้ว่ามิใช่พระอินทร์องค์เดิม แต่เป็นเรื่องคนละชาติ ซึ่งอยู่เหนือความเข้าใจของคนทั่วไปอยู่ไม่น้อย (เกื้อพันธุ์ นาคบุผา , 2520 : 177 - 182)

โดยทั่วไปแล้วพระอินทร์มีชื่อหลายชื่อ ซึ่งชื่อแต่ละชื่อนั้นก็จะเกี่ยวข้องกับผลของการกระทำในชาติก่อน อาทิ พระอินทร์ในวรรณกรรมบาลีมักจะปรากฏชื่อว่าสักกะเสมอไป (เพียงแต่คนไทยคุ้นกับชื่อพระอินทร์ในฐานะเจ้าแห่งเทวคาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จึงเห็นเป็นการควรที่จะใช้คำว่า “พระอินทร์” แทนสักกะ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันกับแนวคิดในกลุ่มของพุทธศาสนิกชน) นอกจากนี้ยังมีชื่ออื่น ๆ อีกมากมาย เช่น มหะ หรือมฆา สหัสันน์ ศักระ สหัสกะ สุรนาถ วาสพ หรือवासะ ศจีปติ สุขัมบดี ทิวสบดี เทวราช เทเวศร์ โกสิย์ หรือโกสี มารุตวาน เมฆาहन วฤตระหา ศคกรต หรือศตมฆะ โสมปา หรือ โสมบาน วัชรปานิ หรือเพชรปานิ ปุรินททะ วลภิท ปุรินทร และเทวาน อินโท หรืออินทร์ เหล่านี้ เป็นต้น

สักกะ หมายถึง ผู้มีความสามารถ หรือผู้ที่ให้ทานด้วยความเคารพ (สาเหตุที่ได้ชื่อว่าสักกะเพราะได้รับบริจาคทานเอาไว้อย่างมากมาเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์)

มฆะ หรือมฆา หมายถึง ผู้มั่งคั่ง (สาเหตุที่ได้ชื่อนี้ก็เพราะเมื่อครั้งที่เกิดเป็นลูกของพราหมณ์ชื่อ มฆะ จึงได้ชื่อว่า มฆะ)

มฆัต หรือมฆวาน หมายถึงผู้มีใจโอบอ้อมอารี

สหัสันน์ หมายถึง ผู้มีพันคา (สาเหตุที่ได้ชื่อนี้ก็เนื่องมาจากการที่ไปประพาศติดต่อกับภรรยาของผู้อื่น)

ศักระ หมายถึง ผู้ทรงอำนาจ หรือผู้มีแรงมาก

สหัสกะ หมายถึง ผู้มีความสามารถ (สาเหตุที่ได้ชื่อนี้เพราะเมื่อครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์นั้น เป็นผู้ที่มีความสามารถในการคิดเรื่องต่าง ๆ นับพันเรื่องในคราวเดียวกัน จึงทำให้ได้ชื่อว่า สหัสกะ)

สุรนาถ หมายถึง ที่พึ่งของเทวดา

वासพ หรือवासะ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ในหมู่สุเทพ (วสุเทพมี 8 องค์ คือ ธร - ดิน , อาบ - น้ำ , อนิล - ลม , อนด - ไฟ , สุรวะ - คาวเหนือ , โสม - ดวงเดือน , ปรีตฤษ หรือ ปังอุสะ - รุ่ง , และประภาส - แสงสว่าง)

ศจีปติ และสุขัมบดี หมายถึง ผู้เป็นสวามีของนางศจี และผู้เป็นสวามีของนางสุชาดา (ชื่อนี้มีสาเหตุมาจากเมื่อครั้งที่ได้นางศจี และได้รักษาของยักษ์ผู้ชื่อว่าสุชาดามาเป็นมเหสี)

ทิวสบดี หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ในอากาศ

เทวราช หมายถึง ผู้เป็นเจ้าแห่งเทวดา

เทเวศร์ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่เหนือเทวดา

ทริโลกนาถ หมายถึง เจ้ามัณฑลทั้งสาม
 โกสิย หรือโกสี หมายถึง ผู้มั่งมี หรือผู้มีคลัง
 มารุตวาน หมายถึง ผู้เป็นเจ้าแห่งลม
 เมฆวาทน หมายถึง ผู้ทรงเมฆ
 วรุณระหา หมายถึง ผู้สังหารวรุณะ (ความแห้งแล้ง)
 วรณิก หมายถึง ผู้ทำลายเวลาสุร
 ศตกรตุ หรือศตมขะ หมายถึง ผู้เป็นเจ้าแห่งการบวงสรวง 100 ครั้ง (การประกอบพิธีอิศวร)
 โสณปา หรือโสณบาน หมายถึง ผู้ที่โปรดเสวยน้ำโสม (เหล้า)
 วัชรปาลี หรือเพชรปาลี หมายถึง ผู้ถือวัชระ หรือสายฟ้าเป็นอาวุธ
 ปุรณิก หรือปุรณทร หมายถึง ผู้ทำลายป้อมปราการ (เมื่อครั้งที่กระทำการสงครามกับพวกอสูร)
 ปุรินททะ หมายถึง ผู้ให้ทานในกาลก่อน (เมื่อครั้งที่เสวยพระชาติเป็นมฆมานพ)
 สุรินทร (อินทร์ สนธิกับ สุระ) * หมายถึง ผู้เป็นใหญ่กว่าเทวดาทั้งปวง
 เทวาน์ อินโท หมายถึง เทวดาผู้เป็นใหญ่ หรือผู้เป็นเจ้าแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
 อินท์ หรืออินทร์ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ (อินท์ – พุทธ, อินทร์ – พราหมณ์)

(บาลี , 2537 : 143)

ส่วนคำว่า อินทา (อ่านว่า อินตา) ในความหมายตามสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่มที่ 15
 หมายถึง อินท์ หรือพระอินทร์ ซึ่งมีคุณสมบัติคล้ายคลึงกันกับ
 พระอินทร์ในคัมภีร์พระเวท

(เรียบเรียงจากงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 7940 – 7941)

3.2 คุณลักษณะทั่วไปของพระอินทร์

การศึกษาถึงคุณลักษณะทั่วไปของพระอินทร์สามารถแบ่งหัวข้อของการศึกษาออกเป็น 5 หัวข้อย่อย
 ดังนี้

- 3.2.1 รูปลักษณ์ของพระอินทร์
- 3.2.2 ที่อยู่อาศัย
- 3.2.3 สมบัติ
- 3.2.4 อาวุธและพาหนะประจำกาย
- 3.2.5 ครอบครัว

* คำว่า “อินทร์” เมื่อนำมาผสมเข้ากับคำอื่นจะหมายถึง ผู้เป็นใหญ่แก่สิ่งนั้น เช่น สุรินทร์ นรินทร์ บดินทร์ เป็นต้น

3.2.1 รูปลักษณะของพระอินทร์

ในส่วนของรูปลักษณะของพระอินทร์ ได้มีผู้ที่ทำการศึกษาเอาไว้อย่างมากมาย ซึ่งจะมีลักษณะที่คล้ายคลึงหรือแตกต่างกันออกไปตามแนวคิดและที่มาของการศึกษา คือ

ก. ลักษณะรูปร่าง

อุดม รุ่งเรืองศรี (2523 : 75) กล่าวถึงลักษณะรูปร่างของพระอินทร์เอาไว้ว่า “... พระอินทร์ได้รับการกล่าวถึงในแง่ทรงลักษณะคล้ายมนุษย์ มีกายสีทองสุกปลั่งคล้ายเปลวไฟ แต่ให้ความรู้สึกนุ่มนวล ลักษณะทั่วไปเป็นที่น่ารักใคร่พอใจยิ่ง น้ำเสียงเหมือนเสียงกังวานแห่งระฆังทอง เมื่อพระอินทร์ปรากฏกายขึ้นที่ใด ที่นั้นจะมีแสงสว่างอันงดงามที่เกิดจากรังสีกาย คนทั่วไปชื่นชมและยกย่องในความงามสง่าของพระอินทร์เสมอ นอกเหนือจากนี้พระอินทร์ยังเหนือกว่าเทวดาองค์อื่นๆ ซึ่งเป็นสหายในแง่ของ อายุ ความงาม ความสุข ชื่อเสียง อำนาจ ความรู้สึกในรูป-เสียง-กลิ่น-รส และสัมผัส และจากธรรมชาติ อรรถกถากล่าวถึงรูปร่างของพระอินทร์ว่าสูงได้สามศอก (6,000 วา) ...”

สำหรับงานของ ทนต์ (2536 : 62) เรื่องเทวาลัย ได้กล่าวเกี่ยวกับลักษณะรูปร่างของพระอินทร์ว่า “... พระอินทร์เป็นทวยเทพที่มีรูปร่างที่สวยงาม มีกายสีเขียว บางตำราก็ว่ามีผิวเป็นสีทองจนขาวนวลแล้วแต่บางวาระและโอกาส มีแขนยาวและถือวัชระ...”

ส่วนในหนังสือของ พระยาธำมณี (2507 : 20) เรื่องเทวกำเนิด กล่าวว่า “... รูปร่างของพระอินทร์ในยุคใดยุคหนึ่งมีผิวกายเป็นสีเสด หรือสีทอง แต่ในชั้นหลังๆ ว่า สีนวล แต่ของไทยมีสีเขียวจะมีที่มาจากอย่างไรยังค้นไม่พบ รูปเขียนต่างๆ ที่มาจากอินเดียก็เขียนเป็นสีเขียว คงไม่ใช่พวกเรามาเปลี่ยนสีพระอินทร์เอาเอง นอกจากนี้พระอินทร์ยังมีแขนที่ยาวมาก และเปลี่ยนรูปได้ตามใจนึก...”

จากงานของมัลย์ (2537 : 142) เรื่องกำเนิดเทวดา กล่าวว่า “... รูปลักษณะของพระอินทร์ในยุคแรกนั้น ทรงมีร่างอ้วน สอใหญ่ แผ่นหลังสีน้ำตาล โขมฐ์และท้องใหญ่ ขอบเสวยน้ำโสม หรือเหล้า มีเคราและเกศาสีทอง... ส่วนรูปลักษณะของพระอินทร์ในยุคหลังนี้แตกต่างจากยุคแรกคือ ทรงมีผิวกายสีเขียว บางแห่งว่ามีสีขาวนวล ทรงมีกรยาวมากและเปลี่ยนรูปได้ตามปรารถนา และบ้างก็ว่าทรงมี 4 กร แต่โดยปกติรูปวาดมักจะมีแค่ 2 กร...”

และงานของนาค ใจอารีย์ (2507 : 54 - 55) เรื่องอันเนื่องมาแต่วรรณคดี กล่าวว่า “... พระอินทร์ได้นามว่า อินทราทิตย์ มีผิวกายเป็นสีเสด หรือสีทอง ในชั้นหลังบ้างก็ว่า เป็นผู้มีผิวขาวนวล แต่ครั้งมาถึงประเทศเรา พระอินทร์กลับมีสีกายเป็นสีเขียวมรกต เช่น ในบทละครเรื่องสังข์ทอง มีตอนหนึ่งกล่าวว่า “อย่าอวดโอ้ไปปดลเดี้ยว พระอินทร์มาเขียวๆ ไม่เชื่อเลย ” แต่สันเกล้าฯ ร. 6 ทรงอธิบายไว้ในอภิธานเรื่องสุกนดลว่า “ได้พยายามตรวจค้นดูรูปเขียน เขียนมาจากอินเดียก็ทำเขียว เพราะฉะนั้นไม่ได้มาเปลี่ยนสีในเมืองเรา คงเปลี่ยนมาแต่ถิ่นเดิมเอง...”

จากผลงานทั้ง 5 เล่ม ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ สอดคล้องกันกับงานของ ถ้อยพันธุ์ นาคบุปผา (2520 : 197 - 200) ที่กล่าวถึงลักษณะรูปร่างของพระอินทร์ในวรรณกรรมบาลีว่า “...ถ้าสำหรับท้าวสักกะนั้น ธรรมบทพรรณนาก็คือกล่าวว่า มีรูปร่างสูงถึง 3 ศาวุตเช่นกัน พระองค์มีผิวพรรณงดงามและสว่างไสว ดัง เช่นที่กล่าวถึงเทวดาองค์อื่น ๆ อังคุตตรนิกายมีเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พวกภิกษุว่า ท้าวสักกะจอมเทพใน ชั้นดาวดึงส์นั้นกระทำการบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานเป็นอันดับแรก กระทำการบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลเป็น อันดับแรก จึงสูงส่งและเหนือกว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ด้วยฐานะ 10 ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อริปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสี่ยงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ และโภจวิญญู (สัมผัส) ทิพย์ แต่วรรณคดีบาลีมิได้กล่าวถึงลักษณะของท้าวสักกะว่าเป็นเช่นไร เพราะทุกครั้งที่พรรณนาถึงท้าวสักกะก็กล่าว ว่ามีศรีมิ่งรุ่งเรืองดังเช่นเทพทั้งหลาย และตามความนิยมในวรรณคดีบาลีนั้น เมื่อกล่าวถึงเทพบุตร เทพธิดา ก็มักจะพูดโดยทั่ว ๆ ไปว่า มีผิวพรรณงามเหมือนทองคำ ท้าวสักกะเองก็คงจะเป็นเช่นเดียวกับเทพบุตรองค์ อื่น ๆ จะเห็นได้ว่าลักษณะของท้าวสักกะในวรรณคดีบาลีนั้นก็ได้ผิดแผกจากเทพบุตรทั่ว ๆ ไป นอกจาก ที่กล่าวว่า พระองค์เด่นและสูงส่งกว่าท่านั้น เพราะลักษณะของเทพในวรรณคดีบาลีเป็นเรื่องในจินตนาการ ของพุทธศาสนิกชนที่ว่าจะต้องมีสภาพดีกว่ามนุษย์ และเป็นสภาพที่พึงปรารถนาของมนุษย์โดยทั่วไป ลักษณะของท้าวสักกะก็เป็นเช่นนั้น จึงต่างจากลักษณะของพระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤตที่กล่าวไว้ว่า พระอินทร์มีลักษณะคล้ายมนุษย์ เป็นชายร่างแข็งแรง ท้องใหญ่ แขนยาว ดังที่นักปราชญ์ทางวรรณคดี สันสกฤตบางท่านสันนิษฐานกันว่า เดิมทีพระอินทร์น่าจะเป็นวีรบุรุษของชาวอารยัน ต่อมาภายหลังจึง ยกย่องกันขึ้นมาในฐานะเทพ แต่ส่วนใหญ่แล้วเชื่อกันว่า พระอินทร์เป็นบุคลาธิษฐานของปรากฏการณ์ ทางธรรมชาติก่อนที่จะมีฝนตก คือ เป็นนิยายเกี่ยวกับฟ้าแลบ ฟ้าร้อง และพายุฝนนั่นเอง แม้เช่นนั้นแล้ว ก็ยังเห็นได้ว่า พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤตนั้นมีที่มาจากเรื่องใกล้ตัว จากสภาพแวดล้อมที่มองเห็นได้ จินตนาการของชาวอารยันโบราณนั้นยังมีพื้นฐานจากธรรมชาติใกล้ตัว ส่วนท้าวสักกะในวรรณคดีบาลีเป็น เรื่องอุดมคติที่พุทธศาสนิกชนปรารถนา ด้วยเหตุที่คนทั่วไปยังไม่แจ่มแจ้งในหลักของศาสนาที่ย่อมจะ ปรารถนากามสุข และความสุขในสวรรค์ หรือความสุขของท้าวสักกะนั้นก็นับว่าเป็นยอดของกามสุข ความปรารถนาเื่องที่เป็นเครื่องชักจูงให้ต้องเพียรทำบุญกุศลให้มาก ๆ ฉะนั้นเรื่องของท้าวสักกะจึงเป็น เรื่องของอุดมคติมากกว่าเรื่องของพระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะร่างกายของ ท้าวสักกะนั้นมิใช่ของมนุษย์ หรือเป็นบุคลาธิษฐานของปรากฏการณ์ธรรมชาติอย่างวรรณคดีสันสกฤต...”

อนึ่ง เรื่องกาฬิเยศวของพระอินทร์ซึ่งไม่ปรากฏต้นกำเนิดของแนวคิดนี้ จึงจำเป็นต้องอาศัยทฤษฎี เกี่ยวกับสี จากพจนานุกรมภาษาอังกฤษ-ไทย ได้ข้อสรุปว่า “สีเขียว หมายถึง ความเขียวขจี, สวย วิจิตรตระการตา, สดใส แข็งแรงอยู่ตลอดไปเหมือนกับต้นสน, ความหนุ่มแน่น และความเป็นหนุ่มเป็น สาว นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อตามคติไทยและคติล้านนาที่ว่า “สีเขียว เป็นสีแห่งความอุดมสมบูรณ์ ร่มรื่น ชุ่มเย็น เป็นตัวแทนของพฤษชาติด้วย ” สอดคล้องกันกับแนวคิดเรื่องพระอินทร์ในฐานะที่เป็นเทวดาผู้ ประทานความอุดมสมบูรณ์ให้แก่โลกมนุษย์ ตลอดจนเป็นผู้ที่มีความเป็นหนุ่มอยู่เสมอในรูปของกายทิพย์ และมีชีวิตอมตะหลายพันปี ดังความเชื่อที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวท กล่าวว่า อมร คือ ผู้ที่ไม่รู้จักตาย ” สำหรับความหมายของคำว่าเขียวในภาษาไทยนั้น คนไทยโบราณใช้ในบริบทของความหมายที่ว่า ไร่ไป หรือควน ซึ่งสามารถตั้งข้อสันนิษฐานจากคำกล่าวเกี่ยวกับพระอินทร์ที่ว่า “พระอินทร์บินมาเขียว ๆ ” ได้ว่า อาจหมายถึง พระอินทร์เสด็จมาในทันทีทันใด หรือทรงปรากฏภายในขณะนั้น

ในการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะรูปร่างของพระอินทร์ทำให้ทราบว่า มีที่มาจากคัมภีร์ทางศาสนาทั้งจากวรรณกรรมหรือวรรณคดีบาลี และวรรณคดีสันสกฤต ซึ่งมีแนวคิดและความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน หรือแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม ประสบการณ์ และโลกทัศน์ของนักปราชญ์ผู้สร้างสรรค์ผลงานนั้นๆ

ข. ลักษณะนิสัย

(1) ในด้านดี

จากตอนหนึ่งในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ปรากฏนามว่า สักกสังยุต ได้กล่าวถึงเรื่องราวต่างๆ ของพระอินทร์เอาไว้ถึงยี่สิบห้าเรื่อง และจากเรื่องดังกล่าวนี้จะปรากฏลักษณะของพระอินทร์ในหลายแง่มุมด้วยกัน โดยเฉพาะที่ว่า “พระอินทร์ทรงเป็นสัพบุรุษ” กล่าวคือ พระอินทร์ในวรรณกรรมพุทธศาสนา ทรงเป็นเทวดาผู้มีคุณสมบัติเลิศ อาทิ เป็นผู้ที่มีนิสัยอ่อนน้อมถ่อมตน เคารพผู้อาวุโสหรือผู้ที่มีอำนาจสูงกว่า เป็นที่รักใคร่ของผู้ใกล้ชิดและบริวารทั่วไป มีความเมตตากรุณาต่อผู้ที่ด้อยกว่าตน ชื่นชมในความดีงาม เป็นผู้มีอิริยาบถขันติ คือ มีความอดทนอดกลั้นอย่างยอดเยี่ยม หรือประกอบไปด้วยขันติและโสรจจะ นิยมในการให้ทาน เป็นผู้ที่ไม่ฝักใฝ่ในทางธรรม หรือเป็นพุทธศาสนูปถัมภกที่ดี ให้การอุปฐากพระพุทธรูปและพระสาวก ช่วยแพร่พระพุทธศาสนาไปในดินแดนต่างๆ เป็นผู้พิทักษ์จริยบรรณ และเป็นผู้ประหารผู้ประพฤติธรรม ให้การช่วยเหลือผู้ที่กระทำความดีเมื่อได้รับความทุกข์ยาก หรือเกิดความเดือดเนื้อร้อนใจ ลงโทษ - สั่งสอนผู้ที่คิดชั่วให้กลับใจ อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ของความองอาจและความสามัคคีภายในหมู่คณะ หรือในกองทัพ เมื่อต้องทำศึกสงครามกับเหล่าศัตรู

(2) ในด้านลบ

ถึงแม้ว่าพระอินทร์จะทรงบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ในขั้นต้น เป็นผู้ที่ตั้งตนไว้ในทางที่ดีแล้วก็ตาม แต่บุคคลที่เป็นโศคนั้นก็ยังไม่สามารถละกิเลสได้ทั้งหมด ฉะนั้น ลักษณะนิสัยของพระอินทร์จึงมิได้ดีพร้อมอย่างสมบูรณ์ พระองค์ยังเป็นผู้ที่มีราคะ โทสะ และโมหะ ดังเช่นที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “พระอินทร์ยังเป็นผู้ไม่ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ และยังเป็นผู้ที่มีความกังวลสูงอีกด้วย” ดังจะเห็นได้จากเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับพฤติกรรมในด้านลบของพระอินทร์ นั่นคือ ความเจ้าชู้ เป็นเทวดาเจ้าสำราญ และหวงตำแหน่ง มีความอิจฉาในผู้ที่บำเพ็ญเพียรบารมีจนแกร่งกล้า เพราะกลัวว่าบุคคลผู้นั้นจะมาแย่งบัลลังก์จากตน แต่สำหรับในปัญญาสชาดกกลับไม่กล่าวถึงพฤติกรรมในด้านลบของพระอินทร์ได้เลย หรือถ้าจะมีก็กล่าวว่า เป็นการลอบใจบุคคลนั้นๆ ว่าจะประพฤติดนดีจริงหรือไม่ แล้วพระอินทร์ก็จะให้พรหรือบันดาลให้ได้รับสิ่งที่สูญเสียไปกลับคืนมา แต่ไม่มีเรื่องใดที่กล่าวถึงว่าทรงทำไปด้วยใจอิจฉาผู้อื่น

เมื่อจะพิจารณาถึงลักษณะนิสัยทั้งในด้านดีและด้านลบของพระอินทร์ จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ถือพันธุ์ นาคบุปผา (2520 : 229) ได้ตั้งข้อสันนิษฐานไว้ว่า “จากการศึกษาในเรื่องประวัติพุทธศาสนา เหตุที่ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะนิสัยของพระอินทร์มีความแตกต่างกันไป อาจจะเป็นเพราะวรรณคดีบาลีในสมัยหลัง เช่น อรรถกถา ที่แต่งหรือแปลในราวระยะหลังพุทธศตวรรษที่ 10 นั้น ได้รับอิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอินทร์ตามแบบศาสนาพราหมณ์ในระยะหลังก็เป็นได้”

3.2.2 ที่อยู่อาศัย

พระอินทร์ประทับอยู่ในปราสาทชื่อเวชยันต์หรือโพชยันต์ ณ เมืองอมราวดี แต่ในทพภูมิ จากเรื่องไตรภูมิพระร่วง ว่าชื่อไตรตรังย์ ส่วนในฎีกาปัญจคติได้กล่าวว่า เมืองนี้ชื่อสุทัศนมหานคร หรือที่พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่รู้จักกันดีในนามของ “ดาวดึงส์” ว่ามีความสวยงาม วิจิตรตระการตาด้วยสิ่งที่เป็นทิพย์ทั้งหลาย ซึ่งเกิดขึ้นด้วยบุญของพระอินทร์ มิใช่ของเดิมที่มีมาตั้งแต่ครั้งพวกอสูรยังครอบครองสวรรค์

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ คือ สวรรค์ชั้นที่ 2 ของฉกามาพรอันหมายถึงสวรรค์ 6 ชั้น อยู่ถัดจากชั้นจาตุมหาราชิกขึ้นไปเบื้องบน ที่ซึ่งเหล่าเทวดายังยินดีในเบญจกามคุณ คือ รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส อย่างเดียวกันกับมนุษย์ เพียงแต่ประณีตกว่าเท่านั้น มีความกว้างถึง 10,000 โยชน์ และเป็นที่อยู่ของเทวดาจำนวน 33 องค์ อาศัยของเหล่าเทวดาที่อาศัยอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้ จะยืนยาวถึง 30 ล้านปีของโลกมนุษย์ เพราะในแต่ละวันของสวรรค์ชั้นนี้เทียบเท่ากับหนึ่งร้อยปีของโลกมนุษย์ (จากธรรมบท อรรถกถา) Dr. Malalasekera ได้พยายามให้เหตุผลถึงที่มาของชื่อของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยกล่าวว่า ในครั้งที่พระอินทร์ยังเป็นมนุษย์ ได้เกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ผู้ซุ่มมะในแคว้นมคธ ก่อนที่จะดำรงตำแหน่งเป็นพระอินทร์นั้น จึงเป็นเหตุให้ได้ชื่อว่า มามะ (มมะ หรือมมามาพ) ต่อมาได้ประกอบความดีอันเป็นสาธารณกุศลร่วมกันกับเพื่อนอีก 32 คน อาทิ การทำความสะอาดในหมู่บ้าน (อจลคาม) ของตน ช่วยกันสร้างถนนหนทาง สร้างศาลา และหมั่นทำบุญให้ทานอยู่เป็นนิตย์ เมื่อสิ้นชีวิตจากชาตินั้นไปแล้วมามะจึงได้จุติไปเป็นพระอินทร์ ส่วนเพื่อนอีก 32 คน ก็จุติไปเป็นเทวดาบนสวรรค์เช่นเดียวกัน โดยแต่ละองค์จะมีหน้าที่เฉพาะตนแตกต่างกันไป จึงทำให้สวรรค์ชั้นนี้มีชื่อว่า “ดาวดึงส์” หรือไตรตรังย์ หรืออาจเรียกในชื่อของ ทิศะ และดิหิระ ซึ่งหมายความว่า จำนวนสามสิบสาม (ตามจำนวนของเทวดาที่อาศัยอยู่) อันได้แก่ พระมาตุลี พระวิสสวักขัมม หรือพระวิษณุกรรม พระปชาบดี พระวรุณเทวราช พระอิสานเทวราช พระปัญจสิขร พระมหาปัญจสิขร พระจุลรถ พระมหารถ พระสิทธิคละ พระปัสสละ พระคิสละ พระอุบาฬี พระภัทรมานะ พระคันธเทวบุตร พระเชษฐเทวบุตร พระคามนิกะ พระนุณณะนามะ พระवासยะ พระมณฑละ พระศุภมิตร พระมหาศุภมิตร พระจันทमुखะ พระปภาสุระ พระอุตมะติ พระมารวิไชย พระโชติคามะ พระปะละติยะ พระสุภระ พระเวคะระตะนะ พระจันทเทวบุตร และพระสุริยเทวบุตร โดยเฉพาะผู้ที่ป็นหัวหน้าของเหล่าเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้ก็คือพระอินทร์นั่นเอง แต่วรรณกรรมตำนานบางเรื่อง อันเนื่องมาจากกัมภีร์พระเวทอธิบายถึงเทวดา 33 องค์ ผิดกันออกไป โดยกล่าวว่าเทวดาผู้ครองจักรวาลทั้ง 33 องค์นี้ ประกอบด้วย พระรุทธะสิบเอ็ดองค์ พระวสุแปดองค์ พระอาทิตย์สิบสององค์ รวมทั้งเทพอัศวินที่เป็นตัวแทนของสวรรค์และโลกอีกสององค์ รวมเป็น 33 องค์พอดี และบ้างก็กล่าวว่าที่เรียกสวรรค์ชั้นนี้ว่า “ดาวดึงส์” ไม่ใช่เป็นเพราะมีเทวดาผู้ครองความเป็นใหญ่อยู่ 33 องค์ หากแต่เป็นเพราะมีจำนวนห้องฟ้าอยู่ 33 ห้องฟ้า โดยกำหนดให้เขาพระสุเมรุมี 4 ด้าน ด้านหนึ่งมี 8 ห้องฟ้า รวมกับห้องกลางอีก 1 ห้อง ก็จะกลายเป็น 33 ห้องฟ้า

การติดต่อกับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ตามแนวคิของพุทธศาสนิกชนเชื่อกันว่า ผู้ทำบุญเพียรบำรมิ
จนแกร่งกล้าสามารถกระทำได้ เนื่องจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ นับเป็นสถานอันเกษมสำราญสำหรับผู้ปฏิบัติ
ธรรม และผู้ที่ประพฤติดชอบ ซึ่งเรื่องนี้ถูกกล่าวถึงในพระไตรปิฎกไว้หลายครั้งที่ว่า ผู้ทรงอิทธิฤทธิ์บางท่าน
ได้ไปเยี่ยมสวรรค์ดังกล่าวเป็นครั้งคราว และเป็นเหมือนกับการไปเที่ยวพักผ่อน เมื่อครั้งที่ฤาษีอัสติยะไป
เยือนสวรรค์นี้คราวหนึ่งก็ได้ทราบข่าวจากเหล่าเทวดาถึงการประสูติของเจ้าชายสิทธัตถะ รวมทั้งเรื่องที่
ฤาษีนารท (นารอท) และพระโมคคัลลานะไปเยือนดาวดึงส์ นอกจากนี้พระโมคคัลลานะยังได้เทศนาให้
พุทธศาสนิกชนฟังถึงเรื่องของเทวดาเหล่านี้ด้วย หรือจากเรื่องของพระญาณมโรรส พระญาณาคูตติยะ พระนาง
สีลวดี และพระญาณมโรรสก็เคยเยือนสวรรค์นี้ในสภาวะมนุษย์ โดยเฉพาะพระญาณมโรรสนั้นเคยครองราชย์
ในสวรรค์ชั้นนี้ในฐานะอุปราชา ซึ่งในเวลาดังกล่าวมีการผลัดเปลี่ยนพระอินทร์ถึงสามสิบหกองค์ด้วยกัน
ที่สำคัญคือ พระพุทธเจ้าองค์ก่อนเคยเสด็จมาอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้เป็นเวลาสามเดือนเพื่อเทศนาโปรดพระพุทธ-
มารดาซึ่งเป็นเทพบุตรอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต และกล่าวว่าเทวดาจำนวนถึงแปดร้อยล้านองค์ได้มาฟังด้วยและ
สำเร็จเป็นอริยบุคคลในชั้นต่าง ๆ แยกกันไป และเป็นพุทธประเพณีที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์จะจำพรรษา
ในสวรรค์นี้ หลังจากที่แสดงยมกปาฏิหารย์แล้ว ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า บรรดาเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้
ยังมีกิเลสเช่นเดียวกับมนุษย์โลก และเทวดาบางองค์ก็ยังนับว่ามีสภาวะจิตที่อยู่ในระดับค้อยกว่ามนุษย์บาง
กลุ่ม โดยเฉพาะพระโพธิสัตว์ เป็นต้น

ก. ที่ตั้ง

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ ซึ่งถือว่าเป็นจุดศูนย์กลางของจักรวาล มีฐาน
เหมือนตะโพก และเป็นยอดเขาที่สูงที่สุด โดยอยู่สูงจากสวรรค์ชั้นจาตุมหารชิกาขึ้นไป 42,000 โยชน์
ยอดเขานี้คนไทยรู้จักกันดีในชื่อของ เขาหลวง จากคัมภีร์จักรวาลทีปนีและคัมภีร์โลกสันฐานในพระไตร-
ปิฎก ได้อธิบายถึงดาวดึงส์เทวโลกว่า “..... มีส่วนยาวและส่วนกว้างด้านละหมื่นโยชน์ ตั้งอยู่ท่ามกลาง
จักรวาลและแวดล้อมด้วยกำแพงทอง” บ้างก็ว่า “..... ดาวดึงส์เป็นที่ตั้งของเมืองสวรรค์ที่ชื่อเทพนคร
เป็นเมืองที่มีกำแพงล้อมรอบ มีเชิงเนินและหอรบพร้อม ประดับเมืองนั้นตั้งอยู่สี่ทิศ ทิศละพันโยชน์ และมี
ประตุน้อยเป็นบริวารอีกพันประตู มีพรวนและกระคิงโดยรอบ” แต่ในธรรมบทรรถกถาเรื่อง
เทวาสุทธสงคราม หรือกล่าวขานกันกล่าวว่า “..... เมื่อเทวดาชนะอรุณแล้ว เทพนครในชั้นดาวดึงส์ มีขนาด
กว้างและยาวด้านละหมื่นโยชน์จึงได้เกิดขึ้น เป็นเมืองที่ประกอบด้วยประตูประมาณพันหนึ่ง ประตูด้วย
อุทยานและสระโบกขรณี ...” และในฎีกาปัญจกติได้กล่าวถึงดาวดึงส์นี้ว่า “... ชื่อสุทัศนมหานคร ศวันคร
มีความกว้างยาวด้านละหมื่นโยชน์ ล้อมด้วยกำแพงทองสูงสิบสองโยชน์ กว้างถึงโยชน์ ระยะห่างกันทุก
สี่โยชน์ จึงมีขุมประตูล้อมหนึ่ง ทำด้วยทองบ้าง เงินบ้าง แก้วผลึกบ้าง และแก้วเจ็ดประการบ้าง ลักษณะ
ขุมประตูนั้นเป็นภูเขาคาฬามาน คือ มียอดแหลมเหมือนมณฑป” (เกื้อพันธุ์ นาคนุภา , 2520 :
238 - 239) ส่วนในไตรภูมิพระร่วงได้ให้รายละเอียดว่า “.....ในยอดเขาพระสุเมรุราชานั้นเป็นเมืองของ
พระอินทร์ โดยกว้างคณาไว้ได้ 8,000,000 วา มีปราศรัยปราสาทแก้ว ซึ่งจอมเขาพระสุเมรุบรรพต
และมีที่เล่นที่หาสนุกนี้หนักหนาโสศ แต่ประตูเมืองหลวงฝ่ายตะวันออกเมืองแห่งสามคือมรินทร์ราชราไป
ถึงประตูเมืองฝ่ายตะวันตกโดยไกลได้ 8,000,000 วา แต่ประตูฝ่ายข้างทักษิณไปถึงประตูฝ่ายอุดร

ทิศเมืองพระอินทร์เจ้านั้นโดยไกลได้ 8,000,000 วา มีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีประตูรอบนั้นได้พันหนึ่ง และมียอดปราสาทอันมุงเหนือประตูนั้น ทุกประตูเทียบยอดทองแลประดับนี้ด้วยแก้วทั้ง 7 ประการ แต่ดินประตูขึ้นไปถึงยอดปราสาทนั้นสูงได้ 252,000 วา และเมื่อเหยยประตูนั้นได้ยินเสียงสรรพไพเราะนันทนา แล เทพดาทั้งหลายอยู่ในนครดาวดึงส์นั้นย่อมได้ยินเสียงข้างแก้วแลราชรถแก้วอันมีดังไพเราะถูกเนื้อพึงใจ นันทนา...” นครหลวงของสวรรค์ชั้นนี้ชื่อมาลิกกสระ ทั้งนี้ในธรรมบทรรถกถาได้กล่าวว่า “...สวรรค์นี้กว้าง 10,000 โยชน์...”

(อุดม รุ่งเรืองศรี , 2523 : 62)

ข. ความเป็นมา

โดยเนื้อแท้แล้วสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้เป็นที่อยู่อาศัยของพวกอสูรมาก่อน มีท้าวไพจิตรผู้เป็นหัวหน้าของเหล่าอสูรปกครองอยู่ และมีเมืองหลวงชื่อสุทัสน์ (ความหมายคือ เมืองที่ดูงาม) หรือที่เรียกว่าอมราวดี (ความหมายคือ เมืองของผู้ที่ไม่ตาย) ครั้นเมื่อพระอินทร์มาปฏิบัติท่ามกลางเหล่าอสูรก็ไม่ต้องการจะอยู่ร่วมกับพวกอมนุษย์พวกนี้ ดังนั้นจึงใช้อุบายให้อสูรดื่มสุราจนเมาและเมื่ออสูรเมาจนทรงสติไม่ได้เช่นนั้น พระอินทร์และเทวดาบริวารก็จับเขาเหวี่ยงลงมาจากดาวดึงส์พิภพ และตกลงไปอยู่ใต้เขาพระสุเมรุ ณ ที่นั้นได้กลายเป็นที่อยู่อันรื่นรมย์ เรียกว่าอสูรพิภพ โดยมีต้นแคฝอย (จิตตปาลี , จิตตปาดลี) เป็นสัญลักษณ์คล้ายกับต้นปาริฉัตตก (ปาริฉัตร , ปาริชาติ , ปาริชาติ) ในดาวดึงส์ โดยกล่าวว่า เมืองอสูรและไม่ประจำเมืองดังกล่าว อูบติขึ้นโดยพลันเนื่องแต่บุญของอสูรเหล่านั้น เมื่ออสูรสิ้นสติจากความเมามาแล้ว ต่างคนต่างร้องเอะอะด้วยความแค้นเคืองพร้อมทั้งจัดเตรียมขบวนทัพเพื่อจะไปแก้แค้น การรบในครั้งนั้นเรียกว่า เทวอสูรสงคราม คือ การรบระหว่างเทวดาและอสูร จากความในกุลาวกชาดกกล่าวว่าฝ่ายเทวดามีชัยในสงครามครั้งนั้น และเพื่อเป็นการป้องกันนครพระอินทร์ได้สร้างกำแพงล้อมนครดาวดึงส์ถึงห้าชั้น โดยให้นาค ครุฑ กุมภภัณฑ์ ชัยภย์ และเทวดาในชั้นจาตุมหาราชเป็นกองกำลังรักษาการณ์ ให้มีประตูเข้าออกเพียงประตูเดียว ชื่อ จิตตกุทวารโกตถกะ และให้ประดิษฐานรูปของพระอินทร์ไว้ที่ประตูนั้นค้ำละสองรูป

(อุดม รุ่งเรืองศรี , 2523 : 62 - 63)

ค. อุทยาน

สวรรค์ดาวดึงส์นี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นชั้นที่มีการพุดถึงมากที่สุด รายละเอียดของทิพยสมบัติต่าง ๆ ขวนให้คนลุ่มหลงและถือกันว่าเป็นนครแห่งโลกิยสุขอันเกษม คนทั้งหลายปรารถนาจะมาแสวงสุขในเทวโลกแห่งนี้ ซึ่งได้แก่

(1) อุทยานในดาวดึงส์

อุทยานในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ขึ้นชื่อในเรื่องของความสวยงามตระการตา อันประกอบไปด้วย สระสวนและรุกขชาติต่าง ๆ จำนวนมาก ซึ่งมีผู้ที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้ ดังนี้

เกื้อพันธุ์ นกบุปผา (2520 : 241 - 242) กล่าวถึงที่ตั้ง และสภาพของอุทยานในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เอาไว้ว่า “..... อุทยานที่สำคัญในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้ มี 4 แห่ง และล้วนแต่ตั้งอยู่ภายนอกของตัวเทพนครทั้งสิ้น คือ นอกเทพนครออกไปทางทิศเหนือ 20 โยชน์ มีสวนสวรรค์ชื่อ นันทวัน เป็นที่บริบูรณ์ด้วยต้นไม้ทิพย์ ทั้งไม้ดอก ไม้ผลงามวิเศษ ในสวนมีสระโบกขรณีใหญ่ชื่อ สุนันทาโบกขรณี เป็นสระที่กว้าง ขาว และลึกอย่างละร้อยโยชน์ ประดับด้วยบัวเบญจพรรณ เป็นที่สำราญ ระบายโรคของทวยเทพ ธรรมชาติพรรณรถกได้ว่า สระนี้มีปริมาตร 500 โยชน์ เกิดขึ้นด้วยบุญของนางสุนันทาที่เคยบูชาสระโบกขรณีไว้เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่สาธารณชน และสวนสวรรค์ที่ชื่อ จิตรลดาวันนั้น อยู่นอกเทพนครออกไปทางทิศตะวันออก 20 โยชน์ อันสร้างด้วยเกลาดาเป็นเนิน และมีต้นไม้ต่าง ๆ ละเอียดกันไปในสวนนี้มีสระใหญ่ชื่อ จิตรลดาโบกขรณี และสวนนี้เกิดด้วยบุญของนางสุจิตราที่สร้างสวนแก่สาธารณชนไว้ตั้งแต่เมื่อนางยังเป็นมนุษย์ จิตรลดาวันเป็นสถานที่รื่นรมย์ เป็นที่พักผ่อนของทวยเทพและฤาษีผู้ฤทธิ์ เช่นเดียวกับนันทวัน พระนารอดพรหมฤาษีก็เคยขึ้นไปพักผ่อนที่สวนนี้ด้วย ส่วนนอกเมืองไปทางทิศใต้ก็มีสวนสวรรค์ชื่อ ปารุสวัน สวนนี้มีต้นไม้ประหลาดกว่าต้นไม้อื่น ๆ และมีสระโบกขรณีชื่อ ปารุสโบกขรณีด้วย และสวนสวรรค์ที่ชื่อ มิสกวัน อยู่นอกเมืองออกไปทางทิศตะวันตก ประกอบไปด้วยไม้ดอก ไม้ผล เหมือนกับสวนสวรรค์แห่งอื่น ๆ และมีสระชื่อ มิสกโบกขรณีด้วยเช่นกัน

อุดม รุ่งเรืองศรี (2523 : 63 - 68) อธิบายถึงลักษณะเด่นของนครไตรตรึงษ์ว่า “..... ในนครไตรตรึงษ์นี้มีอุทยานต่าง ๆ ดังนี้ นันทวันอยู่ทางทิศตะวันออก ผรุสวันอยู่ทางทิศใต้ จิตรลดาวันอยู่ทางทิศตะวันตก ลักกวันอยู่ทางทิศเหนือ มหาพาน (มหาวัน) อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และบุณฑริกวันอยู่ใกล้กับมหาวัน ในสวนอุทยานต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมประกอบด้วย ไม้ดอก ไม้ใบ ไม้มีผล ประดับมากมายนัก และมีสระอยู่สองแห่งและสระแต่ละสระนั้นจะมีแท่นแก้วอยู่แท่นหนึ่งเสมอไป ยกเว้นมหาวันอุทยาน ซึ่งมีสระเดียว และบุณฑริกวันซึ่งไม่มีสระปรากฏอยู่ ทั้งนี้เพราะมีจุดที่น่าสนใจอย่างอื่นแทน กล่าวคือ ในตอนที่กล่าวถึงมหาวันอุทยานนั้น ข้อความในไตรภูมิพระร่วงไปโดยไมทันได้พรรณนาถึงอุทยานนี้ให้จบก็มีเรื่องของไพชยนต์ราชรถมาต่อ ถึงแม้จะไม่มียุทธฐานอื่นสนับสนุนแต่ก็ชวนให้คิดว่าราชรถดังกล่าว น่าจะประดิษฐานอยู่ในอุทยานแห่งนี้ ในสวนบุณฑริกวันนั้นมีต้นทองเหลืองช่อปาริชาติกลีบพดกยี่สิบต้นอยู่ และในร่มไม้นี้มีแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์อันลือลั่นของพระอินทร์ตั้งอยู่ และใกล้ ๆ กับต้นไม้ มีสุรัจฉานเทพยดาสภาศาลาเป็นที่ประชุมของเหล่าเทพตั้งอยู่

อุทยานแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะตน กล่าวคือ แม้จะประกอบด้วยกำแพงรายล้อม และมีประตูหรือสิ่งชวนเพลินทั้งหลายเหมือนกันแล้ว อุทยานนั้นจะมีจุดเด่นบางประการ เช่น สวนนันทวันจะมีต้นกลีบพดกยี่สิบต้น ผรุสวัน มีต้นไม้โอนน้อมค้อมงามเหมือนคดไว้ สวนจิตรลดาวันจะมีเหล่าไม้เลื้อยต่าง ๆ ประดับ และสวนลักกวันมีไม้ใหญ่และไม้เลื้อยประดับ เป็นต้น แต่จากข้อความในพระไตรปิฎกนั้นกล่าวว่าสวนนันทวันเป็นที่ดีกว่าที่อื่น ดังนั้นจึงใคร่จะขอขยายความถึงสวนดังกล่าว ณ ที่นี้

สวนนันทวันอาจกล่าวได้ว่าเป็นสวนขวัญที่งามที่สุดในสวรรค์ชั้นนี้ ผู้มาเยือนก็มักจะตรงมาที่อุทยานนี้ พระอินทร์และทวยเทพทั้งหลายก็พอใจที่จะเลาะลัดเล่นไปตามแมกไม้ในสวนนี้ จึงแทบจะกล่าวได้เต็มที่ว่าสวนนี้เป็นตัวแทนของความน่ารักในจันทรคติ พระพุทธองค์เคยดำรัสว่า “ผู้ใดที่ยังไม่ได้เห็นสวนนันทวันทิพย์สถาน ผู้นั้นยังไม่รู้จักความรื่นรมย์” ความงามในสวนขวัญแห่งนี้เป็นที่เลื่องลือยิ่งขึ้นเนื่องมาแต่การที่ปาริชาติตกะอินต์ยืนอยู่ ไม่นานมีปริณิพพานได้หนึ่งร้อยโยชน์ แต่ในไตรภูมิพระร่วงได้ให้รายละเอียดเพิ่มว่า “ชื่อปาริชาติกลีบพฤกษารอบพุ่มไม้นั้นได้ 2,400,000 วา โดยสูงได้ 800,000 วา รอบต้นไม้นั้นได้ 120,000 วา โดยกว้างพุ่มไม้นั้นได้ 800,000 วา ...” ดอกไม้นี้มีกลิ่นหอมที่จะระเหยสุนทรียรสออกไปได้ไกลถึงหนึ่งร้อยโยชน์ เมื่อยามบานสะพรั่งนั้นความงามของดอกไม้ชนิดนี้จะกล่าวได้ครั้นโรยกลีบลงมานั้นจะตกต้องและห่มคลุมองค์เทพทั้งหลาย ปานว่าห่มด้วยอาภรณ์สีทอง ไม่นับอาจเรียกชื่อได้อีกว่า โกวิลระ และปาริชาติ หรือที่เรารู้จักกันในชื่อของดอกทองหลวง และเชื่อกันว่าร้อยปีจะบานครั้งหนึ่ง หากผู้ใดได้สดุดชมหรือได้กลิ่นดอกไม้แล้วผู้นั้นจะระลึกชาติในอดีตของตนได้ ซึ่งดอกไม้ชนิดนี้นอกจากจะเป็นดอกไม้ประดับสวรรค์แล้วยังเป็นดอกไม้ประดับเทวสถานอีกโสดหนึ่งด้วย คุณลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของสวนขวัญนันทวันก็คือ คราวใดที่เทวดาจะจุติไปจากเทวโลกชั้นนั้นก็มักจะไปประพาสสวนนี้แล้วจุติตายไป เมื่อครั้งที่พระโพธิสัตว์จะเสด็จมาสู่ครรภ์พระพุทธรูปมารดาพระองค์ก็เสด็จประพาสสวนนี้เช่นกัน นอกเหนือจากเป็นแหล่งสำราญของเทวดาแล้ว บรรดาโยคีผู้สามารถก็มักจะมาพักผ่อนในอุทยานสวรรค์แห่งนี้เป็นประจำ

นอกจากสวนนันทวันอันเป็นอุทยานแห่งความรื่นรมย์แล้ว อุทยานแห่งหนึ่งที่เด่นในสวรรค์ชั้นนี้คือ จิตราวันอุทยาน ลักษณะเฉพาะของสวนนี้คือการที่มีไม้เลื้อยหลากพรรณอันมีดอกสีต่าง ๆ สวนนี้ได้ชื่อมาจากหนังสือหนึ่งของพระอินทร์ นั่นคือ จิตราหรือสุจิตรา ซึ่งจากกุศลกรรมของนางที่ได้สร้างสวนเป็นทาน จึงได้มีอุทยานในชื่อของนางบนสวรรค์ ในไตรภูมิพระร่วง ก็ได้กล่าวถึงไม้เลื้อยชื่อสาพิติหรือดอกกอสาวดีในสวนนี้ ซึ่งครบบันปีจึงจะบานครั้งหนึ่ง และในไตรภูมิพระร่วง ได้กล่าวถึงประโยชน์ของไม้ทิพย์ไว้สี่ประการ คือ เป็นฉากประกอบหรือเป็นองค์ประกอบในการจัดสวนแต่งอุทยานให้ดูสวยงามน่ารักรื่นรมย์เป็นไม้เด่นเพื่อการประกาศเอกลักษณ์ของสวรรค์ประการหนึ่ง เป็นเครื่องประดับเทวสถานและโปรยปรายไปยังเทวดาผู้เข้าประชุมอย่างหนึ่ง และท้ายสุดเป็นการนำดอกไม้ทิพย์มาปลูกบนพระแท่นที่ใช้เป็นที่นั่งของเทวดาในเทวสถานอีกประการหนึ่งด้วย

ในส่วนของความรื่นเริงบันเทิงใจบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น ในไตรภูมิพระร่วง กล่าวถึงการดนตรีและการฟ้อนรำในสวรรค์ชั้นนี้ไว้อย่างพิสดารยิ่ง กล่าวคือ มีวงดนตรีของเทพธิดา เทวดา และคนธัพพะหรือคนธรรพ์ โดยกล่าวว่าเทพธิดาชื่อต่าง ๆ บรรเลงดนตรีอันประกอบด้วยการเล่นขลุ่ย ตีพิณ 2 ตัว เป่าสังข์ 2 ลูก กลองหน้าเดียวหนึ่งใบ กลองใหญ่หนึ่งใบ และบัณเฑาะว์หนึ่งชิ้น รวมเป็นเครื่องดนตรีแปดชิ้นที่ร่วมกันบรรเลง และขณะเดียวกันเครื่องดนตรีแต่ละชิ้นมีเพื่อนอีกชิ้นละ 6,000 ชิ้น ซึ่งจะบรรเลงขึ้นมาพร้อมกันในจังหวะและเสียงเดียวกัน จึงเป็นอันว่าดนตรีวงนี้ ประกอบด้วยเครื่องดนตรีทั้งสิ้น 480,008 ชิ้น ซึ่งมีเทพธิดา 8 นาง เป็นผู้บรรเลง หรืออำนวยการบรรเลง

วงดนตรีอีกวงหนึ่งเป็นของทวดอาอันประกอบด้วย ปี่โกลน และกลองใหญ่ เครื่องดนตรีทั้งสองมีเพื่อนอีกชิ้นละ 60,000 ชิ้น ซึ่งบรรเลงเป็นเสียงเดียวจึ่งหว่าเคียว และขณะเดียวกันจัดว่าเป็นวงดนตรีวงที่สองอันประกอบด้วยเครื่องดนตรี 120,012 ชิ้น สำหรับวงดนตรีวงที่สามเป็นวงปี่พาทย์เครื่องห้า (บัณเฑาะฏคึกคิริยะ) อันประกอบด้วยเครื่องเป่า เครื่องตี และเครื่องให้จังหวะ ซึ่งผู้เทพธิดาทั้งหลาย มากนักและมีชื่อต่าง ๆ กันเป็นผู้บรรเลง ขณะเดียวกันเครื่องดนตรี 60,000 ชิ้น ซึ่งเป็นเพื่อนกับเครื่องดนตรีแต่ละชิ้นที่มีผู้บรรเลงนั้นคั่งขึ้นมาเอง ส่วนวงดนตรีวงสุดท้ายเป็นวงกลองใหญ่ คือมีคนบรรเลง 4 คน แต่ละคนตีกลองใหญ่ซึ่งมีชื่อต่าง ๆ กันอยู่ที่ขอบเขากักรวาลทั้ง 4 ทิศ ขณะเดียวกันเพื่อนของกลองแต่ละลูก มีจำนวน 68,000 ลูก จะคั่งขึ้นเป็นเสียงเดียวกัน โดยเฉพาะในการบรรเลงเพลงกลองของคนบรรเลงทั้ง 4 ณ ขอบเขากักรวาลนั้น จะมีเหล่าทวดและคนบรรเลงทั้งหลายมารวมกันเรียงรายอยู่ทั้ง 4 จุด โดยมี “เวที” สำหรับเรียงรายดังกล่าว กว้างได้ 400,000 40,000 หรือ 4,000 วา อีกผู้คนธัพพะเป็นพลระบำได้ 240,000,000 คน ตีกลอง แลจึงแน่นแน่นกับเสียงพิณพาทย์นาคีระบำเล่นเต็มเขากักรวาล 4 ทิศใหญ่ทั้งมวล แลหอมกระแจะจวงจันทร์อีกพรรณดอกไม้อันขจรทุกแห่งแด่งพักเข้าเฝ้าถึงพระอินทร์ หอมฟุ้งทุกแห่ง ...”

(2) พระเจดีย์จุฬามณี

นอกทวารนออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ นั้น เป็นที่ประดิษฐานของพระจุฬามณีเจดีย์ อันเป็นที่บรรจุเส้นพระเกศาของเจ้าชายสิทธัตถะ ซึ่งพระองค์ทรงตัดด้วยพระขรรค์เมื่อครั้งที่เสด็จความทุกข์ทางโลก เสด็จออกบรรพชา และภายหลังพุทธปรินิพพานแล้ว พระอินทร์ก็ได้อันเชิญพระเขี้ยวแก้วเบื้องขวาจากมวยผมโทมพรหมณ์มาประดิษฐานไว้ ณ ที่นี้ด้วย พระจุฬามณีเจดีย์นี้ถือเป็นปูชนียสถานที่สำคัญที่สุดในดาวดึงส์ แม้ทวยเทพในสวรรค์ชั้นอื่นๆ ก็ยังลงมาสักการะบูชาอยู่เสมอ

3.2.3 สมบัติ

ทิพยสมบัติของพระอินทร์ที่เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่พุทธศาสนิกชนทั่วไป อันได้แก่

ก. เวชยันต์ หรือไพชยนต์มหาปราสาท

เวชยันต์ หรือไพชยนต์ เป็นชื่อปราสาทที่ประทับของพระอินทร์ การที่ได้ชื่อเช่นนี้เป็นเพราะสร้างขึ้นเพื่อฉลองในคราวชนะพวกอสูร โดยกล่าวว่าปราสาทนั้นเกิดขึ้นในวันที่พระอินทร์มีชัยชนะต่อพวกอสูรโดยเด็ดขาด และทั้งนี้เนื่องจากผลบุญในการที่พระอินทร์ได้สร้างศาลาที่พักแก่คนอื่นในสมัยที่เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อ มามะ หรือมมะ ความในพุทธชาดกนั้นกล่าวว่าสูงหนึ่งแสนโยชน์ แต่ในไตรภูมิพระร่วงกล่าวว่าสูง 32,000 โยชน์ และในมัชฌิมนิกาย กล่าวว่าปราสาทดังกล่าวมียอดหนึ่งร้อยยอด แต่ละยอดมีหน้าบันเจ็ดแห่ง หน้าบันแต่ละแห่งมีนางฟ้าอยู่เจ็ดนาง แต่ละนางยังมีบริวารอีกเจ็ดนาง ปราสาทนี้ประดับด้วยแก้วสัตตพริตติอันงามเลิศ และมีธงทองห้อยย้อยระย้าอยู่ทั่วไป

ส่วนงานของเกื้อพันธุ์ นาคบุปผา (2520 : 243 - 244) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “... วรรณคดีบาลีในสมัยหลังๆ เล่าว่า ภายในเทพนครมีถนนทองคำยาว 18 โยชน์ และในซาดกเรื่องจันทุมมารชาดกว่า เทพนครนั้นมีวิถียันแล้วด้วยทรายทองใหญ่กว้างมี 60 โยชน์ เป็นประมาณ วิมานของพระอินทร์ คือ เวชยันตปราสาทซึ่งพระอินทร์เป็นผู้ขนานนามด้วยเหตุที่วิมานนี้ผุดขึ้นมาเมื่อเทวดามีชัยต่อพวกอสูร และว่าเป็นปราสาทที่สูงตระหง่านประมาณพันโยชน์ แต่ในวรรณคดีบางเล่มอธิบายไว้ว่า เวชยันตปราสาทซึ่งสูงพันโยชน์ แล้วด้วยแก้วเจ็ดประการ คือ แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ แก้วประพาฬ แก้วมุกดา แก้ววิเชียร แก้วคลีก และแก้วหู ประดับด้วยธงทั้งหลายสูง 300 โยชน์ ถ้าคันธงเป็นทองจะมีธงเป็นแก้วมณี คันเป็นแก้วมณีมีธงทอง คันเป็นแก้วประพาฬธงเป็นแก้วมุกดา คันเป็นแก้วมุกดาธงเป็นแก้วประพาฬ คันเป็นแก้วเจ็ดประการธงก็เป็นแก้วเจ็ดประการ ปราสาทนี้เกิดขึ้นด้วยผลบุญที่พระอินทร์ได้สร้างศาลาเพื่อประโยชน์ของสาธุชน ตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ ส่วนในพระไตรปิฎกกล่าวว่า พระอินทร์เคยเล่าให้พระโมคคัลลานะฟังว่า ครั้งหนึ่งเมื่อเทวดาชนะสงครามต่อพวกอสูรแล้ว พระองค์ได้โปรดให้สร้างเวชยันตปราสาท ซึ่งมีรอยชั้นขึ้นในปราสาทแต่ละชั้นมีภูฏาคาร (เรือนยอด) ถึงเจ็ดร้อย และในภูฏาคารแต่ละแห่งก็มีนางอัปสรเจ็ดร้อยนาง แต่ละนางยังมีเทพธิดาผู้บำเรออีกเจ็ดร้อย เวชยันตปราสาทจึงเป็นสถานที่ที่น่ารื่นรมย์และเป็นที่พื่อพระทัยของพระอินทร์จนต้องอวดกับพระโมคคัลลานะ ...”

ข. สุธรรมมาเทวสภา

อุดม รุ่งเรืองศรี (2523 : 60) กล่าวถึงสุธรรมมาเทวสภาว่า “... สุธรรมมาเทวสภาเป็นสถานที่ประชุมของเหล่าเทวดาในสวรรค์ชั้นนี้ ชื่อดังกล่าวนี้ได้มาจากชื่อของนางสุธรรมมาซึ่งเป็นมหาลิขิตหนึ่ง ของพระอินทร์ ทั้งนี้ก็เนื่องจากการสร้างบารมีในชาติก่อนนั้นทำให้ปรากฏเทวสภานี้ขึ้นมาต่อนาง จากนั้นจึงได้ใช้เป็นที่พักประชุมของเหล่าเทวดาสืบมา และคำว่าสุธรรมมาเทวสภานี้ใช้ในความหมายว่า ที่ประชุมอันงดงาม...” จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ สอดคล้องกับงานของเกื้อพันธุ์ นาคบุปผา (2520 : 244 - 245) ที่ว่า “... เทวสภานี้มีขนาดใหญ่ประมาณ 500 โยชน์ มีบัลลังก์ทองสูงโยชน์หนึ่ง พร้อมทั้งเสวตฉัตร ตั้งอยู่ท่ามกลาง เป็นที่สำหรับพระอินทร์ประทับ ทรงกระทำเทวกิจแก่เทวดาและมนุษย์ สุธรรมมาเทวสภาเป็นที่พักประชุมเทวดาชั้นดาวดึงส์ ถ้าในวันอุโบสถก็ใช้เป็นที่พักชมเทศนาของเทวดา โดยที่พระอินทร์มักจะสั่งสอนธรรมแก่ทวยเทพ สุธรรมมาเทวสภา จึงเป็นสถานที่ที่รู้จักกันโดยทั่วไป เมื่อพระอินทร์เชิญผู้ประพฤติธรรมขึ้นไปเยือนดาวดึงส์ ก็มักจะให้ประทับที่เทวสภานี้ ดังที่เล่าไว้ในเรื่องชาดกจากปัญญาสาธกหลายเรื่องด้วยกัน และสุธรรมมาเทวสภานี้ เกิดขึ้นด้วยบุญที่นางสุธรรมมาเคยร่วมสร้างศาลาเพื่อประโยชน์ของสาธุชน ตั้งแต่เมื่อนางยังเป็นมนุษย์ และกล่าวกันว่าเป็นสถานที่ที่น่ายินดีที่สุด ไม่มีที่ใดเปรียบได้ ถ้าคนผู้ใดได้เห็นสถานที่อันน่าปลื้มใจ ก็ยังกล่าวเปรียบว่า ... เหมือนเทวสภาชื่อสุธรรมมา...”

ค. บันจุกัมพลศิลาอาสน์

บันจุกัมพลศิลาอาสน์ เป็นแท่นที่ประทับของพระอินทร์ กล่าวกันว่า มีสี่ดงคอกบัวชัษพฤกษ์ สี่ครั้ง และสี่บัวโรย ขนาดของแท่นยาว 60 โยชน์ กว้าง 50 โยชน์ หนา 15 โยชน์ เมื่อพระอินทร์ประทับนั่งจะขยับลงถึงพระวรกาย และเมื่อเสด็จลุกขึ้นแท่นก็จะฟูเต็มขึ้นมา แท่นนี้เกิดที่โคนไม้ปาริฉัตรตกด้วยผลบุญที่นายมาณะเคยวางแผ่นศิลาไว้ที่ได้ต้นทองหลางข้างศาลาที่สร้างเพื่อให้สาธุชนได้อาศัย สมัย

ที่เป็นมนุษย์และวางแผนศิลาอันไว้ให้ชนนั่งเล่น แต่สีของบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์นั้น กล่าวไว้ต่าง ๆ กัน ธรรมบทพรรณนากฎบางตอนว่าชื่อ บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ คือ แผ่นศิลาที่ประทับของพระอินทร์ มีสีดุจผ้าขนสัตว์เหลือง บ้างว่าแท่นนี้เป็นแท่นหินสีเหลือง มีฉัตรสีขาวประดับพวงมาลาทอง มีปริมาตร 5 โยชน์ กั้นแท่นนี้ไว้ บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์นี้ไม่เพียงแต่เป็นแท่นที่ประทับของพระอินทร์เท่านั้น แต่ยังทรงคุณวิเศษประการอื่นอีกด้วย กล่าวคือ แท่นนี้จะเป็นสัญญาณเตือนพระอินทร์ถึงเหตุที่จะเกิดขึ้น 4 ประการ ได้แก่ การสิ้นอายุขัยบนเทวโลกของพระอินทร์ พระอินทร์ สันบุญ มีผู้ที่มิอาจพามา ค้ำรงอยู่ในสถานที่นั้น หรือเพราะเหตุแห่งศีลของสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบและประกอบไปด้วยธรรม ซึ่งสัญญาณที่แท่นจะเตือนได้ก็คือ การที่แท่นเกิดร้อนขึ้น พระอินทร์ก็จะทรงทราบว่าจะเหตุใดเหตุหนึ่งใน 4 ประการเกิดขึ้น และจะได้ทรงคิดหาวิธีแก้ไขได้ ในวรรณคดีบาลีรุ่นหลัง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกอรรถกถา เช่น อรรถกถาชาดก และธรรมบทอรรถกถา กับวรรณคดีสมัยหลังจากนั้น คือ ปัญญาสาตกจะกล่าวถึงความสำคัญของแท่นนี้มาก เพราะจะเป็นเครื่องมือที่พระอินทร์ใช้ในการสอดส่องความเป็นไปในโลกมนุษย์ เพื่อลงมาช่วยคนที่ตกทุกข์ได้ยาก และช่วยเหลือผู้มีศีลที่กำลังลำบาก เมื่อแท่นนี้ร้อน พระอินทร์ก็จะเสด็จลงมาช่วยผู้คนที่ให้รอดพ้นจากอุปสรรคทั้งมวล (เกื้อพันธุ์ นาคนุปผา, 2520 : 246 - 247) นอกจากนี้ในงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี (2523 : 64 - 65) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า “... ได้ค้นปาริฉัตตกะมีแท่นบัณฑุกัมพล ซึ่งถือว่าเป็นพระที่นั่งหรือบัลลังก์ของพระอินทร์ แท่นนี้ยาว 60 โยชน์ กว้าง 50 โยชน์ และสูง 15 โยชน์ สีของอาสนะนี้คือสีแห่งชัยชนะ (ชยสุมนา) คือ สีแดงสดเป็นประกาย พระอินทร์จะประทับบนพระแท่นอันมีลักษณะคล้ายผ้านี้เพื่อประกอบเทวกิจต่าง ๆ ยามใดที่ผู้ประพฤติธรรมเกิดความเดือดร้อนหรือต้องการความช่วยเหลือจากพระอินทร์ แท่นนี้ก็จะร้อนขึ้นเพื่อเตือนให้พระอินทร์ทราบ หรือยามใดที่มีบุคคลประกอบกุศลกรรมดีเด่นกว่าผู้อื่นและทรงบารมีพอที่จะเถลิงอาสน์นี้ได้ เมื่อนั้นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ก็จะร้อนขึ้น เมื่อพระอินทร์รู้ว่าจะมีผู้ที่ขึ้นมาแทนตำแหน่งของตนเช่นนั้นก็จะดำเนินการทดสอบดูว่า บุคคลผู้นั้นจะหนักแน่นมั่นคงพอหรือไม่ หรือในยามที่พระอินทร์จะสันบุญจากทิพยสมบัตินี้ แท่นที่นี้ดังกล่าวก็น่าร้อนขึ้นเช่นกัน เมื่อใดที่แท่นนี้ร้อน เมื่อนั้นพระอินทร์ก็มักจะมิเหตุให้ร้อนใจตามไปด้วย ครั้งที่พระพุทธองค์เทศนาพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ก็จะประทับบนแท่นนี้ เช่นเดียวกับในบางโอกาสที่ทรงเสด็จไปเยือนสวรรค์...” นอกจากนี้จะร้อนแล้ว บางครั้งในการบอกเหตุ แท่นดังกล่าวยังแจ้งกระด้างขึ้นด้วย เช่น ปราภฏาในบทละครนอกเรื่องสังข์ทองว่า “ ทิพยอาสน์เคยอ่อนแต่ก่อนมา กระด้างดังศิลาประหลาดใจ ” เป็นต้น

ง. ต้นปาริฉัตตกะ (ปาริชาติ)

ในวรรณคดีบาลีกล่าวไว้ว่า ต้นปาริฉัตตกะ หรือปาริชาตินี้ เป็นสมบัติของพระอินทร์ที่พระอินทร์ทรงหวงแหนเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นดอกไม้ทิพย์ที่มีความสำคัญต่อเหล่าทวยหาบนสวรรค์ ในพระไตรปิฎกมีปาริฉัตตกสูตร ซึ่งมีข้อความว่า “... ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเล่าให้ภิกษุฟังว่า ทวยเทพบนดาวดึงส์เอาใจจดจ่อ คอยเวลาที่ปาริฉัตตกะจะเป็นดอก และคอยจนดอกแย้มบานเต็มที่แล้วก็พากันดีใจ เอิบอัมพร้งพร้อมด้วยกามคุณห้า บำรุงบำเรออยู่ตลอดระยะ 5 เดือนทิพย์ ณ ควณ्हแห่งไม้ปาริฉัตตกพฤกษ์ ซึ่งเมื่อบานเต็มที่ก็จะแผ่รัศมีไปได้ 50 โยชน์ และส่งกลิ่นหอมไปได้ทั่วปริมาตรร้อยโยชน์ตามลม...” ใน

นิบาตชาดกก็มีเรื่องเล่าถึงการที่มนุษย์ได้รับดอกปาริฉัตตทิพย์ไว้ในอุทสาตกว่า “...เมื่อพระอินทร์นำพระนางสีวลีผู้ปรารถนาไอรสขึ้นไปบนดาวคิงส์ ประทานพรให้พระนางมีไอรสถึงสององค์ แล้วประทานของให้พระนาง 5 อย่าง อันมีดอกปาริฉัตตทิพย์ด้วย และพาพระนางมาส่งยังห้องพระบรรทม ดอกไม้ทิพย์นี้เองที่ทำให้พระสวามีเชื่อแน่ว่าพระนางได้ไปดาวคิงส์ ...”

ปาริฉัตตกะ เป็นต้นไม้สวรรค์สูงร้อยโยชน์ วัตรอบลำต้นได้ 15 โยชน์ มีกิ่งใหญ่ 4 กิ่ง แผ่ไป 4 ทิศ ยาวกิ่งละ 50 โยชน์ เป็นไม้ที่มีขนาดเท่ากับไม้ประจําทวีป และภพอื่นๆ ในธรรมบทพรรณนากล่าวว่า ต้นปาริฉัตตกะนี้มีปริมาตรถึง 300 โยชน์ และเกิดขึ้นเพราะนายมณะเคยปลูกต้นทองหลางไว้บริเวณข้างศาลา เพื่อเป็นร่มเงาแก่ชนเดินทาง จากเรื่องสุราโภชนชาดกกล่าวถึงดอกปาริฉัตตกะว่า ดอกบานงามดี สะอาด มีกลิ่นหอม พวกเทวดาถือกันว่าเป็นดอกไม้สูงสุด มีประโยชน์สมควรแก่พวกเทวดา และพระอินทร์ผู้ประเสริฐกว่าทวยเทพได้เชยชมดอกไม้ทิพย์ เหล่ามนุษย์และอสูรไม่ได้เชยชม ส่วนพระนารทพรหมฤๅษีเคยถือดอกปาริฉัตตกะบังเงาแทนร่ม จนเป็นเหตุให้ธิดาทั้งสององค์ของพระอินทร์ต้องวิวาทกันด้วยดอกไม้นี้ แม้กระทั่งในเรื่องทวารวสุตถกรรมที่กล่าวถึงกันบ่อยๆ ในวรรณคดีบาลีที่ว่าต้นปาริฉัตตกะนี้เองที่เป็นเหตุให้พวกอสูรคิดทำสงครามกับเทวดาเสมอ เพราะเมื่ออสูรจิตตปาลีในอสูรพิภพพาน ก็เตือนให้พวกอสูรคิดถึงปาริฉัตตกะที่ตนเคยได้ชมในทวโลก พวกอสูรก็ต้องก่อสงครามขึ้น หรือที่เรียกกันว่าทวารวสุตถกรรม เพื่อที่จะชิงเอาเทพนครมาเป็นของตนให้ได้

นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อที่ว่า “หากผู้ใดอยู่ใต้ต้นปาริชาติ จะทำให้ระลึกชาติได้” ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกามนิธ หรือวาสิฏฐีภาคสวรรค์ อีกด้วย

จ. กลองอัมพร

ในชาดกเรื่องสุวรรณกัถกถูก เล่าถึงพญาปูทองผู้มีตัวใหญ่เท่ามณเฑาะลงานนวดข้าว ถูกช้างโพธิสัตว์เหยียบขยี้กระดูกแตก ก้ามปูทั้งสองก้ามกระเด็นไป ก้ามหนึ่งลอยไปถึงมหาสมุทร พวกอสูรจึงนำไปทำเป็นกลองใหญ่ ชื่ออัมพรเกรรี ต่อมาคราวหนึ่งเกิดทวารวสุตถกรรม พวกอสูรแห่ชิงทั้งกลองแล้วหนีไป พระอินทร์จึงโปรดให้เทวดาห้ามกลองอัมพรนี้ไว้ดาวคิงส์ เกจิอาจารย์ทั้งหลายกล่าวสรรเสริญกลองใบนั้นว่า ดีเสียงดังกระหึ่มครึ้มครางดุจเมฆคำราม จึงได้ชื่อว่า อาฬมพร-เมฆะ (Alambara - megha)

ฉ. วิษุตตรัตถ์

ในปฐมสมโพธิกถา เรียกว่าวิษุตตรัตถ์ เป็นสังข์ประจำหัตถ์ของพระอินทร์ มีขนาด 120 ศอก และเป่าลมคราวเดียวดังไป 4 เดือน พระอินทร์เคยเป่าสังข์นี้ที่ใกล้โพธิบัลลังก์ในคืนที่พระพุทธองค์จะตรัสรู้ และในชาดกเรื่องจันทกุมารชาดก พระอินทร์ก็ใช้สังข์นี้ถวายน้าอภิเษกพระจันทกุมาร และในวรรณคดีสันสกฤตก็ว่าพระอินทร์มีสังข์ชื่อเทวหัตตะ ซึ่งในสมัยมหากาพย์ว่าทรงใช้เป็นอาวุธ (เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา , 2520 : 248 - 255)

3.2.4 อาวุธและพาหนะประจำกาย

ก. อาวุธ

งานของ เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา (2520 : 255 - 258) กล่าวถึงเรื่องอาวุธของพระอินทร์ไว้ว่า แม้ในวรรณคดีบาลีจะกล่าวว่าพระอินทร์เป็นเทพนักรบ เป็นจอมทัพฝ่ายเทวดาเมื่อกระทำเวทาศุภสงคราม กับพวกอสูร และมีข้อความที่กล่าวถึงอาวุธที่พระองค์ทรงใช้ก็ตาม แต่เรื่องส่วนใหญ่ที่ปรากฏนั้น ดูเหมือนว่าเทวดาและอสูรจะมีได้ใช้อาวุธต่อสู้กันอย่างจริงจัง ส่วนใหญ่จะเป็นการต่อสู้กันด้วยฤทธิ์มากกว่า อาวุธของพระอินทร์จึงไม่มีการเอ่ยถึงที่เน้นว่าเป็นเรื่องสำคัญ ดังเช่นที่กล่าวถึงในวรรณคดีสันสกฤตเลย แต่พระอินทร์ก็มีอาวุธหลายชนิด ที่เล่าไว้ในวรรณคดีบาลีก็มีต่าง ๆ ชนิดกัน คือ

(1) วชิราวุธ

วชิราวุธ วชิระ หรือสายฟ้าเป็นอาวุธประจำตัวของพระอินทร์ และอาจกล่าวได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของพระอินทร์ด้วย เพราะเป็นเหตุให้พระองค์ได้รับสมญานามว่า วชิรปาดิ (ผู้มีมือคือสายฟ้า หรือ ผู้ทรงสายฟ้าไว้ในพระหัตถ์) แต่วรรณคดีบาลีไม่อธิบายลักษณะของวชิระนี้ไว้อย่างละเอียดเหมือนวรรณคดีสันสกฤต และกล่าวเพียงว่าเป็นอาวุธคู่พระหัตถ์เท่านั้น ในอรรถกถาสุตตนิบาตว่า ถ้าให้วชิระฟันภูเขาพระสิเนรุ อาวุธนี้ก็จะสามารถผ่าเขาจนได้ตลอดลูก ทั้งที่ภูเขาสิเนรุนี้เป็นภูเขาสูงถึง 168,000 โยชน์ วชิรฐนี้มีกล่าวถึงบ่อยครั้งในนิบาตชาดก และปัญญาสาขก เช่น จากชาดกเรื่องอิลลิสชาดก ความว่า “พระอินทร์ทรงอินทวชิระ เสด็จลงมาขู่อิลลิสเศรษฐีผู้เป็นบุตรของพระองค์ในชาติปางก่อน (ก่อนที่พระองค์จะไปเกิดเป็นพระอินทร์) เพื่อให้เขาทำทาน มิฉะนั้นพระองค์จะตีหัวเขาคับอินทวชิระนั้น” จากชาดกเรื่องภพิลลิสชาดก ความว่า “พระอินทร์ทรงวชิราวุธลงมาทรมานพระราชที่ขอบรั้งแค้นแก่ให้เลิกทำเช่นนั้นเสีย” จากชาดกเรื่องอญญาชาดก ความว่า “พระอินทร์ก็ทรงถือ อินทวชิราวุธ ลงมาป้องกันพระราช ผู้ที่จะถูกยักษ์มิจาพิรุฑทำร้าย” จากชาดกเรื่องสัมพุลชาดก ความว่า “พระอินทร์ทรงวชิราวุธเสด็จมาช่วยนางสัมพุล ผู้ถูกทานพริ้งแกล และพระองค์ขู่ทานพริ้งนั้นให้ปล่อยนางเสีย มิฉะนั้นจะถูกตีศีรษะให้แตกเป็นเจ็ดภาคด้วยอินทวชิราวุธ” และจากชาดกเรื่องรัตนปโชตชาดก ความว่า “พระอินทร์ถือวชิราวุธมาขู่พลาหกยักษ์ให้หยุดชีวิตพระรัตนปโชต ผู้หาเอาหัวใจของคนไปใส่พระมารดาจากยักษ์ ให้ฟื้นขึ้น มิฉะนั้นพระองค์จะตีหัวยักษ์ให้แตกเป็นเจ็ดเสี่ยง” นอกจากวชิราวุธแล้วยังมีเรื่องเล่าว่า พระอินทร์ทรงอาวุธอื่นๆ อีก เช่น

(2) ค้อนเหล็ก

ในชาดกเรื่องจันทกุมารชาดก มีข้อความว่า “พระอินทร์ถือค้อนเหล็กใหญ่อันโชติช่วงลงมาขู่พระเจ้าเอกราช ผู้จะฆ่าพระราชบุตรและพระมเหสีของพระองค์เอง ในพิธีบูชายัญ เพื่อพระองค์จะได้ขึ้นสวรรค์ พระอินทร์จึงขู่ว่าถ้าพระราชบิดาทำพิธีบูชายัญนั้น พระองค์จะประหารเสียด้วยค้อนเหล็ก” และจากชาดกเรื่องสุวรรณสังขชาดก ความว่า “เมื่อพระเจ้ากรุงพาราณสีหาอุบายจะฆ่าพระสังข์ พระอินทร์ก็ลงมาช่วยพระสังข์โดยตั้งปัญหาถามพระราชบิดา และขู่ว่าถ้าพระราชบิดาหาใครมาตอบแทนมิได้ก็จะตีพระเศียรพระราชบิดาเสียด้วยค้อนเหล็ก” ส่วนในชาดกเรื่องสุวรรณกัณฐกชาดก กล่าวถึงว่า “พระอินทร์ลงมาถามปัญหาพระเจ้ากรุงพาราณสี 5 ข้อ และถ้าพระราชบิดาตอบไม่ได้ พระองค์ก็จะต่อพระเศียรเสียด้วยค้อนเหล็ก ทั้งนี้เป็นอุบายที่พระองค์จะแสดงคุณความดีของเจ้าทองผู้ธรรม”

(3) จักรเพชร

จากชาดกเรื่องเภฬีสัตตชาดก กล่าวถึงว่า “ พระอินทร์ผู้พระราชผู้ชอบรังแกคนแก่กว่า ถ้าไม่เลิกประพฤติเช่นนั้น พระองค์จะทำลายพระเศียรพระราชด้วยจักรเพชร ”

(4) กระบองเพชร

จากชาดกเรื่องสมุทโทสชาดก เล่าว่า “ เมื่อวิทายาธราชโมยพระขรรค์วิเศษของพระสมุทโทส ทำให้พระองค์ต้องเดือดร้อน พระอินทร์จึงทรงกระบองเพชรลงมาจากวิทายาธให้นำพระขรรค์ไปคืนพระสมุทโทส มิฉะนั้นจะตีหัวให้แตกเป็นเจ็ดเสี่ยง ”

สำหรับงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี (2523 : 79) กล่าวถึงเรื่องอาวุธของพระอินทร์ว่า “ วัชรอาวุธ คืออาวุธสำคัญของพระอินทร์ สายฟ้าวัชรอาวุธนี้คมกล้านัก สามารถแทงทะลุเขาถีนรราช ซึ่งสูง 168,000 โยชน์ และแข็งแกร่ง ได้โดยง่ายดาย เพลิงจากวัชรอาวุธนี้จะเผาศัตรูให้เป็นจุณตามต้องการ โดยปกติแล้ว พระอินทร์จะถืออาวุธนี้เมื่อต้องการแสดงอำนาจให้ประจักษ์ มหาสังขวิชัยบุตรก็อาจจัดเป็นอาวุธได้ เพราะสามารถบันลือสีหนาทข่มขวัญอริราชโอรส และขณะเดียวกันก็จะบรรเลงรื่นประโลมใจมิตร สังขนี้มีความยาว 60 ศอก กลองชื่อออลัมพระนั้นก็มีลักษณะเป็นอาวุธได้ เพราะเสียงกัมปนาทจากกลองนี้อาจยังให้ศัตรูใจสั่นสะท้านหวาดเกรงได้ และกลองที่ชื่ออานกะก็ทรงคุณสมบัติเช่นเดียวกัน ”

แต่ในงานของ พระยาธรรมาภิรมย์ (2507 : 20) งานของ ทนต (2536 : 62) และงานของ มาลัย (2537 : 142) ได้กล่าวถึงเรื่องอาวุธของพระอินทร์ไว้ตรงกันว่า “... ศาสตราวุธที่พระอินทร์ทรงใช้ได้แก่ วัชระ หรือวัชรอาวุธ (มีรูปร่างคล้ายกับสามง่าม มีด้ามสั้น หรือบางทีก็เป็นรูปสายฟ้า) ซึ่งใช้ปราบพญาดูรา หรือผีร้ายแห่งความแห้งแล้งของอสุกาส กล่าวกันว่า เป็นอาวุธที่พระอินทร์ทรงโปรดมากที่สุด นอกจากนี้ยังมี ศรชื่อ ศักรฆู พระขรรค์ชื่อ ปรัญชะ ขอ และร่างแห ที่ใช้สำหรับตลบจับศัตรู...”

ข. พาหนะ

ในส่วนของพาหนะประจำกายของพระอินทร์ จากงานของเกื้อพันธุ์ นาคบุปผา (2520 : 250 - 254) กล่าวไว้ว่ามีสองสิ่ง คือ เวชยันตราขจร และช้างเอราวัณ

(1) เวชยันตราขจร

รถทรงของพระอินทร์นี้ ชื่อตรงกันกับปราสาทที่ประทับ พระอินทร์ทรงใช้ราชรถนี้เป็นพาหนะในการรบกับอสูรบ่อยครั้ง ที่น่าสังเกตก็คือ รถนี้เป็นสมบัติที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระอินทร์ แต่มิได้มีการกล่าวถึงที่มาจากแต่เดิมนั้นพระอินทร์ประกอบกุศลกรรมใดจึงได้รถนี้มา ผิดกับสมบัติอื่นๆ ที่มีบอกไว้ ชวนให้เข้าใจว่าความคิดเรื่องรถทรงนี้ วรรณคดีบางทีน่าจะรับมาจากวรรณคดีสันสกฤต เพราะชื่อรถก็ตรงกัน แม้แต่เทพสารถิก็กล่าวว่าเป็นพระมาตุลีตรงกัน ในชาดกเรื่องอุลลวชาดก กล่าวว่า “... รถนี้ใหญ่โตถึง 150 โยชน์ เทียมด้วยม้าอาชาไนยพันตัว มีพระมาตุลีเป็นเทพสารถิ บางครั้งพระอินทร์ก็ทรงรถนี้เอง

ในการเสด็จประพาสอุทยาน ...” ส่วนในปัญญาสชาดก ก็มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับเวชยันตราขรลไว้ในชาดกเรื่อง จันทราขชาดก ความว่า “... พระอินทร์ทรงรถเวชยันต์ลงมาอุโมทนาพระเจ้าจันทรราชผู้บริจาคมหาทาน แล้วให้อีวาทแก่พระราชาคัวย...” ส่วนในชาดกเรื่องธรรมิกบัณชิตราชชาดกนั้น กล่าวว่า “... พระอินทร์ลงมาเชิญพระเจ้าธรรมิกบัณชิตผู้บำเพ็ญทานให้ขึ้นไปที่ทิพย์วิมาน และเมื่อพระราชาประสงคจะกลับ พระองค์ก็โปรดให้ทรงราชรถลงมา...” และเมื่อครั้งที่พระอินทร์โปรดให้พระมาตุลีทรงรถนี้มาสุธาโภชนา ไปถวายโกสยคาบสที่อาศรม และเมื่อพระอินทร์สงสัยว่าเหตุใดคาบสตนนั้นจึงให้สุธาโภชนาแก่นางหิริ จึงรับสั่งให้พระมาตุลีไปถามอีกครั้งหนึ่ง พระมาตุลีก็ขับรถนี้ไป มีคำพรรณนาลักษณะรถเวชยันต์ หรือ ไพชยนต์ไว้ว่า “... รถนี้เลื่อนลอยไปได้ตามปรารถนา เป็นรถที่รุ่งเรือง งอนรถแล้วไปด้วยทองชมพูท มีสีแสดคล้ายทองวิเศษ ประดับด้วยเครื่องลาดอันวิจิตรด้วยรัตนะทั้งเจ็ดและทำด้วยทองคำ ราชรถนี้มีรูป ประดับมากมาย มีทั้งรูปพระจันทร์ ช้าง โค ม้า กิณนร เสือโคร่ง เสือเหลือง เนื้อทราย รูปเหล่านี้ ล้วนทำด้วยทองคำ ส่วนรูปนกในรถนั้นทำด้วยรัตนะต่างๆ เหมือนกำลังกระโคตโคตเด่น รูปหม่อมถุกก็จัด ไว้ตามสูงทำด้วยแก้วไพฑูรย์ รถนั้นเทียมด้วยพญาอัครราชมโหสถทองคำ คล้ายช้างหนุ่ม มีกำลังถึงหมื่นตัว ประดับเครื่องล้วนทองคำ เมื่อพระมาตุลีขับไปรถนั้นก็ยังมีเสียงบันลือตลอดสิบทิศ ทำให้ท้องฟ้า ภูเขา ดันไม้ ใหญ่ ท้องน้ำ และแผ่นดินสั่นไหวทั่วทุกหนไป...” และขณะที่พระมาตุลีถามคาบสอยู่นั้น พอตานตอบ เสร็จก็จุกแล้วเกิดเป็นเทพบุตร พระมาตุลีก็รับขึ้นพาไปดาวดึงส์

ความแตกต่างในเรื่องของรถเวชยันต์ ระหว่างวรรณคดีสันสกฤตกับวรรณคดีบาลี คือ วรรณคดี สันสกฤต คนทั่วไปไม่อาจจะมีโอกาสได้นั่งเวชยันตราขรล แม้ทวยเทพก็มีได้นั่งด้วยทั้งหมด จะมีก็เฉพาะ เทพที่ใกล้ชิดกับพระอินทร์เท่านั้น แต่ในวรรณคดีบาลีนั้น คนทั่วไปผู้ประพฤติธรรมและสั่งสอนผู้อื่นให้ ตั้งมั่นอยู่ในธรรม จะมีโอกาสได้นั่งเวชยันตราขรลอยู่เสมอ เพราะพระอินทร์มักจะโปรดให้ไปเยี่ยมชม ดาวดึงส์ หรือเชิญให้พักอยู่ตลอดไปก็มี

(2) ช้างเอราวัณ

ในธรรมบทอรธกถา เล่าว่า “... ช้างที่มขมาณพได้รับพระราชทาน เมื่อพระราชาทรงทราบ ความจริงว่าพวกเขามีโชโหรนั้น มขมาณพได้นำมาช่วยในการทำบุญด้วย เมื่อตายไปช้างนั้นก็เกิดเป็นเทพ- บุตรในดาวดึงส์ ชื่อว่าเอราวัณเทพบุตร เพราะสัตว์วิจิตรถาณ แท้จริงนั้นไม่มีในเทวโลก ในเวลาที่พระ- อินทร์เสด็จออกเพื่อประพาสอุทยาน เอราวัณเทพบุตรก็จำแลงองค์เป็นช้าง ชื่อ เอราวัณ สูงประมาณ 150 โยชน์ เนมิตกรกระพอง 33 กระพอง เพื่อเทพ 33 องค์ กระพองหนึ่งๆ กลม 3 คาวุต ขาวถึงโยชน์ แต่กระพองชื่อ สุททันตะ สูงประมาณ 30 โยชน์ อยู่กึ่งกลางเป็นที่ประทับของพระอินทร์ โดยมีฉนชปาแก้ว สูงประมาณ 12 โยชน์ มีธงขลิบด้วยแก้วเจ็ดประการ สูงโยชน์หนึ่ง ตั้งไว้เป็นระยะๆ ในฉนชปาแก้วนั้น และมีขัณฑ์การะคัง เมื่อถูกลมพัดจะมีเสียงกังวานปานทิพย์สังคีต ห้อยอยู่รอบมณฑป ภายในมีบัลลังก์แก้ว มณีสูงโยชน์หนึ่ง เป็นพระแท่นที่ประทับของพระอินทร์ ส่วนเทพบุตรสหกรอีก 32 องค์ ก็ประทับบน รัตนบัลลังก์ที่กระพองอื่นๆ ช้างเทพบุตรนั้นเนมิตกวา กระพองละ 7 งา แต่ละงายาวประมาณ 50 โยชน์ มีสระใบกขรณียอยู่ละ 7 สระ แต่ละสระมีกอบัว 7 กอ แต่ละกอมียดอกบัว 7 ดอก ดอกหนึ่งๆ มีกลีบ- บัว 7 กลีบ บัวแต่ละกลีบมีเทพธิดาพื่อนอยู่ 7 องค์ พระอินทร์ทรงช้างนี้ยามเสด็จประพาส”

ช้างเอราวัณในวรรณคดีบาลีมีข้อแตกต่างจากวรรณคดีสันสกฤตอยู่มาก กล่าวคือ ประการแรก แม้ว่าช้างเอราวัณในวรรณคดีสันสกฤตจะมีลักษณะแปลกกว่าช้างทั่วไป เช่นว่า มีงา 4 งา จวง 3 จวง แต่ลักษณะอื่นๆ ก็ยังเป็นช้างที่แท้จริง เรื่องราวในสมัยปุราณะจึงเล่าว่า “...เพราะความที่เอราวัณมีนิสัยเป็นสัตว์ ดังนั้นเมื่อพระอินทร์ได้พวงมาลัยดอกไม้มัทธยจากฤาษีทรวาส กลืนดอกไม้ที่หอมฉุนเกินไปทำให้เอราวัณจับมาทำลาชจนทรวาสโกรธ และสาปพระอินทร์ฐานไม่รู้จักรับค้ำช้างของตน...” แต่ช้างเอราวัณในวรรณคดีบาลีนั้น ได้กล่าวแต่ต้นว่ามีช้างจริง เป็นเพียงช้างที่เนรมิตขึ้น รูปร่างลักษณะของช้างที่เป็นเทพเนรมิต จึงเป็นเรื่องที่อยู่เหนือความเข้าใจของคนทั่วไป ประการที่สอง ในวรรณคดีสันสกฤตมีเรื่องหลายตอนเล่าว่า ช้างเอราวัณเป็นช้างศึก แต่วรรณคดีบาลีว่าพระอินทร์ใช้ช้างนี้ในการเสด็จประพาส เมื่อจะรบกับอสูร พระอินทร์ก็ใช้รถศึกแทน ประการที่สาม ไม่เคยมีเรื่องปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเลยว่า พระอินทร์ได้เชิญทวยเทพผู้เป็นพันธมิตรประทับบนหลังช้างด้วย แต่ในวรรณคดีบาลีนั้น แม้แต่เทพสหายของพระอินทร์ทั้งหมด ตลอดจนนางอัปสรอีกเป็นจำนวนมาก ก็ทรงช้างเอราวัณโดยเสด็จพระอินทร์ทุกครั้ง

ซึ่งตรงกันกับงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี (2523 : 79) ที่กล่าวว่า ยามที่พระอินทร์กรีธาพลเข้าสมรภูมินั้นจะประทับบนเวชนนคราษร ซึ่งในไตรภูมิพระร่วง บรรยายไว้ดังนี้ “..... มีแท่นแก้วหนึ่งในรตนันกว้างได้ 8,000 วา โดยรีได้ 8,000 วา ท่านใส่กลดแก้วหนึ่งกึ่งกลางแท่นแก้วนั้นกว้างได้โยชน์หนึ่งแลดูแท่นแก้วนั้นขาวแล ดูกลดแก้วนั้นเหลืองดังแสงพระอาทิตย์อันส่องลงมาปกพระจันทร์เมื่อเดือนดับในหัวไผษนครานั้นแล มีม้าแก้ว 2,000 ตัวเทียมรถข้างละพันตัวแล มีเครื่องแก้วประดับนี้ทุก ๆ ตัวแล รตนันเทียรย่อมทองคำประดับนี้ด้วยแก้วสัตตพิรุณันแล มีสร้อยมุกดาห้อยย้อยลงแล มีดอกไม้ทิพย์แล ราชจะพรรณนาถึงความงามนั้นกรองเป็นมาลัยแล มีทั้งแก้วแลทั้งทองคำห้อยย้อยลงพวยแล มีระไบแก้วแลพรวนทองอันมีรัศมีรุ่งเรืองดังสายอินทรีและฟ้าเมฆดังแสงพระอาทิตย์แล ราชจะพรรณนาถึงความงามนั้นบมิถ้วนได้โดย.....” ทั้งนี้หากเชื่อสุทธาโกชนชาดก ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้อย่างชัดเจนในแง่เดียวกันนี้ ส่วนช้างเอราวัณ อาจจัดให้อยู่ในประเภทพาหนะศึก หรืออาจเป็นพาหนะเพื่อการรบหรือเพื่อเชิดชูศักดิ์ศรีได้เช่นกัน

ส่วนในงานของ พระยาธรรมาธิรมย์ (2507 : 20) งานของ ทนต (2536 : 62) และงานของ มาลัย (2537 : 142 - 143) กล่าวว่า “..... พระอินทร์มีรถทองเทียมด้วยม้าสีแสด ชื่อวิมาน หรือเวชนันต์ และมีม้าสำหรับทรง มีขนิษฐา ชื่ออุจโจครพ ซึ่งเป็นม้าแก้วที่เกิดขึ้นในคราวที่มีการกวาดเกษียรสมุทร หรือเมื่อครั้งที่เหล่าเทวดาและพวกอสูรร่วมกันทำพิธีกวนน้ำอมฤต.....” นอกจากนี้พระอินทร์ยังมีช้างทรงที่ชื่อโอราพตหรือเอราวัณ ซึ่งในท้าวภูมิ จากเรื่องไตรภูมิพระร่วง กล่าวไว้ว่า “.....เอราวัณเป็นเทพบุตรที่มีรูปร่างพระองค์หนึ่ง มีนิสัยชอบเสวยน้ำโสมเพื่อทำให้เกิดความกล้าหาญในการทำศึกสงคราม และเวลาที่พระอินทร์มีกิจจะเสด็จไปไหน เทพบุตรองค์นี้ก็จะแปลงร่างเป็นช้าง หรือคชาเอราวัณประจำตำแหน่งดังกล่าว และยังพบว่า ช้างเอราวัณตามคติความเชื่อของคนไทยนี้ มีเศียรถึง 33 เศียร ซึ่งมากกว่าช้างเอราวัณตามคติความเชื่อของพราหมณ์ถึง 30 เศียร เศียรกลางเป็นที่ประทับของพระอินทร์ อีก 32 เศียร ที่เหลือเป็นที่ประทับของเทวดาผู้ใหญ่ผู้เป็นสหายของพระอินทร์ทั้ง 32 องค์ เนื่องจากช้างเอราวัณมี 33 เศียร เศียรหนึ่งมี 7 งา และงาทั้งหนึ่งมีสระอยู่ 7 สระ สระแต่ละแห่งมีบัวอยู่ 7 กอ บัวกอหนึ่งมีดอกบัวอยู่ 7 ดอก ดอกบัวหนึ่งดอกมีกลีบอยู่ 7 กลีบ กลีบบัวหนึ่งกลีบมีเทพธิดาอาศัยอยู่ 7 องค์

และเทพธิดาแต่ละองค์นั้นต่างก็มีนางอัปสรเป็นบริวารอีก 7 นาง ดังนั้น ช้างเอราวัณจะมีนางทั้งสิ้น 231 กิ่ง มีสระบัว 1,617 สระ มีกอบัว 11,319 กอ มีดอกบัว 79,233 ดอก มีกลีบบัว 544,631 กลีบ มีเทพธิดา หรือนางฟ้า 3,882,417 องค์ และมีนางอัปสรผู้เป็นบริวารของนางฟ้าอีก 27,176,914 นาง โดยรวม”

3.2.5 กรอบครัว

ที่ผ่านมาได้กล่าวถึงข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับพระอินทร์ไว้หลายแห่งด้วยกัน ดังนั้นจึงเห็นเป็นการสมควรที่จะกล่าวถึงพระอินทร์ในแง่ชีวิตครอบครัวบ้าง ซึ่งในวรรณคดีบาลีกล่าวว่า พระอินทร์เป็นผู้ที่มีมเหสีหลายองค์ และสาเหตุที่นางได้ไปเกิดเป็นเทพธิดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ร่วมกับพระอินทร์นั้น เนื่องมาจากการที่นางประกอบกุศลกรรมเอาไว้เมื่อครั้งที่ยังเป็นมนุษย์ นั่นคือ การให้ทานเป็นสำคัญ ซึ่งได้แก่นางสุธรรมา ที่ได้ถวายช่อฟ้าให้เป็นทาน นางสุจิตรา ที่ได้สร้างสวนให้เป็นทาน นางสุนันทา ที่ได้ขุดสระให้เป็นทาน สำหรับมเหสีที่เป็นผู้ใกล้ชิด และมักจะเป็นผู้ติดตามพระอินทร์เสมอ ชื่อว่า นางสุชาดา ซึ่งนางนั้นมีได้ทำบุญให้ทานเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ จึงเป็นสาเหตุให้นางต้องไปชาติใช้กรรมก่อนที่พระอินทร์จะรับนางขึ้นไปอยู่ร่วมกันบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ นอกจากมเหสีทั้ง 4 องค์นี้ ในนิบาตชาดกยังได้กล่าวถึงชายาของพระอินทร์อีก 2 องค์ คือ นางมุสสี และนางโรหิณี จากความที่กล่าวไว้ในชาดกเรื่องเวสสันดรชาดกว่า นางมุสสีเคยเป็นชายาของพระอินทร์ก่อนที่จะจุติลงมาเกิดเป็นมารดาของพระเวสสันดร และในอดีตชาตินางมุสสีเคยนำผงจันทน์ไปถวายพระวิปัสสิพุทธเจ้า ด้วยผลบุญนี้เองที่ทำให้นางมีดวงามประจุอุปได้ด้วยผงจันทน์แดงในชาติต่อ ๆ มา และในธรรมบทวรรตถก ได้กล่าวว่า นางโรหิณีเป็นชายาอีกองค์หนึ่งของพระอินทร์ ในอดีตชาตินั้นนางเป็นน้องสาวของพระอนุรุทธเถระ ต่อมานางประชวรด้วยโรคผิวหนัง พระอนุรุทธเถระจึงแนะนำให้นางสร้างโรงจันทน์ถวายแก่ภิกษุ ครั้นเมื่อนางได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าจนบรรลุโสดาบันแล้วตายลง นางจึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และกลายเป็นชายาของพระอินทร์ในกาลนั้นเอง (เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา , 2520 : 183 - 190) ส่วนในไตรภูมิพระร่วงกล่าวว่า “... พระอินทร์มีมเหสี 4 นาง คือ สุธรรมา สุชาดา สุนันทา และสุจิตรา เวลาที่นั่งอยู่กับพระอินทร์นั้นนางสุธรรมาจะนั่งอยู่ด้านซ้าย นางสุชาดานั่งอยู่ด้านขวา นางสุนันทาอยู่เบื้องหลัง และนางสุจิตรานั่งอยู่เบื้องซ้าย ...” หรือ “... ถัดจากนั้นขึ้นนอกออกไปแลมีหญิงนางฟ้าทั้งหลายย่อมนางใหญ่เป็นเมียพระอินทร์ได้ 92 คน มีหน้าอึ่งงามนักหนาแล แต่งแต่งแต่งด้วยเครื่องประดับเกียรติยศแก้วแหวนเงินทองทั้งหลาย ...” หรือ “... อีกนางฟ้าทั้งหลายอันเป็นเมียพระอินทร์เจ้า 24,000,000...” (อุคม รุ่งเรืองศรี , 2523 : 83 - 84)

ในส่วนของบุตรีดาของพระอินทร์ ความจากนิบาตชาดกกล่าวไว้ว่า พระอินทร์มีธิดา 4 นาง และกำเนิดของธิดาเหล่านี้ก็เป็นเช่นเดียวกับเทวดาทั่วไป คือ เป็นอุปปาดิกะ มิใช่ธิดาที่เกิดครรภ์ของมเหสีหรือชายาองค์ใดองค์หนึ่งของพระอินทร์ แต่หมายถึงเทพธิดาที่เกิดขึ้นใน “ผ้าถัพพ” ในปราสาทของพระอินทร์ ก็ได้ชื่อว่าเป็นธิดาของพระอินทร์ ตามความเชื่อในวรรณคดีบาลีนั้น เทพธิดาไม่อาจจะทรงครรภ์ได้ถึงแม้ว่าจะมีสวามี ทั้งนี้ก็เพราะการกำเนิดของสวรรค์จะมีขึ้นได้ด้วยบุญที่สร้างสมมาแต่ชาติปางก่อน และถือกำเนิดแบบอุปปาดิกะเท่านั้น และในวรรณคดีบาลี เรื่องที่กล่าวถึงธิดาของพระอินทร์ก็คือชาดกเรื่องสุทธโชนชาดก ความว่า ธิดาของพระอินทร์ทั้ง 4 นาง คือ นางอาสา นางสัทธา นางหิริ และนางสิริ

ซึ่งเทพธิดาทั้ง 4 นางนั้น มีผิวพรรณงดงามราวกับทองคำ จึงเป็นที่รักใคร่ของพระอินทร์มากนัก และสิ่งใดที่พวกนางต้องการ หรือปรารถนา พระอินทร์ก็มักจะประทานสิ่งนั้นให้เสมอ นอกจากธิดาทั้ง 4 องค์นี้แล้ว ก็ไม่ปรากฏว่าพระอินทร์ทรงมีโอรสอีกเลย (เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา , 2520 : 192 - 193)

นอกจากครอบครัวของพระอินทร์แล้ว พระอินทร์ยังมีเหล่าสหายแวดล้อมอยู่เสมอ เวสสุวรรณ หรือท้าวเวรเป็นสหายอันสนิท คราวใดที่มีปัญหาหนักพระอินทร์ก็มักจะปรึกษาเทวดาสหายของคณีนี เวสสุวรรณนายช่างแห่งสวรรค์นับเป็นหนึ่งในจำนวนที่ปรึกษาและเป็นผู้รับใช้ใกล้ชิด โสมะ ประชาบดี วรุณ ฯลฯ เป็นเทวดาสหาย ปัญญาชนคนธรรมดาที่มักจะมีปรากฏอยู่กับพระอินทร์ และคิดพินในท่วงทำนองที่เสนาะซึ่งใจ มาคิลเทพสารธิดาเป็นสหายที่ได้รับความไว้วางใจทั้งในงานส่วนตัวและงานทั่วไป รวมไปถึงเหล่านางฟ้าอีกเป็นจำนวนมากที่คอยรับใช้ถวายความบันเทิงแก่พระอินทร์ (อุดม รุ่งเรืองศรี , 2523 : 84)

ด้วยเหตุที่ทิพยสมบัติและกามคุณของพระอินทร์เป็นของดีเลิศดังนี้ จึงทำให้ตำแหน่งของพระอินทร์กลายเป็นที่พึงปรารถนาของคนทั่วไป และทำให้พระอินทร์นั้นเกิดความระแวงว่าผู้อื่นจะมาแย่งสมบัติและตำแหน่งของตน ซึ่งในนิบาตชาดกก็กล่าวถึงเรื่องที่พระญามันธะ หรือพระเจ้ามันธาดุราชาว่า “.....เมื่อคราวที่พระญามันธะยังเป็นจักรพรรดิ ถือเป็นผู้ที่มีอำนาจมาก และได้เสด็จขึ้นไปเยือนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในขณะที่ยังเป็นมนุษย์ พระอินทร์ทรงแบ่งทิพยสมบัติและเทพบริวารให้อย่างละส่วน ในระหว่างที่พระญามันธะครองสมบัติในดาวดึงส์อยู่นั้นก็มีการผลัดเปลี่ยนพระอินทร์ถึง 36 พระองค์ และแต่ละพระองค์ประทับเสวยกามสุขอันเป็นทิพย์อยู่เป็นเวลานาน ทั้งนี้เพราะพระอินทร์แต่ละพระองค์มีอายุถึง 3 โกฎิ 6 ล้านปีมนุษย์ เมื่อพระอินทร์องค์นั้นหมดบุญก็จุติไปเกิดมีพระอินทร์องค์ใหม่ขึ้นมาครองตำแหน่งแทน แต่พระอินทร์ทุกพระองค์ก็แบ่งทิพยสมบัติให้พระญามันธะครองทั้ง 36 พระองค์ ในฐานะอุปราช แม้กระนั้นก็ดี พระญามันธะก็ยังไม่พอพระทัยที่จะเสวยทิพยสมบัติเพียงครึ่งหนึ่งเสมอกับพระอินทร์ พระองค์จึงคิดจะปลงพระชนม์ชีพพระอินทร์องค์ใหม่เสีย แล้วเสวยทิพยสมบัติในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ให้เป็นบรมสุขแต่ผู้เดียว” นอกจากนี้ยังเป็นเหตุให้เกิดเทวายุทธสงครามระหว่างเทวดากับอสูรเสมอมาด้วย (เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา , 2520 : 192)

3.3 บทบาทและหน้าที่ของพระอินทร์ในวรรณกรรมพุทธศาสนา

ในวรรณกรรมพุทธศาสนานั้น “ พระอินทร์ ” เป็นเทวดาที่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปรู้จักกันดีในฐานะของผู้ที่ให้ความอนุเคราะห์แก่ผู้ที่ประกอบคุณงามความดี โดยเฉพาะในวรรณกรรมบาลีนิยมเรียกพระอินทร์ว่าท้าวสักกะ ซึ่งมีกำเนิดแบบอุปปาดิกะ คือ เป็นผู้ที่เกิดเองตามแบบกำเนิดของเทวดาในวรรณกรรมบาลี และถือว่าเป็นการกำเนิดเพราะผลกรรมดีที่ทำเอาไว้ในอดีตชาติ พระอินทร์ปรากฏองค์ในฐานะที่แตกต่างกันไปอันได้แก่

- 3.3.1 พระอินทร์ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนูปถัมภก
- 3.3.2 พระอินทร์ในฐานะที่เป็นผู้พิทักษ์จรรยารบและเป็นผู้ประพาศธรรม
- 3.3.3 พระอินทร์ในฐานะที่เป็นนักปกครองและผู้นำของเหล่าเทวดา (เทวราชา)
- 3.3.4 พระอินทร์ในฐานะที่เป็นนักรบ

3.3.1 พระอินทร์ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนูปถัมภก

ความสำคัญของพระอินทร์ที่มีต่อพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่หลายประการด้วยกัน ทั้งในแง่ของการทำนุบำรุงพระศาสนา และช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในดินแดนต่าง ๆ การอุปฐากรับใช้พระพุทธองค์และช่วยเหลือพระพุทธสาวกในการบำเพ็ญสมณธรรม รวมทั้งการทูลถามปัญหาทางธรรมบางประการจากพระพุทธเจ้า หรือที่เรียกกันว่า “สักกปัญหา” เหล่านี้ เป็นต้น

พระอินทร์มีบทบาทในการทำนุบำรุงพระศาสนาและช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง จากวรรณกรรมบาลีในคัมภีร์พระไตรปิฎก จะพบว่าพระอินทร์มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระธรรมของพระองค์มาโดยตลอด และเมื่อครั้งที่เสวยพระชาติต่าง ๆ ในการบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้านั้น พระอินทร์ก็เคยให้ความช่วยเหลือมาด้วยดีเช่นกัน จากงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี (2523 : 75 - 77) กล่าวถึงเรื่องบทบาทของพระอินทร์เอาไว้ว่า ในระยะหลังที่มีการจารีการวรรณกรรมบาลีไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอินเดียหรือประเทศใกล้เคียง ซึ่งวรรณกรรมเหล่านั้นได้รับการยกย่องเชื่อถือว่ามีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ยิ่ง และในเนื้อหาบางตอนยังปรากฏบทบาทของพระอินทร์เอาไว้ด้วย โดยเฉพาะในวรรณกรรมประเภทตำนาน หรือพงศาวดารต่าง ๆ นั้น กล่าวถึงพระอินทร์ในฐานะที่ให้ความสนใจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอินเดียและต่างแดน และหน้าที่อันหนึ่งของพระอินทร์ คือ ต้องป้องกันพระพุทธศาสนาในลังกา โดยกล่าวว่า “ ในครั้งที่พระพุทธองค์ประทับนอนบนพระแท่นเป็นครั้งสุดท้ายนั้น ทรงกำชับพระอินทร์ให้ดูแลพระเจ้าวิชัยและผู้สืบสันตติวงศ์ ซึ่งพระอินทร์มอบหมายให้เทพอุบลวันฉมาอีกต่อหนึ่ง ” หรือ “ ครั้งที่พระอินทร์ได้แจ้งให้พระมหินทรทราบถึงระยะเวลาที่ดีในการเดินทางไปลังกา ” หรือ “ ในครั้งที่พระเจ้าอโศกเทวานัมปิยติสสะปรารณาจะบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในสถูปในอุปารามนั้น ตามเนรมิตมนะจึงไปเฝ้าพระอินทร์เพื่อทูลขอกระดูกไหปลาร้าเบื้องขวาของพระพุทธองค์ ซึ่งพระอินทร์นำไปบรรจุไว้ที่พระเจดีย์จุฬามณี ” และ “ ครั้งที่พระเจ้าทูลฐคามณีต้องการวัสดุสำหรับก่อสร้างมหาสถูปนั้น พระอินทร์ก็เป็นผู้ให้การสนับสนุน ” รวมทั้ง “ ในครั้งที่มีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุดังกล่าวนั้น พระอินทร์ก็กำหนดให้พระวิสสุกรรมตมแต่งเกาะลังกาทั้งหมดให้งดงาม และพระอินทร์ยังได้มอบผอบทองและที่รองเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่โสณุดครเถระนำมาจากนาคพิภพ จากนั้นพระอินทร์จึงปรากฏพระองค์ในวันงานฉลองครั้งนั้นและทรงเป่าสังข์วิชัยบุตรอีกด้วย ”

สำหรับบทบาทและหน้าที่ของพระอินทร์ในการปรนนิบัติรับใช้พระพุทธเจ้า เมื่อที่ยังทรงดำรงพระชนม์ชีพนั้นเป็นที่เด่นชัดมาก จากฐานะที่พระองค์ทรงเป็นจอมเทพที่ประกอบไปด้วยอำนาจและศักดิ์อันสง่างามเป็นผู้ที่มีบุญบารมีเหนือกว่าเทวดาใด ๆ จึงถือได้ว่าพระอินทร์เป็นผู้ที่ขอมเสวยสละละทิ้งยศศักดิ์ทั้งสิ้นไว้เมื่อมาอุปฐากพระพุทธองค์ ซึ่งลักษณะสองประการที่กล่าวมานี้ได้ประสานกันอยู่ การอุปฐากพระพุทธองค์นั้นแสดงถึงความไม่ถือตัวและอุทิศตนเองเพื่อความมีมนุษยธรรม โดยไม่ต้องคำนึงถึงยศศักดิ์แต่อย่างใด ยกตัวอย่างเช่น เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประจวบหน้าก่อนที่จะเสด็จปรินิพพาน ในธรรมบทอรุณกาลว่า “... พระอินทร์เสด็จมาเป็นคิลานุปัฏฐากพระพุทธเจ้าในเวลาอาพาธลงพระโลหิต หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงปลงอาชุสสังขารแล้ว ด้วยการมาเฝ้าถวายบังคมพระพุทธองค์แล้วนวดพระบาทให้ด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง แม้พระพุทธเจ้าจะเตือนให้พระองค์หลีกไปเสียด้วยว่ากลิ่นมนุษย์นั้นเปรียบเหมือนซากศพสุกที่ค่อสำหรับเทวดา แม้ว่าจะอยู่ห่าง 100 โยชน์ ก็ยังได้กลิ่นเหม็น แต่พระอินทร์ก็ยังยืนยันว่าจะมาบำรุงพระพุทธองค์ผู้ประจวบ และพระองค์พอพระทัย

ที่จะสวดกลั่นแห่งศีลของพระพุทธเจ้า แล้วทรงปฏิบัติด้วยพระองค์เอง แม้พระพุทธเจ้าจะทรงอาพาธหนัก แต่พระอินทร์ก็ไม่ยอมให้ใครมาถูกต้องภาษาพระบังคนหนักของพระพุทธเจ้า ถึงแม้พระองค์เองจะไม่จับด้วยมือ แต่ก็ทูนไว้บนพระเศียรโดยไม่แสดงอาการรังเกียจแม้แต่น้อย ทรงปฏิบัติพระพุทธองค์ด้วยความรัก จนกระทั่งพระพุทธเจ้ามีความสำราญขึ้นแล้ว พระอินทร์จึงทูลลากลับเทวโลก...” (เกื้อพันธุ์ นาคนุฬา , 2520 : 268)

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงพฤติกรรมของพระอินทร์ ในตอนที่แสดงให้เห็นว่ามีศรัทธาและความอุทิศถวายเป็นอันมาก อาทิ ในครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกอุ้มหาภิเษกกรรม และได้เสด็จสู่ริมฝั่งแม่น้ำอโนมาเพื่อเปลี่ยนเครื่องทรงเป็นนักบวช จากนั้นจึงใช้พระขรรค์ตัดพระเกศาแล้วทรงโยนพระเกศาขึ้นไปในอากาศพร้อมกับอธิษฐานว่า ถ้าพระองค์จะได้เป็นพระพุทธเจ้า ขออย่าให้พระโมลีนี้ตกลงมา พระอินทร์ก็ทรงเหาะลงมาจับในทันทีแล้วนำไปประดิษฐานไว้ในพระเจดีย์เจ้าจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระเจดีย์จุฬามณีนี้ถือว่าทรงความศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เคารพนับถือของเหล่าเทวดาและพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป อีกทั้งยังเป็นที่เก็บบรรจุพระเขี้ยวแก้วข้างขวาของพระพุทธองค์หลังจากที่เสด็จปรินิพพานดับขันธไปแล้ว ซึ่งพระอินทร์ไปนำมาจากมวยผสมของโศภนพราหมณ์แล้วนำมาบรรจุไว้ในพระเกษแก้วจุฬามณีเช่นกัน

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่บนพระแท่นพุทธมณฑล และทรงตั้งพระทัยแน่วแน่ว่าจะบรรลुพระอนุตรสัมโพธิญาณ ในคราวนั้นพระญามารได้พยายามเข้าขัดขวางด้วยอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่น่าพรั่นพรึงยิ่งในสายตาของมนุษย์และเทวดา พระอินทร์เป็นผู้ที่เป่ามหาสังข์วิชัยบุตรเพื่อประกาศถึงชัยชนะของพระพุทธองค์

หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ได้ประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ 7 สัปดาห์ ในวันที่ 49 พระพุทธองค์คำริจะบ้วนพระโอษฐ์ พระอินทร์ก็นำผลสมอมาลถวาย แล้วพระพุทธองค์จึงถ่ายทอดพระบังคน หลังจากนั้นพระอินทร์ได้ถวายไม้สีพระทนต์และถวายน้ำในสระอโนดาต เป็นพระโอษฐ์ และตามปกติแล้ว พระอินทร์จะลงมาบำรุงพระพุทธเจ้าในเวลากลางคืนดังเช่นที่ซ่มพูลาชีวกมองเห็น เมื่อพระพุทธองค์ตั้งใจจะโปรดซ่มพูลาชีวก จึงไปประทับ ณ ที่ใกล้กับกับที่เขายู่ พอถึงเวลากลางคืนซ่มพูลาชีวกก็เห็นท้าวมหาราชทั้งสี่มาสู่ที่บำรุงพระพุทธองค์ในปฐมยาม และเห็นพระอินทร์เทวราชลงมาในมัชฌิมยาม จึงทูลถามต่อพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ก็ตอบว่า “... พระอินทร์ลงมาเพื่อบำรุงพระพุทธเจ้าเพราะฐานะที่ทรงเป็นคิลานุปัฏฐากของพระพุทธองค์...” หรือในคราวที่พระพุทธเจ้าเทศนาโปรดชฎิลสามพี่น้องที่คยาสิสนัน พระอินทร์ก็คอยถวายการปรนนิบัติเหมือนเป็นผู้รับใช้ และคราวที่พระสารีบุตรป่วยหนักพระอินทร์ก็ไปรับใช้ด้วยอาการอย่างเดียวกัน

เมื่อพระพุทธเจ้าได้รับนิมนต์จากพระเจ้าพิมพิสาร ให้ไปเสวยพระกระยาหารภายในพระราชวังพร้อมกับหมู่พระสาวก ตั้งแต่สมัยแรกที่เริ่มประกาศศาสนานั้น ผู้ชนชาวราชสกุลพากันมาดูพระรูปพระโสมก้นจนเต็มทางและเต็มทั่วลัฏฐิวโนทยาที่พระพุทธองค์ประทับ พระอินทร์จึงเนรมิตตนเป็นพราหมณ์หนุ่มมานำขบวนเสด็จ โดยจัดทางถวายด้วยเทวานุภาพ พลาถกล่าวสรรเสริญพระพุทธคุณไปตามเส้นทางสู่พระราชมณเฑียรนั้นว่า “ พระพุทธองค์มีพระฉวีวรรณดั่งลิมทองสิงคี (เป็นชื่อทองวิเศษชนิดหนึ่งในจำนวน 4 ชนิด คือ สาคูมกะจามิกร ชมพูนุท และสิงคี) เป็นผู้ทรมานพระองค์แล้ว พ้นจากกิเลส มีวิหารธรรม 10 ประการ เสด็จเข้ากรุงราชคฤห์พร้อมด้วยปราชญ์เป็นบริวารพันหนึ่ง ” เมื่อมหาชนถามมาว่าเขาคือใคร มาขอพบแปลงก็ตอบว่า “ คนเป็นผู้บำรุงพระพุทธเจ้าผู้เป็นปราชญ์ ผู้ทรมานอินทรีในธรรมทั้งปวง ผู้ประเสริฐสุดหาใครเปรียบได้ยาก ผู้เป็นพระอรหันต์ และเป็นพระสุคตในโลก ”

เมื่อพระพุทธองค์กระทำยมกปาฏิหาริย์ที่ควงไม้คันทามพฤกษ์ หรือคันคันทัพ (คันมะม่วง) พระอินทร์ก็ลงมาสร้างมณฑปถวาย แล้วบังคับเวลาหกเทพบุตรให้บันดาลลมหอบมณฑปที่มุงด้วยดอกบัวเขียวของพวกเคียรถีย์ ซึ่งมุงหมายจะแข่งฤทธิ์กับพระพุทธองค์จนพังทลายไป แล้วให้สุริยเทพบุตรขยำมณฑลพระอาทิตย์ ทำให้พวกเคียรถีย์เร่าร้อน แล้วพระองค์จึงสั่งให้เวลาหกเทพบุตรบันดาลลมหว่านคันทามพฤกษ์ไปสู่พวกเคียรถีย์ ให้วิธสเวลาหกเทพบุตรบันดาลฝนตกจนพวกเคียรถีย์ต้องหนีไปหมด หลังจากที่ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์แล้วพระพุทธองค์ก็เสด็จจำพรรษาและเทศนาอภิธรรมกถาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้ว เมื่อจะเสด็จกลับมนุษยโลก พระอินทร์ก็เนรมิตบันได 3 ชนิดลงมาจากเทวโลก หัวบันไดอยู่บนยอดเขาสิเนรุ เชิงบันไดตั้งอยู่ที่สังกัสสนคร บันไดทั้งสามนั้น คือ บันไดแก้วมีอยู่กลางสำหรับพระพุทธองค์เสด็จ บันไดทองอยู่ทางขวามือสำหรับพวกเทวดา และบันไดเงินสำหรับมหาพรหมอยู่ทางซ้ายมือ

ในครั้งนั้นนางอุพสุภททาธิดาของอนาถบิณฑิกเศรษฐี แต่งงานกับบุตรของอุคคเศรษฐีผู้นับถือชีเปลือยที่เมืองอุคคปุระนคร นางได้นิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสาวกไปฉันเช้าที่บ้านนาง ซึ่งอยู่ไกลจากพระเชตวันที่ประทับมาก พระอินทร์ก็ให้วิธสุกรรมเทพบุตรเนรมิตเรือนยอด 500 หลัง แล้วมานำเอาพระพุทธเจ้าและพระสาวกलयไปอุคคปุระนครได้ทันเวลา ทำให้อุคคเศรษฐีเลื่อมใสและถวายมหาทาน

ครั้งหนึ่งเกิดฝนแล้งในแคว้นโกศล จนน้ำในที่ต่าง ๆเหือดแห้งหมด แม้แต่ในสระโบกขรณีที่พระเชตวัน ฝูงปลาและเต่าก็ถูกจนกกาจิกกิน พระพุทธองค์มีความกรุณาจึงดำริจะให้ฝนตก และสั่งพระอนนทให้นำผ้าอาบมาถวาย แล้วพระพุทธองค์ประทับยืนที่บันไดสระโบกขรณี ตั้งพระทัยจะสรงน้ำ ทันใดนั้นบัณขุมก็พลลลิตาอาสน์ก็ร่อนขึ้น พระอินทร์ทราบเหตุก็มีเทวบัญชาเรียกวาลาหกเทวราชเจ้าแห่งลมมาเฝ้า และสั่งให้ฝนตกทั่วแคว้นโกศลโดยเร็ว วาลาหกเทวราชก็รับเทวโองการแล้วรีบไปปฏิบัติในที่ เฝิงชั่วครู่เดียวก็เต็มโบกขรณีเชตวัน และตกทั่วแคว้นโกศล พระพุทธองค์ก็ลงสรงน้ำในโบกขรณีเชตวัน

เมื่อครั้งที่นางจิณฺจมาณวิกาปริพาชิกาใส่ร้ายพระพุทธองค์ ด้วยการแสร้งเข้าไปพระเชตวันในเวลาค่ำและกลับในเวลาเช้า ทำเช่นนี้เรื่อยมาหลายวัน แล้วทำที่ว่าตั้งครรภ์ ทำให้ครรภ์ใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ วันหนึ่งเมื่อพระพุทธองค์ประทับในธรรมสภาท่ามกลางมหาชน นางก็ไปทูลตักพ้อว่า พระพุทธองค์ไม่หาที่ให้นางคลอดบุตร พระอินทร์ได้ทราบเรื่องเมื่ออาสนะของพระองค์ร่อนขึ้น ซึ่งบางเรื่องก็ว่าภพของพระองค์เร่าร้อน จึงดำริจะชำระเรื่องนี้ พระองค์ก็เสด็จพร้อมด้วยเทพบุตรสององค์ โปรดให้เทพเหล่านั้นแปลงเป็นลูกหนูไปกัดเชือกที่ผูกท่อนไม้ที่นางใส่ไว้ให้คว่ำท้องนูนขึ้น และให้ลมพัดเปิดผ้าคลุมของนางขึ้น ไม้วงกลมที่นางผูกไว้ก็พลัดตกลงมาถูกปลายเท้านางแตก มหาชนก็ขับไล่นางออกจากพระเชตวัน และนางก็ถูกรรณีสืบในท้ายที่สุด

เมื่อนครไพศาลีเกิดภัย 3 ประการ คือ ภัยจากภิกษาหาได้ยาก (ทุพภิกขภัย) ภัยจากอมนุษย์ (อมนุสสภัย) และภัยจากโรค (โรคภัย) กล่าวคือ เกิดอหิวาตกโรคขึ้น จึงมีผู้มาทูลเชิญพระพุทธเจ้าเสด็จเพื่อระงับภัยเหล่านั้น เมื่อพระพุทธเจ้ารับนิมนต์และเสด็จเข้าเมืองพระอินทร์ก็ตามเสด็จพร้อมด้วยทวยเทพ เมื่อพวกเทวดามาชุมนุมกันเช่นนี้ อมนุษย์ทั้งหลายก็หนีไป และเมื่อพระพุทธเจ้าให้พระอนนทให้ประกาศว่ารัตนสูตร ทำน้ำปริตรประพรมทั่วเมือง อมนุษย์ทั้งหมดก็หนีออกจากเมือง โรคจึงสงบลง

นอกจากนี้ในงานของพระยาธรรมาธิกรณ์ (2507 : 22) ยังกล่าวด้วยว่า “... ในทางพุทธศาสนาจะเป็นพุทธนิมิตหรืออย่างไรก็ตาม ว่า พระอินทร์ได้มาคิดพิณสามสายถวายพระสตีแห่งพระบรมโพธิสัตว์ในปางทุกกรกิริยาอีกด้วย ...”

ในส่วนของการให้ความช่วยเหลือแก่พระพุทธสาวกนั้น เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา (2520 : 269-270) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “.....หน้าที่ของพระอินทร์ในการช่วยเหลือพระพุทธสาวกสามารถแยกได้ 2 ลักษณะ ดังนี้

พระอินทร์ช่วยเหลือพระพุทธสาวกในการบำเพ็ญสมณธรรม ดังเช่นที่กล่าวว่า พระองค์เสด็จมาคุ้มครองการบำเพ็ญสมณธรรมของบัณฑิตสามเณร ผู้มีพระสารีบุตรเป็นพระอุปัชฌาย์ ขณะที่บัณฑิตสามเณรกำลังนั่งบำเพ็ญสมณธรรมในห้อง พระอินทร์ก็ตรัสเรียกท้าวมหาราชทั้งสี่มาสั่งให้ไล่นกที่บินจ่อแจในป่าใกล้วิหารให้หนีไป แล้วให้อารักขาอยู่ภายนอก ให้จันทร์เทพบุตรอุ้มถาดพระจันทร์ไว้ แล้วให้สุริยเทพบุตรอุ้มรังมณฑลพระอาทิตย์ไว้เพื่อมิให้เวลาเคลื่อนไปก่อน พระอินทร์เองก็เสด็จไปประทับยืนอารักขาที่ประตูห้องวิหารจึงเจียบสังค สามเณรก็บรรลุผล 3 อย่าง แล้วบรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา เมื่อสามเณรได้นั้นอาหารแล้ว พระอินทร์จึงร่วมแสดงมุทิตาจิตต่อพระสงฆ์ผู้บรรลุถึงอรหันตภูมิ แล้วสั่งเทพบุตรทั้ง 6 องค์ ให้กลับที่อยู่พร้อมกับพระองค์ นอกจากนี้ในเรื่องสุขสามเณร ก็เช่นเดียวกับเรื่องของบัณฑิตสามเณร

พระอินทร์เคยช่วยเหลือพระพุทธสาวกเมื่อท่านได้รับความเดือดร้อน ดังเรื่องพระจักขุปาลเถระในธรรมบทพรรณนากล่าวว่า ท่านเป็นผู้บำเพ็ญสมณธรรมอย่างเคร่งครัดจนตาบอดและบรรลุอรหันต์ ต่อมาหลานชายท่านบวชเป็นสามเณรไปรับท่านกลับ แต่พอมาถึงกลางทางเขาก็ประพฤติดีด้วยสตรี ท่านจึงไล่เขาไปเสียไม่ยอมร่วมทางด้วย และตัดสินใจจะยอมตายอยู่กลางป่าดีกว่าจะร่วมเดินทางกับผู้ไม่มีศีล พระอินทร์ก็เสด็จลงมานำทางท่านไปจนถึงพระเชตะวันในวันเดียวด้วยเทวานุภาพ นอกจากนี้ พระอินทร์ยังเคยลงมาช่วยสามเณร 4 รูป ผู้เป็นจิณาสพทั้งที่อยู่เพ็ญ 7 ขวบ คือ สังกัจจสามเณร บัณฑิตสามเณร โสปากสามเณร และเรวัตสามเณร ซึ่งรับนิมนต์จากพราหมณ์ให้ไปฉันอาหาร แต่นางพราหมณ์ไม่เต็มใจเพราะเห็นว่าเป็นสามเณรอายุน้อยจึงไม่ถวายอาหาร จนสามเณรพากันหิวโหย พระอินทร์จึงต้องแปลงกายเป็นพราหมณ์แก่เสด็จไปสู่เรือน เมื่อเจ้าของบ้านเชื่อเชิญ พระองค์ก็ให้สามเณรทั้ง 4 รูป แล้วนั่งท้ายอาสนะ พราหมณ์กับสามีก็ช่วยกันอุคคร่าพระองค์ออกไปเพราะคิดว่าพระองค์เสียดสีที่ให้สามเณรอายุน้อย พระอินทร์จึงแสดงองค์ให้ปรากฏ พราหมณ์กลัวจึงยอมถวายบิณฑบาต แล้วสามเณรทั้งสี่กับพระอินทร์จึงแสดงฤทธิ์ออกจากที่นั่นคนละทาง.....”

เมื่อกล่าวถึงเรื่องบทบาทของพระอินทร์ที่มีต่อพระพุทธศาสนาแล้ว สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ควร จะกล่าวถึงก็คือ การที่พระอินทร์ได้กราบทูลถามปัญหาบางประการเกี่ยวกับสถานะจิตใจในระดับสูง ซึ่งยังส่งผลให้ชนผู้สนใจในกาลต่อมา หรือที่เรียกกันว่า “ ลักกปัญห ” เมื่อความในลักกปัญหานี้กล่าวถึงการที่พระอินทร์เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่เวทียศรีในแขวงอัมพสมณะเพื่อทูลถามปัญหาที่ต่อเนื่องกันอยู่ ปัญญาศึกษาเป็นผู้เข้าเฝ้าถวายเพลงพินก่อนที่จะขอพุทธานุญาตให้พระอินทร์เข้าเฝ้าเฉพาะพระพักตร์ ในบางครั้งพระพุทธองค์จะตรัสถึงอดีตชาติของพระอินทร์ด้วยเพื่อความลึกซึ้งของพุทธาธิบาย นอกจากจะเฝ้าในสถานที่ดังกล่าวแล้วในคราวที่พระตถาคตเจ้าเสด็จสู่ดาวัถิ พระอินทร์ก็ตามไปเข้าทูลถามปัญหาที่สลลจนระด้วย จากเหตุที่พระอินทร์คอยติดตามไขข้อข้องใจอยู่เสมอนี้ ยังผลให้พระอินทร์บรรลุถึงความเป็นอริยบุคคลในระดับโสดาบันด้วยเช่นกัน และ

ในคราวที่พระอินทร์เข้าเฝ้าที่เวทียศรินัน พระอินทร์มีปัญหาลึกเกี่ยวกับอายุความเป็นจอมเทพของ ตนจะสิ้นสุดลง จึงเข้าเฝ้าเพื่อฟังพระธรรมเทศนา ในครั้งนั้นเรื่องกล่าวว่าพระอินทร์ซึ่งนั่งอยู่นั้น ได้สิ้นสุดชีวิตลงแล้วเกิดเป็น พระอินทร์ขึ้นมาใหม่ ทั้งนี้ผู้รู้เหตุการณ์คือพระพุทธรูปเจ้าและพระอินทร์เท่านั้น ความในสมัยคล่วลาสิณี ขยาย ความเพิ่มเติมว่า ...ด้วยความเอาใจใส่ในการยกระดับจิตใจทำให้พระอินทร์บรรลุถึงขั้นอนาคามี.....และการที่พระ- อินทร์ได้ไปอยู่ในท่ามกลางเทพชั้นสูงกว่าดาวดึงส์ก็มีกล่าวไว้เช่นกันแต่รายละเอียดมีน้อยมาก

พระอินทร์ตระหนักถึงภาวะอันจำกัดของตน คือ แม้จะดำรงตำแหน่งจอมเทพผู้สวยสุข แต่ก็ยัง ต้องวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ และเข้าใจว่ากิเลสตัณหาต่าง ๆ เป็นมูลเหตุของการเวียนว่ายตายเกิด ด้วยเหตุนี้จึง เข้าเฝ้าเบื้องบาทุศลแล้วกราบทูลถึงข้อปริวิตกนี้ต่อพระพุทธรูปเจ้า ในทูลตักท้วงขยาสูตร กล่าวถึงเรื่องนี้เอาไว้ และยังขยายความเพิ่มเติมด้วยว่าพระอินทร์ได้รับความสำเร็จถึงขั้นใด จึงเป็นอันกล่าวได้ว่าพระอินทร์มีลักษณะ ความประสงค์คล้ายกับอริยบุคคลอื่น ๆ ที่เข้าเฝ้าพระศรี สรรเพ็ชรเจ้าด้วยความปรารถนาที่จะพ้นจากโอณสังสารนี้ (อุดม รุ่งเรืองศรี , 2523 : 81)

3.3.2 พระอินทร์ในฐานะที่เป็นผู้พิทักษ์จรรยบรรณและเป็นมิตรแห่งผู้ประพฤดิธรรม

ในวรรณกรรมบาลีมีข้อความหลายแห่งที่กล่าวถึงความเอื้อเฟื้อของพระอินทร์ที่มีต่อพุทธบริษัท โดยเฉพาะในฐานะที่เป็นผู้พิทักษ์จรรยบรรณและเป็นมิตรแห่งผู้ประพฤดิธรรม ยกย่องผู้รักษาศรัทธา เตือนคนให้ ละบาป ทำบุญ และลงโทษผู้ที่ประพฤติผิดคิดร้ายต่อผู้อื่นด้วย ซึ่งจะเห็นได้จากกรณียะของพระโศภิตะใน การบำเพ็ญบารมี ตัวอย่างเช่น ชาคกเรื่องสสปีณจิตชาคก ที่กล่าวว่า สสปีณจิตรักษาถือในวันอุโบสถ และ ตั้งใจว่าถ้ามีขากมาขออาหารก็จะให้เนื้อของตนเป็นทาน เมื่อได้ทราบดังนั้นแล้ว พระอินทร์ได้แปลงกายเป็น พราหมณ์ผู้ยากจนลงมาหา สสปีณจิตจึงขอให้พราหมณ์แปลงกัฟแล้วกระโดดเข้าในกองเพลิง แต่ไฟนั้นก็เย็น ด้วยอาณภาพแห่งพระอินทร์ จากนั้น พระอินทร์จึงได้แค้นดวงจันทร์ให้เป็นรูปกระต่ายเพื่อประกาศกิตติคุณใน ปณิธานแห่งการอุทิศตนของพระโศภิตะ หรือจากเรื่องมหาสุวราชชาคก ที่กล่าวว่า พญานกแขกเต้าเป็นผู้ที่ มีความมกน้อยสันโดษอย่างยิ่ง พระอินทร์จึงลงใจด้วยการบันดาลให้คันไม้ที่ทนกออาศัยนั้นแห้งไปจนเหลือแต่คอ แตกเป็นช่อง แต่พญานกแขกเต้าก็ยังไม่วางใจอื่น พระองค์จึงประสงค์จะให้พญานกได้แสดงคุณในมิตรธรรม แล้วพระองค์จึงจะให้พร คำริเช่นนั้นแล้วพระองค์ก็แปลงกายเป็นหงส์มากับนางสุชาดาผู้แปลงกายเป็นนางหงส์ เช่นกัน เพื่อถามเหตุที่พญานกแขกเต้าไม่ละทิ้งคันไม้แห้ง ด้วยความสำนึกถึงบุญคุณของคันไม้ นกแขกเต้าก็ บอกเหตุผลว่า ตนเป็นสัตว์บรูษยอมไม่ละทิ้งคันไม้ที่เป็นทั้งญาติและเพื่อน พระอินทร์จึงสรรเสริญและประทาน พรให้คันมะเคื่อที่ทนกออาศัยอยู่นั้นกลับงอกงามฟื้นคืนมา สมบูรณ์ด้วยกิ่งและคำคบ มีผลรสอร่อย หรือในครั้งที่ พระจักรูปาลเกิดคาบอดและไปไหนไม่ได้ ถ้าไม่มีคนงู พระอินทร์จึงช่วยนำทางภิกษุอาพาธนี้ตลอดระยะทาง ที่ไปสู่ดาวดึงศนคร ส่วนในเรื่องสิวิราชชาคก กล่าวว่า พระเจ้าสิวิราชฝึกฝัในการทำทาน ปรรณนาจะให้ อหฺมติกทาน (ทานภายใน) พระอินทร์จึงแปลงกายเป็นพราหมณ์แก่คาบอด ไปทูลขอพระเนตรข้างหนึ่งจากพระ- ราชชา พระองค์ก็ประทานให้ทั้งสองข้าง พราหมณ์แปลงรับแล้วจึงลาไป อีกสองสามวันต่อมาพระอินทร์ก็ลงมา เฝ้าพระราชที่พระเนตรบอด และให้พระราชขอสิ่งทีปรรณนา พระราชารู้สึกว่าพระองค์ต้องต้องอยู่อย่างทน ทุกข์ทรมานจึงขอความตาย แต่พระอินทร์กลับแนะให้พระองค์ทำสังจกิริยาแทน เมื่อพระราชกระทำสังจกิริยา

แล้วก็กลับมีพระเนตรที่มีคุณสมบัติพิเศษ เพราะเป็นพระเนตรที่ได้จากสังขารมี จึงมองเห็นทะลุทั่วร้อยโยชน์ และจากเรื่องพระโชติคเถระ เล่าว่า อปราชิตฤๅหบดีกระทำบุญแล้วตั้งความปรารถนาไว้ว่า อย่าให้ใครทำลาย หรือแย่งชิงทรัพย์ของคนไปได้ เขาตั้งความปรารถนาไว้ตั้งแต่สมัยพระวิปัสสิพุทธเจ้า มาในสมัยพุทธกาลเขา ปฏิสนธิในตระกูลเศรษฐีที่กรุงราชคฤห์ วันที่เขาเกิด สรรพอาวูฐและอาภรณ์ของชนทั้งปวงรุ่งโรจน์ด้วยบุญของเขา เขาจึงได้นามว่าโชติกะ เมื่อเขาเติบโตขึ้นพอจะสร้างบ้านอยู่ พระอินทร์ก็ลงมาโดยแปลงกายเป็นช่างไม้ แล้วเนรมิตปราสาทแก้วเจ็ดประการ เจ็ดชั้น มีกำแพงแก้วเจ็ดประการ เจ็ดชั้น หนุมันกลีปพฤกษ์และขุมทรัพย์ 4 หุม ที่มุมปราสาท ที่ซุ้มประตูทั้ง 7 ซุ้ม ของบ้านโชติกะเศรษฐีนั้น พระอินทร์ก็โปรดให้ยักษ์อยู่รักษา

พระอินทร์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์แห่งคนดี และถ้าผู้ใดรักษาศีล ประกอบกุศลกรรมอันมีทานเป็นตั้งแล้ว เมื่อได้รับความเดือดร้อน หรือตกทุกข์ได้ยาก พระองค์ก็จะให้การช่วยเหลือในทันที ดังตัวอย่างจากชาดกเรื่อง กัณหาชก ที่กล่าวว่า กัณหาชกเป็นผู้ที่สันโดษอย่างยิ่ง ท่านอยู่ป่าเป็นวัตร บริโภคอาหารเพียงวันละครั้ง โดยกินอาหารจากต้นไม้ที่ท่านนั่งอยู่ที่โคนต้น และไม่เลือกว่าเป็น ดอก ใบ ผล หรือเปลือก โดยไม่มีความโลภ พระอินทร์เสด็จมาลงใจโดยเสด็จกล่าวดำนิทาน แต่ท่านกลับไม่โกรธ และชี้แจงให้พระองค์เห็นสิ่งที่ถูก พระอินทร์จึงให้ท่านเลือกขอพรได้ 4 ประการ ท่านก็ขอว่า อย่าให้มีความโกรธ โทสะ ความโลภ และความ ตีนหา พระอินทร์พอพระทัยจึงประทานพรอีก ท่านก็ขอว่าอย่าให้ท่านเกิดอาพาธ อย่าให้กายและใจของท่าน กระทบกับใคร ๆ พระองค์ก็ประทานตามนั้น และยังบันดาลให้ต้นไม้ที่มีผลหวานอร่อย เพื่อประโยชน์แก่ กัณหาชก จากชาดกเรื่องอุทฺธิชาดก ซึ่งมีข้อความว่า อุทฺธิชาดกเป็นผู้ที่สันโดษอย่างยิ่ง ท่านฉันแต่ผลและ ใบหมากเมา แม้ว่าท่านจะยังไม่เกิดฉาน แต่วัตรปฏิบัติของท่านก็ทำให้อาสนะของพระอินทร์ร้อนขึ้น พระองค์ ไม่แน่ใจว่าคาบสประสงค์ตำแหน่งของพระองค์หรือไม่ จึงเสด็จมาลงใจคาบส ท่านก็เสด็จอาหารให้เป็นทาน ถึง 3 วัน พระอินทร์จึงถามเหตุที่ท่านบำเพ็ญตะบะ เมื่อรู้ว่าท่านหวังนิพพานพระองค์จึงให้พร ท่านก็ขอเพียงว่า อย่าให้ท่านมีโทสะ กับไม่ขอกบและเห็นคนพาล ขอกบเฉพาะนักปราชญ์ และขอมิให้พระอินทร์เข้ามาใกล้ ท่านอีก และจากชาดกเรื่องอุทฺธิชาดกนั้น กล่าวว่า พระนางอุทฺธิภักททาเป็นผู้รักษาศีลพรหมจรรย์ พระอินทร์ เสด็จมาลงพระทัยพระนางด้วยทรัพย์ แต่พระนางก็มีได้ห้วนใจ พระองค์จึงสอนให้พระนางประพฤติกุศล- กรรมบถ 10 ประการ สังคหวัตถุสี่ และเตือนให้ประพฤติกุศลธรรม มิให้ประมาท ทำให้พระนางผนวชเป็นฤๅษี ตลอดชีวิต ส่วนในชาดกเรื่องอุทฺธิชาดก กล่าวถึงว่า พระอินทร์เสด็จมายังเมืองอินทปฏิกุลนคร โดยแปลง กายเป็นชายหนุ่มไปหานางวรรณทาสีผู้รักษากุศลธรรม (ศีลห้า) เพื่อทดลองศีลของนางโดยประทานทรัพย์เป็น มัดจำ จำนวนพันหนึ่ง แล้วบอกจะมาหานางในวันหน้า แต่แล้วพระองค์ก็ไม่เสด็จมาอีกเลย จน 3 ปี นางก็ ยากจนลง แต่ก็ยังไม่ยอมรับทรัพย์จากใคร พระอินทร์จึงสรรเสริญนางพร้อมทั้งให้อิโวาทแก้วมหาขนาว่า ถ้าจะ รักษาศีล จงรักษาให้เป็นเหมือนนางวรรณทาสีนี้ แล้วเนรมิตแก้วเจ็ดประการให้เต็มที่อยู่ของนาง พร้อมกับ สั่งสอนมิให้นางประมาท รวมทั้งการสร้างอาศรมให้แก่ผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญฉาน จากเรื่องเวสสันดรชาดก กุททาลบณชาติชาดก สุคติโสมชาดก พุทฺธกชาดก และเรื่องปาริชาดก เป็นต้น

การกระทำอันเปี่ยมไปด้วยธรรมของพระอินทร์นี้มิได้จำกัดอยู่ที่ภิกษุหรือภิกษุณีเท่านั้น แต่พระอินทร์ ได้ให้การช่วยเหลือคนราวดุสสุจริตธรรม เช่น ในเรื่องบัณฑิตสามเณร เล่าว่า ในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า มีชาย ยากจนชื่อมหาพุกตะ ครั้งหนึ่งเขาอุทิศสัพพัญญูกับภรรยาทำงานรับจ้างทั้งวันด้วยหวังว่าจะถวายอาหารแก่

พระภิกษุรูปหนึ่ง แต่ไม่มีภิกษุรูปใดจะรับภัตตาหาร เพราะผู้ชักชวนเขาให้ทำบุญลืมจดชื่อเขาไว้ เขาจึงไปนิมนต์ พระกัสสปพุทธเจ้า เมื่อพระอินทร์ทรงทราบความก็ลงมารับอาสาเป็นพ่อครัวเพื่อทำอาหารถวายพระภิกษุแทนเขา โดยไม่รับค่าจ้าง ขอรับแต่ส่วนบุญ ครั้นมหาฤๅษีเสวยอาหารแล้ว พระอินทร์จึงบันดาลให้ฝนแก้ว 7 ประการ ตกลงมาเต็มเรือนเขา จนกระทั่งพระราชบิดาต้องประทานตำแหน่งเศรษฐีให้ ต่อมาเมื่อเขาปลูกเรือนใหม่ก็พบหม้อ ทรัพย์ผุดขึ้นมาในบริเวณบ้าน เขาจึงได้ถวายมหาทานและบำเพ็ญบุญไปตลอดชีวิต ส่วนในอุทาน กล่าวว่า พระอินทร์แปลงกายเป็นคนปิดกวาดผู้ยากจน และนางสุชาดาแปลงกายเป็นเมียของชายยากจนผู้นั้น เพื่อเข้าถวาย อาหารแก่พระมหากัสสปะที่ออกจากนิโรธสมาบัติมาใหม่ๆ เมื่อได้ถวายภัตตาหารแล้วพระอินทร์มีความปิติยินดี และเมื่อคราวที่พระเจ้าอชาตศัตรูต้องการจะประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้นั้น พระอินทร์ก็มอบหมายให้ พระวิสุทธกรรมชนรมิตวาลสังฆาตชนันต์ (กงจักรชนันต์) ไว้ในบริเวณอุโมงค์เพื่อป้องกันผู้บุกรุกทำลายปูชนียสถาน ที่สำคัญนั้น นอกจากนี้ ในบางโอกาสพระอินทร์ก็เสด็จมาช่วยเหลือและให้การคุ้มครองสตรีผู้ประพฤติกิเลส ที่จะถูกคนพาลรังแก ดังตัวอย่างจากเรื่องฉัฏฐชาดก ความว่า พระอินทร์ทรงช่วยนางสุชาดาให้พ้นจากราชา พาล แล้วให้อโวกาแก่สามีของนางสุชาดาซึ่งพระองค์อภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์นั้นให้ตั้งอยู่ในธรรม เพราะมีฉันทน์ ฝนก็ย่อมตกผิวดอกกาล และจะเกิดข้าวอุดมมากแพง (ฉลาดภัย) โรคระบาดคลุกกลาม (โรคภัย) และเกิดการรบรา ฆ่าฟันกัน (สัตตภัย) แล้วพระราชาก็จะต้องถูกกำจัด หรือในชาดกเรื่องอชาตศัตรูโคตตชาดก พระอินทร์ลงมาช่วย นางกัจจანიผู้ถูกลูกสะใภ้ใส่ร้ายยุยงหว่านล้อมมารดาออกจากบ้าน แล้วทั้งสามีและภรรยากลับมีความสุข จนนาง กัจจანიเข้าใจว่า ธรรมนั้นสูญไปจากโลกแล้ว เพราะถ้ายังไม่สูญ ผู้ที่โอบยติและจับล้อมมารดาออกไปจากบ้านก็ ไม่ควรไถ่บุตร และมีความเป็นอยู่อย่างสบาย พระอินทร์จึงแปลงกายเป็นพราหมณ์ลงมาบอกนางว่า ธรรมยังไม่สูญ และพระองค์จะลงโทษบุตร สะใภ้และหลานของนางให้ตาย แต่นางไม่ต้องการ กลับพูดขอให้นางและ ลูกหลานได้อยู่ร่วมเรือนด้วยความสุข พระอินทร์ก็อำนวยการ และด้วยอำนาจของพระองค์ ทั้งลูกและลูกสะใภ้ ก็เที่ยวตามหานางเพื่อขอขมาโทษ และพากันกลับไปอยู่บ้าน นอกจากนี้พระอินทร์ยังได้เตือนนางให้ประพฤติ ธรรมมิให้ประมาท และในชาดกเรื่องจันทกนิริชาดก ที่กล่าวถึงว่า เมื่อสามีของนางจันทกนิริถูกยิงตาย นางก็ คร่ำครวญตัดพ้อว่า เทพผู้มีหน้าที่คุ้มครองโลกไม่มีหรืออย่างไร จึงไม่ดูแลสามีของนางที่ถูกพระราชพาลยิงตาย ด้วยความปรารถนาของนาง พระอินทร์ก็แปลงกายเป็นพราหมณ์ ถือกุ่มน้ำนมมารดา แฝกพิภพ และสามีของ นางจึงฟื้นขึ้น แล้วพระอินทร์ก็ให้อโวกาแก่กนิรและกนิริทั้งคู่ว่า ค่อยไปอย่าลงมาจากจันทบรรพตไปสู่ถิ่น มนุษย์เลย เพราะจะมีอันตราย ส่วนในชาดกเรื่องสัมพลาชาดก กล่าวถึงการที่พระอินทร์ลงมาช่วยนางสัมพลา ให้พ้นจากทนายที่จะข่มเหงนางกลางป่า ในชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ได้กล่าวถึงพระอินทร์ที่ลงมาช่วยพระ- มเหสีของพระเจ้าอริยฐานก และจากชาดกเรื่องจันทกนิริชาดก ที่กล่าวถึงว่าพระอินทร์ก็ลงมาช่วยจันทกนิริ ให้พ้นจากพิษยาขัณ (เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา, 2520 : 269 - 282) แล้วพระอินทร์ยังได้ประทานพรสิบประการ ให้แก่นางมุสดีผู้เป็นพระมารดาของพระเวสสันดร (อันได้แก่ ขอให้นางมีเนตรดงามเหมือนเนื้อทรายที่อายุได้ ขวบปี ขอให้มิชนคิ้วดงาม ขอให้นางได้เกิดในราชามวสน์ และได้ชื่อว่ามุสดี ขอให้นางได้โอรสผู้ให้สัตสุ อันเลิศ ประกอบเกื้อในยาจก ไม่ตระหนี่ เป็นผู้ที่พระราชอำนาจ บูชา มีเกียรติ มียศ เมื่อนางทรงครรภ์ ขออย่าให้อุทรนุชนั้น ให้อุทรนางเรียบเสมอเหมือนคันศรที่ช่างเหลาเลาเสมอ ขออย่าให้ถิ่นของนางห้อยยาน ขออย่าให้ผมของนางหงอก ขออย่าให้ฝุ่นละอองติดกายนาง ขอให้นางสามารถปลื้มคนที่ทำผิดมิโทษถึง ประหารชีวิตให้พ้นโทษ และขอให้นางได้เป็นอัครมเหสีของพระราชแห่งแคว้นสิริราช) และประทานพร ให้กับพระเวสสันดรอีกแปดประการ รวมทั้งทรงประทานบุตรให้แก่สตรีที่ไม่สามารถมีบุตรเองได้ เช่น

นางสุเมธ นางจันทวดี และนางสีวลี ยกตัวอย่างจากชาดกเรื่องกุสสชาดก ที่กล่าวว่า เมื่อนางสีวลีชอบบุตรนั้น พระอินทร์จึงพานางไปอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นเวลา 7 วัน แล้วจึงประทานพรให้มีลูกสองคน คนหนึ่งหน้าตาอัปลักษณ์แต่ฉลาด อีกคนหนึ่งโง่แต่รูปงามและยังได้มอบหม้ายากุสสะ (คล้ายกับหม้ายาคา) อาภรณ์ทิพย์ ไม้จันทร์ ดอกปาริชาติ และพินช่อโกกัณทะ ซึ่งสิ่งของเหล่านี้ต่อมาได้ตกทอดไปยังกุสสราชบุตร ภายหลังจากนั้น พระอินทร์ก็ได้ประทานแก้วทิพย์ที่ส่องแสงได้ให้กับกุสสราชบุตรอีกด้วย

(อดัม รุ่งเรืองศรี , 2523 : 83)

สำหรับการยกย่องผู้ที่ประพฤติดุกรรม จะเห็นได้จากการที่พระอินทร์เชิญบุคคลที่ประกอบด้วยคุณธรรมไปเยือนดาวดึงส์ ซึ่งในการนั้น พระมาตุลีเทพสารก็จะขับเวชยันตราขจรไปรับและนำชมสถานที่ต่าง ๆ และในทางตรงกันข้ามพระอินทร์จะไม่พหพระทัยต่อความเกลียดคร้านของหมู่สงฆ์หรือโยคาวจร หากพระอินทร์พบว่า โยคาวจรผู้ใดไม่เอาใจใส่ต่อการบำเพ็ญเพียรทางจิตแล้ว พระอินทร์ก็จะรับเร่งหาหนทางที่จะทำให้บุคคลเหล่านั้นตระหนักถึงหน้าที่ของตน อันจะเห็นได้จากชาดกเรื่องวิมาสชาดก และโสมทัตตชาดก เป็นต้น

3.3.3 พระอินทร์ในฐานะที่เป็นนักปกครองและผู้นำของเหล่าเทวดา (เทวราชา)

พระอินทร์ทรงเป็นจอมเทพแห่งดาวดึงส์เทวโลก และเป็นใหญ่เหนือจากมหาราชาภูมิอันเป็นสวรรค์ชั้นแรกด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ตั้งด่าน 5 ชั้น เพื่อป้องกันดาวดึงส์จากเทวดาสุทธวงศมนั้น ก็โปรดให้ท้าวมหาราชทั้งสี่ผู้ครองสวรรค์ชั้นแรกมีหน้าที่รักษาด่านชั้นที่ 5 ด้วย และเมื่อพระองค์ประทับในสุทธวงศเทวสภา มหาราชทั้งสี่ก็มีหน้าที่รักษาพระองค์ นอกจากนี้มหาราชทั้งสี่ยังเคยทูลพระเจ้านันทราชา หรือพระญามันธนะ ในชาดกเรื่องมันธราชาชาดกว่า “... พวกตนเป็นบริวารผู้รับใช้จอมเทพแห่งดาวดึงส์...” นอกจากนี้ยังมีเรื่องที่ปรากฏในนิบาตชาดกว่า “... เมื่อมหาราชองค์ใดองค์หนึ่งจุติไปก็เป็นหน้าที่ของพระอินทร์ที่จะต้องตั้งผู้อื่นขึ้นแทน...” หรือความจากชาดกเรื่องรุกขธัมมชาดกว่า “... เมื่อท้าวเวสสวณมหาราชที่อุบัติองค์แรกจุติไป พระอินทร์ก็ทรงตั้งท้าวเวสสวณองค์ใหม่...” และพระอินทร์ยังมีเทวบัญชาให้ท้าวมหาราชทั้งสี่ทำหน้าที่ดูแลโลกทั้ง 4 ทิศ เราจึงเรียกเทพทั้ง 4 องค์นี้ว่า ท้าวจตุโลกบาลอีกด้วย อันได้แก่

ท้าวจตรฐ จอมคนธรรพ์ ผู้มีกายสีขาวย สูง 2 คาวุต ทรงพระขรรค์เป็นอาวุธ มีช้างเป็นพาหนะ มีบริวารแสนโกฏิถือหอกทอง ถือโล่ทอง พระองค์ทำหน้าที่ดูแลโลกทางทิศตะวันตกของเขาคะรุณ

ท้าวจีรพหุ จอมกุมภกันท์ ผู้มีกายสีแดง ทรงหอกทองเป็นอาวุธ มีม้าเป็นพาหนะ มีบริวารแสนโกฏิล้วนถือโล่เงิน หอกทอง พระองค์ทำหน้าที่ดูแลโลกบาลด้านทิศใต้

ท้าวจีรปักษ์ จอมนาค ผู้มีกายสีทอง ทรงศรเป็นอาวุธ ทรงม้ามังกรเป็นพาหนะ มีบริวารแสนโกฏิล้วนถือโล่แก้วมณี และหอกทอง พระองค์ทรงทำหน้าที่ดูแลโลกบาลด้านทิศตะวันตก

ท้าวกุเวร หรือเวสสวณ (ไพศรพน) จอมยักษ์ เป็นเจ้าแห่งทรัพย์ด้วย พระองค์มีกายสีเขียว ทรงตะบอง ทรงช้าง หรือบางทีก็ว่าม้า หรือรถ หรือปราสาท มีบริวารแสนโกฏิ ถือโล่แก้วประพาฬ หอกทอง พระองค์เป็นโลกบาลดูแลด้านทิศเหนือ

รวมทั้งยังมีเทวบัญชาสั่งให้ท้าวโลกบาลทั้งสี่เป็นเจ้าพนักงานมีหน้าที่บัญชาผู้ทำบุญ จดบันทึกการทำบุญ การทำบาปของมวลมนุษย์ ซึ่งบางครั้งพระองค์ก็เสด็จมาตรวจตราโลกด้วยพระองค์เอง และบางครั้งก็ให้เหล่าอำมาตย์ หรือรุกขเทวดาลงมาจดบันทึก แล้วท้าวโลกบาลทั้งสี่ก็นำบัญชีนั้น ๆ ขึ้นถวายพระอินทร์ที่สุธรรมาเทวสภา ในธรรมบทพรรณนากล่าวว่า พระอินทร์เคยมีเทวบัญชาให้ท้าวหาราชทั้งสี่ลงมาไล่คนที่ส่งเสียงคังในป่าใกล้วิหารให้หนีไป เพื่อมิให้รบกวนการบำเพ็ญสมณธรรมของผู้ที่จวนจะบรรลุอรหัตต์ เช่น สุขสามเณรและบัณฑิตสามเณร ส่วนเรื่องมหาชนกชาดก ในนิบาตชาดก เล่าว่า “ ท้าวโลกบาลทั้งสี่เป็นผู้มอบหมายให้นางมณีเมขลาเทพธิดา มีหน้าที่ดูแลรักษาสัตว์ทั้งหลายผู้ประกอบด้วยคุณ มีบำรุงมารดา บิดา เป็นต้น เป็นผู้ที่ยังไม่สมควรจะตายในมหาสมุทร แต่ครั้งนั้นพระมหาชนกก็ต้องว่ายน้ำอยู่ถึง 7 วัน เพราะนางมิได้ตรวจตราตามท้องมหาสมุทร ด้วยความเพเลิดเพลินในทิพย์สมบัติ (บางทีก็ว่านางมัวไปคิดอยู่ในเทพสมาคม) เมื่อนางมาพบพระมหาชนกจึงชวนนำพระองค์เหาะไปยังกรุงมิลินดา ” และในปัญญสาสดกยังมีเรื่องเล่าว่า “ เมื่อพระสมุททโมสต้องว่ายน้ำอยู่กลางมหาสมุทรถึง 7 วัน นางมณีเมขลาผู้เป็นเทวีแห่งมหาสมุทร ซึ่งกลับมาจากเทพสมาคมจึงไปพบ และมาทูลให้พระอินทร์ทรงทราบ พระองค์ทรงดำหนินางว่าไม่ใส่ใจในหน้าที่ของตน ละเลยไม่ช่วยเหลือผู้มีศีลาจารวัตร แล้วสั่งให้นางรีบไปช่วย ” จากเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า พระอินทร์มอบหมายหน้าที่ดูแลโลกด้านทะเลให้แก่นางมณีเมขลา สำหรับการดูแลโลกนี้โดยปกติก็เป็นการจดบัญชีบุญและบาปของมวลมนุษย์ไว้ หากว่าเป็นเรื่องผู้มีบุญเค็ดร่อนจะต้องได้รับความช่วยเหลือก็มักจะเป็นหน้าที่ของพระอินทร์แต่ผู้เดียว แต่ถ้าเป็นเรื่องในทะเลก็จะมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของนางมณีเมขลาแทน

ด้วยเหตุที่พระอินทร์เป็นผู้ปกครองสวรรค์ทั้งสองชั้นนี้ ฉะนั้น เมื่อใดที่เทวดามีเรื่องวิวาทกัน พระองค์จึงต้องทำหน้าที่ตัดสินคดี ดังที่กล่าวถึงเรื่องในธรรมบทพรรณนากล่าวว่าเทพบุตร 4 องค์ วิวาทกันเพราะนางโรหิณีผู้จุติแล้วมาเกิดเป็นเทพธิดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จะเห็นว่าพระอินทร์มีหน้าที่ปกครองทวยเทพในเทวโลกทั้งสอง หากเทพองค์ใดมีปัญหาหรือความเค็ดร่อน จะต้องไปทูลขอให้พระองค์ช่วยเหลือหรือตัดสินปัญหานั้น แต่ถ้าเป็นเทพในชั้นจาตุมหาราชิกาก็จะไปเฝ้าท้าวหาราชทั้งสี่ก่อน และถ้าหากว่าทั้งสี่พระองค์ไม่อาจจะทรงช่วยได้ เทพองค์นั้นจึงจะไปเฝ้าพระอินทร์ ดังตัวอย่างจากเรื่องชาดกในธรรมบทพรรณนากล่าวและในปัญญสาสดกหลายเรื่อง ที่กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของพระอินทร์ในฐานะที่เป็นนักปกครองและผู้นำของเหล่าเทวดา (เทวราชา) เช่นชาดกเรื่องขพิรังคารชาดก อนาลบินเจกชาดก หัตถิปาลชาดก มหาสุตโสมชาดก และเรื่องธรรมิกสูตรในพระไตรปิฎก เหล่านี้ เป็นต้น

สำหรับงานของอุดม รุ่งเรืองศรี (2523 : 74 - 75) ได้กล่าวว่า “ ... ด้วยศักดิ์ศรีของความเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และชั้นจาตุมหาราชิก พระอินทร์ย่อมประกอบไปด้วยความสง่างามของราชาและคุณลักษณะของหัวหน้าของฝ่ายบริหาร ถึงแม้จะทรงอำนาจสูงสุดแต่พระอินทร์ก็ได้ใช้อำนาจแบบเผด็จการ แต่รับฟังความคิดเห็นของเทพองค์อื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานประเภทใดโดยผ่านทางเทวสภา ณ ที่นั้นจะมีการหารือเรื่องต่าง ๆ เสมอ และพระอินทร์จะพิจารณาสั่งการไปตามข้อเสนอแนะเหล่านั้น โดยปกติแล้วประชาชนดี วรุษ และอโศก จะเป็นผู้ร่วมพิจารณาอย่างใกล้ชิดเสมอ ในกรณีเทวายุทธสงครามนั้นก็ได้มีการหารือกันในสภานี้ก่อนแล้วจึงดำเนินการตามมติที่ประชุม นั้น ลักษณะของสภาดังกล่าวนี้นี้คล้ายกับการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลโดยผ่านสภาผู้แทนในปัจจุบัน

อาจกล่าวได้ว่า พระอินทร์สามารถรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยได้อย่างดี ผู้ที่ละเมิดระเบียบวินัย อันดีงามนั้นจะต้องถูกลงโทษ จากเรื่องในอังคตครุณิกายนั้น กล่าวว่า พระอินทร์ลงโทษเทวดาองค์หนึ่งที่ชื่อ สุปปติภูฏ ผู้ละเลยรุกขธรรม นอกจากนี้ พระอินทร์ยังให้คำแนะนำแก่เทพผู้น้อย เช่น เคยตักเตือนเทวดา ผู้รักษาประตูชั้นที่ 4 ของอนาถบิณฑิก ซึ่งดูแลอำนาจฝ่ายต่ำ ในอัมวันคาวาสินี ก็ได้ให้ความกระตือรือร้นในกรณีที่ พระอินทร์ระบิข้อพิพาทระหว่างเทพ และได้รับความเคารพนับถือจากเทพดังกล่าวด้วยดี ถึงแม้พระอินทร์จะ ทรงลักษณะอันสง่างาม แต่บางครั้งก็เห็นได้ว่าพระอินทร์ยังมีจุดอ่อนเช่นกัน กล่าวคือ ความหวงบัลลังก์ เมื่อใด ที่รู้สึกว่าจะมีอันตรายต่อการครองสมบัติแล้ว พระอินทร์จะหาหนทางแก้ไขโดยเร็ว”

3.3.4 พระอินทร์ในฐานะที่เป็นนักรบ

บทบาทและหน้าที่อีกประการหนึ่งของพระอินทร์ที่มีจะถูกกล่าวถึงอยู่เสมอในวรรณกรรมบาลี คือ พระอินทร์ทรงเป็นนักรบ และพระองค์ยังเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของกองทัพเทวดาในการทำสงครามกับพวก อสูร หรือที่เรียกกันว่า เทวดาสงคราม ในลัทธิปัญหาสูตร พระอินทร์ทรงกราบทูลต่อพระพุทธเจ้าว่า ครั้งหนึ่ง เกิดสงครามระหว่างเทวดากับอสูร พวกเทวดาชนะ เป็นเหตุให้พระองค์ดำริว่า “... บัดนี้ พวกเทวดาในเทวโลก นี้ จักบริโภคโอชาทั้งสอง คือ ทิพย์โอชา และอสุรโอชา ...” เป็นเหตุให้พระองค์ทรงยินดี และอีกครั้งหนึ่ง พระอินทร์เล่าให้พระโมคคัลลานะฟังว่า “... เทวดาสงครามครั้งหนึ่ง ฝ่ายเทวดาชนะ เมื่อพระองค์กลับจาก สงครามนั้นแล้วจึงโปรดให้สร้างเวชยันตปราสาทมีร้อยชั้นขึ้น เป็นสถานที่น่ารื่นรมย์...” แต่ในกุลาวกชาดก กล่าวว่า “... ในสงครามครั้งหนึ่ง เมื่อเทวดาชนะ พระอินทร์เสด็จเข้าเทพนคร ขณะนั้นเวชยันตปราสาทก็ผุพังขึ้น มาจากแผ่นดินสูงตระหง่านประมาณพันโยชน์ และเพราะเหตุที่ตุงขึ้นเมื่อเวลาชนะ จึงขนานนามว่า เวชยันต์...” เทวดาสงครามนั้น บางครั้งเมื่อพวกเทวดาชนะแล้ว จึงจับท้าวเวจิตติจอมทัพฝ่ายอสูรได้ ก็มัดมือไขว้หลัง ด้วยเครื่องพันธนาการห้อยอย่างแล้วนำไปเฝ้าพระอินทร์จอมทัพฝ่ายเทวดา ที่สุธรรมเทวสภา แต่บางครั้งเทวดา ก็เป็นฝ่ายพ่ายแพ้จนถึงกับจะพ่ายแพ้ดังที่กล่าวไว้ในกุลาวกชาดก แต่แล้วพวกอสูรก็เกิดเข้าใจผิดคิดว่าพระอินทร์ขึ้นมาเล่ห์เพทุบายแล้วหนีไปหมด เป็นเหตุให้พวกเทวดาชนะสงครามในตอนจบโดยบังเอิญ (เก็บพันธุ์ นาคบุปผา , 2520 : 223 - 224) และในงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี (2523 : 80) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “... การรบระหว่างเทวดาและอสูรนั้นทอประกายให้เห็นถึงความเป็นนักรบผู้เก่งกาจ ทั้งนี้เรื่องในสังยุตนิคาย ได้ ระบุถึงการรบดังกล่าว เมื่อเสียงโห่ประกาศศึกสะท้านสมรภูมินั้น พระอินทร์จะหวั่นไหวก็หาไม่ได้ ท้าวเธอ บัญชาการรบด้วยความองอาจและหุนหันใจเทพผู้รู้สึกล้อล้อ เมื่อเห็นเทวบุตรดูวิระห่อนมือลง พระอินทร์ก็ เตือนให้เห็นภัยของการดังกล่าว พร้อมทั้งชี้ให้เห็นคุณค่าของความพยายามและกำลังใจเพื่อหุนหันให้ฮึดสู้ศึกเพื่อ ความคงอยู่ของทวยเทพ โดยสละตนเป็นพลี พระอินทร์ได้หุนหันให้สุวีรเทวบุตรให้เอาชนะความไม่กระตือรือร้น และหันมาสู้ศึกด้วยใจองอาจ พระอินทร์สามารถบำรุงขวัญทหารให้ฮึดหาญห้าวศึกได้โดยแนะนำให้เลิกคิดถึง ความกลัวหวาดผวาล้างด้วยเศษเนื้อคาวเลือด แต่ให้ดูธงชัยเป็นเฉลิม ธงชัยของอินทราธิราชตราบไฉที่ยังชูสง่างาม คราบนั้นเทพย่อมจะเหนือกว่า และนำภาคภูมิกว่าศัตรูอยู่คราบนั้น โดยนัยยะนี้ ทวยทหารเทพคาที่หลายจึง สงบ อดอาจ ฮึกเหิม และมีระเบียบวินัยในการรบ กลยุทธ์ของพระอินทร์นั้นได้รับความสำเร็จอย่างงดงาม ในสงครามกับอสูร กล่าวได้ว่า การจะขยักพลด้านทานกระแสนี้ซึ่งอสูรมีกำลังมากกว่าและเต็มไปด้วยความ เขียวเข้มนั้น ย่อมไม่น่าจะได้ผล พระอินทร์จึงถอยทัพชั่วคราว และกลับได้เหล่าครุฑมาเสริมกำลังเพิ่มขึ้น

จากการหวนกลับสู่สมรภูมิของพระอินทร์นี้ เกิดความหวั่นพรั่นต่อกำลังผสมของเทพและครุฑ อสูรจึงลอยทัพกลับ ซึ่งถือว่าพระอินทร์ยอมมีชัยโดยสมบูรณ์ และเหล่าอสูรไม่กล้าจะมาต่อกรอีกสืบไป การณ์ครั้งนี้ย่อมชี้ชัดว่าพระอินทร์เป็นนักรบผู้สามารถได้อีกโสดหนึ่ง ...”

3.4 แนวคิดและความเชื่อในเรื่องของพระอินทร์ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

ประเทศไทยเรารับเอาอิทธิพลของแนวคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรมทางศาสนาจากอินเดียมาแต่โบราณ ทั้งศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ เนื่องจากดินแดนอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทย ซึ่งแต่เดิมเราเรียกกันว่า สุวรรณภูมินั้น มีอาณาจักรใหญ่ 3 อาณาจักรด้วยกัน ฝ่ายเหนือได้แก่โยนก ฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือได้แก่โคตรบูร และฝ่ายใต้ได้แก่ทวารวดี ก่อนที่ไทยจะสร้างตนเป็นปึกแผ่น อาณาจักรแถบนี้ก็มีชน 2 ชาติ คือ ขอมโบราณ กับมอญโบราณผลัดกันเรืองอำนาจอยู่แล้ว และในสมัยนั้น อารยธรรม วัฒนธรรมของอินเดียก็ได้แพร่หลายเข้ามาในดินแดนนี้แล้ว พวกพราหมณ์ได้นำศาสนาพราหมณ์เข้ามา ผู้ใดที่มีความรู้สูงก็มักจะได้ออกมาเป็นปุโรหิตเป็นที่ปรึกษาและประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ แก่กษัตริย์ และเป็นราชครูผู้สอนนิติธรรมแก่กษัตริย์ และโอรส ในบางครั้งก็ถึงกับได้มาครองอาณาจักรทางแถบนี้ ดังที่มีเรื่องเล่าไว้ในตำนานทางเขมรว่า พราหมณ์มาได้นางนาคเป็นชายาและตั้งอาณาจักรเขมรขึ้น ศาสนาพราหมณ์จึงได้แพร่หลายในดินแดนสุวรรณภูมิมาตั้งแต่โบราณ และเมื่อไทยมีอาณาเขตอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิ เราจึงรับเอาความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ไว้ด้วย ส่วนศาสนาพุทธนั้น หลังจากที่มีการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ที่พระเจ้าอโศกเป็นองค์อุปถัมภ์และพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระผู้เป็นประธานในการทำสังคายนาได้ส่งพระสงฆ์ไปเผยแผ่ศาสนาในที่ต่าง ๆ ถึง 9 แห่งนั้น ท่านได้ให้พระโสณเถระ กับพระอุตตรเถระเดินทางไปยังดินแดนสุวรรณภูมิ โดยนำพุทธศาสนานิกายเถรวาทเข้ามาด้วย ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ได้กล่าวไว้ว่า พระเถระทั้งสองรูปนี้นำพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเข้ามาเมื่อ พ.ศ. 234 และได้แสดงธรรมเทศนาพรหมชาลสูตรก่อน ชาวสุวรรณภูมิต่างพากันเลื่อมใส ท่านจึงประกาศศาสนาสั่งสอนประชาชนตามหลักพุทธศาสนา บรรพชาอุปสมบทอุบาสกทั่วไป เริ่มจากอาณาจักรทวารวดีถึงโคตรบูรและโยนก ประชาชนในแถบนี้จึงเริ่มนับถือพุทธศาสนามากขึ้น จากนั้นไทยเราก็ตอบรับนับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ แต่กระนั้น ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ก็ยังมิปะปนอยู่เรื่อยมา ดังที่มีหลักฐานว่าเมื่อไทยตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นในสมัยต่อมานั้น ชาวสุโขทัยนอกจากจะนับถือศาสนาพุทธแล้วยังนับถือศาสนาพราหมณ์ด้วย เพราะในสมัยนั้นมีทั้งวัดอาราม โบสถ์วิหาร และเทวสถานอยู่ทั้งในเมืองและนอกเมือง เมื่อผู้ใดต้องการทำพิธีมงคลพิธีใดพิธีหนึ่ง ก็มักจะทำพิธีทั้งทางศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ คือ มีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระปริตร และเชิญพราหมณ์มาอ่านพระเวท เราจึงเห็นได้ว่า แม้แต่ในสมัยสุโขทัยที่ถือกันว่าเป็นสมัยที่ศาสนาพุทธเจริญรุ่งเรืองมาก ก็ยังนับถือศาสนาพราหมณ์ด้วย เพราะมีการหล่อเทวรูปสำริดในศาสนาพราหมณ์ขึ้นไว้ อันเป็นการแสดงออกถึงความรู้สึกของคนไทยโบราณที่มีความนับถือทางศาสนาปะปนร่วมกัน นับแต่โบราณมาจนทุกวันนี้ และยังรักษาประเพณีที่จะต้องนิมนต์พราหมณ์ไว้ประกอบพิธีกรรมในราชสำนักและในพิธีของบ้านเมืองอยู่ ต่อมาในสมัยหลังเมื่อไทยมีอยุธยาเป็นราชธานี ความเชื่อนับถือศาสนาพราหมณ์ก็ยังคงอยู่เช่นเดิม พวกพราหมณ์ที่มีความรู้จะได้รับตำแหน่งทางราชการสูง ดังนั้นไทยเราจึงมีการนับถือศาสนาพุทธและมีความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ควบคู่กันมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน อย่างที่เรากล่าวกันว่า พุทธกับไสยแยกกันไม่ออก แม้จะกระทำพิธีใหญ่ เช่น พิธีหลวง ก็ยังมีทั้งพิธีพุทธและพิธีพราหมณ์ หรือที่เรียกว่าพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ร่วมอยู่ด้วยเสมอ

ส่วนความเชื่อเรื่องพระอินทร์ มีปรากฏทั้งในศาสนาพราหมณ์และในศาสนาพุทธ และเป็นที่ยอมรับนับถือกันในหมู่พุทธศาสนิกชนของไทยมาเป็นเวลานาน อันจะเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ เช่น ใบเสมาศิลาจำหลักจากเมืองฟ้าแดดสูงยาง (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์) ใบเสมาใบหนึ่งเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณในพระหัตถ์ขวา ประทับบนเศียรช้างเอราวัณ ซึ่งสลักเป็นรูปช้าง 3 เศียร พระอินทร์ประทับเศียรกลาง ส่วนเศียรทั้งสองข้างมีชายาประทับข้างละองค์ รวมทั้งใบเสมาจำหลักเรื่องเวสสันดรชาดก เป็นรูปพระเวสสันดรกำลังห่มน้ำประทานพระมัทรีแก่พระอินทร์ในร่างแปลงเป็นพราหมณ์ผู้มาขอ แล้วยังมีภาพสลักที่ปราสาทเขาพนมรุ้ง ซึ่งเป็นศิลปะในสมัยลพบุรี เป็นรูปพระอินทร์เทพผู้รักษาทิศตะวันออก ทรงช้างเอราวัณเป็นพาหนะและทรงถือวชิระคู่อันเป็นอาวุธของพระองค์ และภาพบนทับหลังของปราสาทเขาพนมรุ้ง เป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ (ทับหลังศิลาจำหลักนี้ ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ) (เกื้อพันธุ์ นาคบุผา, 2520 : 298 - 300) นอกจากนี้ ในล้านนายังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์ไว้มากมาย ซึ่งได้แก่ ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอกาชา จังหวัดลำปาง วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วัดภูมินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน และวัดต้นแหลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน หรือภาพปูนปั้นที่วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอกาชา จังหวัดลำปาง เหล่านี้ เป็นต้น ซึ่งนอกจากหลักฐานทางโบราณคดีแล้วเรายังเห็นความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในหมู่ชาวไทยได้จากตำนานต่าง ๆ แทบทุกท้องถิ่นของไทย และจากวรรณคดีไทยหลายเรื่องด้วยกันที่กล่าวถึงบทบาทของพระอินทร์เอาไว้ในเรื่องนั้น ๆ ตลอดจนสำนวนพูดในภาษาที่ใช้กันมาแต่โบราณจนถึงสมัยปัจจุบัน จากการศึกษาดังเรื่องแนวคิดและความเชื่อในเรื่องของพระอินทร์ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย สามารถแบ่งตามหัวข้อย่อยทางการศึกษาได้ดังนี้

- 3.4.1 ความเชื่อเรื่องพระอินทร์กับแนวคิดในด้านการเมืองการปกครองของไทย
 - 3.4.2 ความเชื่อเรื่องพระอินทร์กับแนวคิดที่เกี่ยวกับระเบียบและกฎเกณฑ์ในสังคมไทย
 - 3.4.3 ความเชื่อเรื่องพระอินทร์กับแนวคิดที่สะท้อนผ่านผลงานวรรณกรรมของไทย
- 3.4.1 ความเชื่อเรื่องพระอินทร์กับแนวคิดในด้านการเมืองการปกครองของไทย

พัฒนาการของระบอบการปกครองในประเทศไทยตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนั้น มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะแวดล้อมของสังคม จะพบว่าแต่เดิมนั้นการปกครองของไทยในสมัยที่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี มีลักษณะเป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูกหรือบิดาธิปไตย ต่อมาในสมัยของพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) แห่งกรุงศรีอยุธยาได้เปลี่ยนระบอบการปกครองมาเป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เนื่องจากสาเหตุที่บริเวณตอนใต้ของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาของประเทศไทยอยู่ใกล้ชิดติดกับประเทศกัมพูชา ดังนั้นไทยจึงนิยมรับเอาลัทธิธรรมเนียมของขอมมาใช้ ซึ่งขอมนั้นยึดคติตามแบบอินเดียอีกต่อหนึ่ง กล่าวคือ มีระบอบการปกครองเป็นแบบเทวราชา หรือเทวสิทธิ์ (Davaraja Cult) ตามรูปศัพท์แล้ว “เทวราชา” หมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน หรือกษัตริย์ของเทวคา ในลักษณะที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพ และให้ความสำคัญกับเรื่องของเทพเจ้าสูงสุด ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิพราหมณ์ในศาสนาฮินดู โดยเชื่อกันว่าพระมหากษัตริย์ถือกำเนิดมาจากองค์พระ (ทั้งหลาย) ที่มีชีวิตเป็นอมตะและทรงอำนาจ แตกต่างจากสามัญชนทั่วไป ดังที่ปรากฏในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา กษัตริย์จะได้รับการยกย่องในความศักดิ์สิทธิ์ที่ดัดเทียมกับพระอินทร์ หรือเทพเจ้าองค์สำคัญอื่น ๆ ในฐานะที่ทรง

เป็นส่วนหนึ่งของเทพเจ้าหรือสมมติเทพผู้ซึ่งอุบัติมาในโลก และทำหน้าที่เป็นผู้แทนของเทพเจ้า การขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์จึงเป็นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์นี้คือที่มาของพระราชอำนาจ กษัตริย์จึงมีฐานะและพระราชอำนาจอย่างเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียวในการปกครองตามทฤษฎีเทวราชา ดังจะสังเกตได้จากการกำหนดให้ใช้คำราชาศัพท์ในการสนทนาระหว่างสามัญชนกับพระมหากษัตริย์ ตลอดจนการตั้งชื่อหรือการถวายพระนามของพระมหากษัตริย์ไทยแต่ละพระองค์ตามยุคสมัยของการปกครอง ตัวอย่างเช่น

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (ราชวงศ์สุโขทัย ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1762 – 1781)

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) (ราชวงศ์อู่ยง ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1893 – 1932)

สมเด็จพระรามาธิบดี (ครั้งที่ 2) (ราชวงศ์อู่ยง ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1931 – 1938)

สมเด็จพระอินทราชา หรือเจ้านครินทร์ (ราชวงศ์อู่ยง ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1952 – 1967)

พระญาติโลกราช (กษัตริย์ของล้านนาในราชวงศ์มังราย ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1984 – 2030)

เจ้าอินทวิชยานนท์ (กษัตริย์ของล้านนาในตระกูลเจ้าเจ็ดตน ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2416 – 2439)

เจ้าอินทวโรรสสุริยวงษ์ (กษัตริย์ของล้านนาในตระกูลเจ้าเจ็ดตน ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2444-2452)

ตัวอย่างที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ บ่งบอกถึงร่องรอยของแนวคิดและความเชื่อในสังคมขณะนั้นว่าได้รับอิทธิพลทางค่านิยม โดยเฉพาะการแผ่เอาความเชื่อในเรื่องของการอวตารลงมาของมหานพ ทั้งนี้ พระมหากษัตริย์จะต้องปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างของนักปกครองที่ดี และจะต้องปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินด้วยทศพิธราชธรรม 10 ประการ ราชจรรยาวัตร 4 ประการ และจักรวรรดิวัตร 12 ประการ รวมทั้งต้องทำนุบำรุงพระราชอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง ตลอดจนเป็นองค์ศาสนูปถัมภก สืบทอดพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองอยู่คู่บ้านคู่มืองสืบไป สอดคล้องกับแนวคิดและความเชื่อในเรื่องของพระอินทร์ที่กล่าวถึงว่า พระอินทร์อยู่ในฐานะที่เป็นผู้นำของเหล่าเทวดาทั้งหลาย มีตำแหน่งสูงสุดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทรงเป็นเจ้าแห่งนรก และเป็นนักปกครองแบบเทวราชา แต่ในสมัยหลังเมื่อมีการรับเอาวัฒนธรรมทั้งสามองค์จากศาสนาพราหมณ์เข้ามา จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองสวรรค์ โดยลดชั้นจากผู้นำลงมาทำให้มีความสำคัญน้อยลง หรือเป็นเพียงแค่เทพชั้นรองจากพระศรีมูรติ นั่นคือ พระพรหม พระนารายณ์ และพระอิศวร เมื่อเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ฯ คอนตัน ความเชื่อในเรื่องของการตั้งชื่อหรือการถวายพระนามของพระมหากษัตริย์ยังคงแผ่อยู่ นอกจากนี้ ยังมีการรับเอาวรรณกรรมต่าง ๆ จากอินเดียเข้ามาปรับเปลี่ยน เพื่อใช้ในการยกย่องเชิดชูพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ของไทย อาทิ เรื่องรามายณะ มหาภารตะ ซึ่งใช้เป็นต้นเค้าในการแต่งวรรณคดีไทยอีกหลาย ๆ เรื่อง ในเวลาต่อมา อันได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ อิเหนา เป็นต้น และพบว่าความนิยมในบทบาทของพระอินทร์จากงานวรรณกรรมหรือวรรณคดีของราชสำนักในยุคนั้น จะลดน้อยลงไปตามกระแสการเมืองหรือระบอบการปกครองเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ จะพบบทบาทของพระอินทร์ที่ยังหลงเหลืออยู่ในวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา หรือวรรณคดีในยุคก่อนหน้านี้นี้มากกว่า เช่น ปรากฏในเรื่องชาดก นิทานคติธรรม ตำนาน หรือนิทานพื้นบ้าน ในแต่ละท้องถิ่นของไทย ที่มีที่มาจากนิทานชาดก และปัญญาสาขาคเป็นส่วนใหญ่

3.4.2 ความเชื่อเรื่องพระอินทร์กับแนวคิดที่เกี่ยวกับระเบียบและกฎเกณฑ์ในสังคมไทย

พระอินทร์ในฐานะที่เป็นผู้ที่พิทักษ์รักษารบและช่วยเหลือผู้ที่ทำความดีนั้น ยังผลให้คนไทยที่เป็นพุทธศาสนิกชนเกิดความเลื่อมใสและเชื่อมั่นในเรื่องของการทำบุญ ละบาป จนเกิดเป็นค่านิยมของสังคมพุทธว่า อาานิสงส์ผลจากการทำความดีนั้นจะส่งผลให้ผู้ทำมีชีวิตที่สุขสบายในภายภาคหน้าทั้งในชาตินี้และชาติต่อไป และถ้าทำความดีสูงสุดก็สามารถจุติไปเป็นพระอินทร์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้จะยังผลให้สังคมเกิดความสงบสุข คือ สามารถทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ไม่มีการเบียดเบียนผู้อื่น มีเมตตากรุณาต่อผู้ที่ค้อยกว่าตน ให้ความสำคัญกับสถาบันครอบครัว เคารพผู้ใหญ่หรือผู้ที่อาวุโสกว่าตน และยังสามารถกล่อมเกลาคติใจของคนให้มีความอ่อนโยนมากขึ้น ดังจะพบจากแนวคิดที่แฝงเอาไว้ในวรรณกรรมคำสอน และนิทานคติธรรมต่าง ๆ หรือในเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ยกตัวอย่างจากวรรณกรรมตำนานเรื่องพื้นเมืองเชียงใหม่ ที่กล่าวถึงการประกอบพิธีกรรมบูชาเทวดาอารักษ์ประจำเมืองและบูชาพระญาอินทร์ เพื่อขอให้บ้านเมืองรอดพ้นจากภัยพิบัติทั้งปวง หรือจากวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วง ที่กล่าวถึงพระญาสี่พิราขโพธิสัตว์เจ้า ทรงบำเพ็ญอชฌติกทานโดยการควักพระเนตรถวายเป็นทานแก่พราหมณ์แปลงหรือพระอินทร์ และจากวรรณกรรมชาดกเรื่องทศบาลมี กัณท์เนมิราช ที่กล่าวถึงว่า “พระญาเนมิราชโพธิสัตว์เจ้าทรงบำเพ็ญกุศลกรรมด้วยความเพียร จนกระทั่งพระญาอินทร์ตระหนักถึงความตั้งใจอันแน่วแน่ในการกระทำความดีของพระโพธิสัตว์ จึงรับสั่งให้มาตุลีเทวบุตรนำราชรถลงมารับตัวพระญาเนมิราชขึ้นไปยังวิมานของพระองค์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ” ซึ่งความเชื่อในเรื่องของพระอินทร์และเหล่าเทวดาบนสวรรค์นั้น เป็นเสมือนกฎหมายที่ใช้ควบคุมสังคม และถือเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ทางด้านความประพฤติที่ส่งผลต่อการปฏิบัติตนของคนในชาติ เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงผลแห่งการกระทำของตนเป็นสำคัญ ทั้งนี้ จะมีการสร้างพระอินทร์ให้เป็นตัวละครที่คอยช่วยเหลือคนดี และช่วยจรรโลงสังคมให้น่าอยู่ หรือทำให้กลุ่มคนส่วนใหญ่มาอยู่รวมกันได้อย่างมีความสุข ส่วนผู้ใดที่ฝ่าฝืนหรือทำผิดกฎของสังคมก็จะถูกลงโทษให้เห็นเป็นตัวอย่างได้ชัดเจน หรือเปลี่ยนจากนามธรรมให้เป็นรูปธรรม เพื่อเตือนใจผู้คนในสังคมให้มุ่งมั่นกระทำแต่ความดีเป็นที่ตั้ง

3.4.3 ความเชื่อเรื่องพระอินทร์กับแนวคิดที่สะท้อนผ่านผลงานวรรณกรรมของไทย

ในวรรณกรรม หรือวรรณคดีบาป พระอินทร์เป็นเทวดาที่รู้จักกันดีในนามของ “ท้าวสักกะ” ซึ่งมีกำเนิดแบบอุปปาดิยะ และปรากฏองค์ในฐานะของเทวดาผู้เป็นอุปฐากของพระพุทธเจ้า เป็นผู้ที่มอบบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และให้การคุ้มครองแก่ผู้ที่ประพฤดิธรรม ลักษณะของพระองค์เท่าที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจึงเป็นเทวดาผู้ประพฤดิธรรมจนถึงกับได้บรรลุโสดาบันเป็นอริยบุคคลชั้นสูง เป็นผู้ที่ฝึกฝนในการฟังธรรม และในสมัยหลังวรรณคดีประเภทอุโฆษก็ยกย่องพระองค์ในฐานะที่เป็นผู้คุ้มครองผู้ประพฤดิธรรม พระองค์เคยเป็นศิลาอุปฐากของพระพุทธเจ้าขณะอาพาธหนัก และได้แสดงความจงรักภักดีต่อพระพุทธเจ้าเป็นที่สุด เมื่อดูเลอาการจนหายแล้วจึงเสด็จกลับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อันเป็นที่อยู่ของพระองค์ เนื้อหาในวรรณคดีบาปยังได้กล่าวถึงประวัติของพระอินทร์โดยละเอียด อ้างถึงเหตุการณ์ที่ทำให้พระองค์ได้ครองตำแหน่งจอมสวรรค์

ด้วยว่า ต้องเป็นผู้ที่ประพฤติครบทั้งเจ็ดประการตลอดชีวิต * และกล่าวถึงที่อยู่ ทิพยสมบัติ พร้อมทั้งเหสี และชายาคู่บารมีของพระองค์ จากนั้นจึงกล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญของพระองค์ซึ่งปรากฏในวรรณคดี บาลี นั่นคือ เป็นผู้คุ้มครองผู้ประพฤติธรรม การแสดงออกของพระองค์จึงเป็นความเมตตากรุณาและมักช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ แต่สำหรับผู้ที่ไม่ประพฤติธรรมพระองค์ก็จะลงโทษ หรือสั่งสอนเพื่อให้กลับตัวกลับใจแล้ว หันกลับมาประพฤติธรรม นอกจากนี้ในอรรถกถาชาดกบางเรื่องก็กล่าวถึงหน้าที่พระองค์พยายามหาอุบายทำลาย ตบะของนักพรต ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของวรรณคดีสันสกฤตในสมัยหลัง ๆ แต่เรื่องราวเหล่านี้ก็มีจำนวน น้อย แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤตกล่าวถึงว่า พระอินทร์เป็นเทวดาที่มี กำเนิดมาจากบิดา-มารดาคล้ายคลึงกับการกำเนิดของมนุษย์และสัตว์โลกทั่วไป รวมทั้งมีลักษณะรูปร่างและ อุปนิสัยใกล้เคียงกันกับมนุษย์ กล่าวคือ มีอารมณ์รัก โลภ โกรธ และหลง วิจารณ์ของพระอินทร์จึงมีทั้ง ด้านดี และด้านที่ชั่วร้าย ในด้านดี ได้แก่ การเป็นผู้ที่มีจิตใจโอบอ้อมอารี คอยช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความลำบากเดือดร้อน ส่วนในด้านชั่วร้าย คือ การประทุษร้ายต่อภรรยาของผู้อื่น รวมทั้งการส่งบริวารไปช่วยทำลายตบะของนักพรตผู้บำเพ็ญเพียรเพื่อมุ่งสู่ความหลุดพ้น พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤตถือเป็นเทวดาที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในอินเดียมาเป็นเวลานาน ตั้งแต่สมัยแรกที่พวกอารยันเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอินเดีย ซึ่งต่อมาจนถึงสมัยหลัง ๆ คือ สมัยมหากาพย์ และปุราณะ ถึงแม้พวกอารยันจะหันไปเคารพนับถือเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ว่าเป็นเทพสูงสุดแทน ส่วนพระอินทร์นั้นก็เริ่มเสื่อมอำนาจลงไป แต่พระอินทร์ก็ยังเป็นเทวดาที่ชนทั่วไปรู้จักกันดีในนามของเทพสายฝนและความอุดมสมบูรณ์ จึงมีการประกอบพิธีบูชาเครื่องพลีกรรมถวายแก่พระอินทร์ ในฐานะของผู้ประทานสายฝน และทำให้พื้นดินเกิดความชุ่มชื้น สามารถทำการเพาะปลูกพืชผลต่าง ๆ ได้ ซึ่งจะพบในกลุ่มของบรรดาเกษตรกรและชาวไร่ไถที่เป็นชนพื้นเมืองในอินเดีย ดังนั้นพระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี จึงแตกต่างกันอยู่มากในบางเรื่อง โดยเฉพาะในส่วนของผู้เป็นสยและพฤติกรรม และในบางเรื่องก็คล้ายคลึงกัน แม้แต่นามส่วนใหญ่ของพระอินทร์ในวรรณคดีทั้งสองภาษาก็ตรงกัน เพียงแต่การอธิบายที่มาของนามนั้น ๆ มีที่มาแตกต่างกันออกไป อันได้แก่ อินทร์ (อินท) วาสะ มหาวาน ศักระ ปรันทร และเทวธิปติ เป็นต้น นอกจากนี้ พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤตก็มีมาก่อน จึงน่าจะเป็นไปได้ว่า วรรณคดีบาลีรับเอาความนิยมนับถือพระอินทร์หรือท้าวสักกะมาจากวรรณคดีสันสกฤต เพราะแต่เดิมนั้นชาวอินเดียเคยนับถือพระอินทร์มาก่อน ฉะนั้น แม้ลัทธิความเชื่ออื่น ๆ จะเปลี่ยนไป แต่ความนิยมนับถือยังคงอยู่ หลักฐานนี้เห็นได้จากการที่ศาสนาอื่นในอินเดีย เช่น ลัทธิเชนก็มีพระอินทร์ด้วย แต่พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลีแตกต่างกันออกไปตามหลักของแต่ละศาสนา ความนิยมนับถือพระอินทร์จึงแพร่หลายไปในดินแดนต่าง ๆ ที่รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ เช่น ศรีลังกา และประเทศในแถบเอเชียอาคเนย์

- * 1. การแสดงความเคารพต่อบิดามารดา เคารพผู้ใหญ่ และสมณพราหมณ์โดยสม่ำเสมอ พร้อมทั้งเลี้ยงดูเอาใจใส่เป็นอย่างดี
2. เป็นผู้ที่มีวาจาดี มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาทั้งปวงนี้ครบ
3. ต้องไม่พูดจาส่อเสียดเหน็บแนมผู้อื่น
4. ไม่ประพฤติผิดในโลกียวิสัย
5. ไม่ตระหนี่ถี่เหนียวจนเกินไป พึงให้ทานเป็นเนืองนิตย์
6. มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น
7. รู้จักรับความโกรธ และขจัดกิเลสตัณหาภายในจิตใจได้

ประเทศไทยก็ได้รับวัฒนธรรมและอารยธรรมจากอินเดียมาแต่โบราณ ศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลต่อคนไทยมานาน และต่อมาเมื่อเรารับเอาศาสนาพุทธมาเป็นศาสนาประจำชาติ ความเชื่อเรื่องพระอินทร์จากวรรณคดีสันสกฤตของศาสนาพราหมณ์และวรรณคดีบาลีของศาสนาพุทธจึงมีมาในไทยตั้งแต่โบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดี แสดงว่าเรามีความเชื่อและนิยมนับถือพระอินทร์มาก่อนจะตั้งอาณาจักรสุโขทัยเสียอีก ดังนั้นตำนานต่าง ๆ ในเกือบทุกท้องถิ่นของไทยจึงมีบทบาทของพระอินทร์แทรกอยู่ในฐานะของผู้ที่คอยช่วยเหลือคนที่ตกทุกข์ได้ยาก ลักษณะของพระอินทร์ในไทยจึงแสดงถึงอิทธิพลของพระอินทร์ในวรรณคดีบาลีมากกว่าพระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤตซึ่งจะช่วยเหลือผู้ใดก็ต่อเมื่อได้รับการสวดอ้อนวอนและทำพิธีบวงสรวงเสียก่อน จากตำนานและวรรณคดีไทยก็แสดงบทบาทและอุปนิสัยของพระอินทร์ตรงกับในวรรณคดีบาลี และแม้แต่เรื่องที่ไทยรับมาจากวรรณคดีสันสกฤต เช่น อุณรุท รามเกียรติ์ ก็ยังแสดงอิทธิพลของวรรณคดีบาลีอยู่มาก เพราะกล่าวว่าพระอินทร์มีชายาถึง 4 นาง มีนิสัยชอบช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก ซึ่งเป็นลักษณะของพระอินทร์ในวรรณคดีบาลีมากกว่าจะเป็นพระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์แต่เดิมมาวรรณคดีไทยได้รับอิทธิพลของวรรณคดีบาลีเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นเมื่อพูดถึงชายาของพระอินทร์จึงปรากฏตามความเชื่อในวรรณคดีบาลี จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเริ่มมีการแต่งวรรณคดีไทยโดยแปลจากวรรณคดีสันสกฤต ทำให้เราทราบรายละเอียดเกี่ยวกับครอบครัวของพระอินทร์ตามที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต ดังนั้น เราจึงอาจกล่าวได้ว่า พระอินทร์เป็นที่รู้จักกันดีในวรรณคดีไทยไม่แพ้ในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี และเราได้รับอิทธิพลความเชื่อจากวรรณคดีบาลีมากกว่าวรรณคดีสันสกฤต แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีความนิยมเรื่องหนึ่งที่เรารับมาจากวรรณคดีสันสกฤต นั่นคือการเรียกชื่อพระอินทร์ซึ่งเราเรียกตามวรรณคดีสันสกฤตและเราไม่นิยมเรียกท้าวสักกะตามวรรณคดีบาลี (เกื้อพันธุ์ นาคบุผา , 2520 : 358 - 360)

แนวคิดและความเชื่อในเรื่องพระอินทร์ที่สะท้อนผ่านผลงานวรรณกรรมของไทย และปรากฏอย่างชัดเจนที่สุดคือ วรรณกรรมพุทธศาสนาประเภทชาดก และวรรณกรรมประเภทตำนาน หรือในงานวรรณกรรมที่มีที่มาจากพุทธประวัติ ชาดก และเรื่องเล่าพื้นบ้าน ซึ่งจะแยกตามประเภทได้ดังนี้

- ก. วรรณกรรมตำนาน เช่น ตำนานพระพุทธสิหิงค์ ตำนานพระแก้วมรกต ตำนานพระแก้วคอนไต้ ตำนานเมืองเชียงดาว ตำนานของลวจังกราชหรือลวจักราชผู้เป็นปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์มังราย ตำนานเมืองฟ้าแดดสูงยาง ตำนานวัดพระอินทร์แปลง ตำนานปราสาทเขาพนมรุ้ง พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฯ และตำนานพระบรมธาตุทุ่งยั้ง เป็นต้น
- ข. วรรณกรรมที่มีที่มาจากวรรณคดีบาลี อันได้แก่ วรรณกรรมประเภทชาดก เช่น ชาดกในนิบาตชาดก อัมมปทีฏฐกถา ส่วนชาดกนอกนิบาต เช่น ปัญญาสาชดก โคลงหงส์คำคำโคลงปทุมสังกา คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร-นางบัวคำ และแสงเมืองหลงคำ รวมทั้งวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธประวัติซึ่งถือเป็นวรรณกรรมประจำชาติ ได้แก่ มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ พระมาลัยคำหลวง ไตรภูมิพระร่วง ไตรภูมิโลกวินิจฉัย ปฐมสมโพธิกถา สมบัติอมรินทร์คำกลอน หรือที่พบในวรรณกรรมล้านนา เช่น ไตรภูมิภค ปฐมสมโพธิ มหาชาติล้านนา หรือมหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร เป็นต้น

- ค. วรรณกรรมที่มีที่มาจากวรรณคดีสันสกฤต เช่น ประกาศโองการแข่งน้ำ รามเกียรติ์ อนิรุทธ-
คำฉันท์ พระนลคำหลวง ลิลิตนารายณ์สิบปาง บทละครเรื่องสากวดี บทละครเรื่องสุกุนตลา
และในส่วนของวรรณกรรมล้านนา เช่น ปริ้มเห็ชร์ หอมนาน พรหมจักร และอุสสาหารส

ก. วรรณกรรมตำนาน

จากงานของ เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา (2520 : 300 - 306) กล่าวถึงวรรณกรรมประเภทตำนานของไทยเอาไว้ว่า “..... ตำนานในท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทย มีการกล่าวถึงบทบาทของพระอินทร์แทรกไว้ในเนื้อเรื่องอยู่มาก และเห็นได้ชัดว่า เป็นเรื่องของพระอินทร์ทางพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ แสดงว่าตำนานของไทยนั้นได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาไว้มาก เรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์มีดังนี้

- (1) ตำนานเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปและสถานที่สำคัญทางศาสนา
- (2) ตำนานเกี่ยวกับพระอินทร์ในฐานะของผู้คุ้มครองโลกและคุ้มครองธรรมในโลก

(1) ตำนานเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปและสถานที่สำคัญทางศาสนา

(1.1) ตำนานพระสิงห์พุทธปฏิมาเจ้า หรือพระพุทธรูปสิงห์ เป็นตำนานทางล้านนาไทย และเป็นเรื่องทำนองเดียวกับสิงห์คนิทาน กล่าวถึงพระอรหันต์และกษัตริย์ 4 องค์ ในลังกาทวีป ได้เห็นพญานาคราชแปลงเป็นพระพุทธรูป ก็พากันยินดีเพราะต่างเกิดภายหลังพุทธกาลทั้งสิ้น จึงต้องการสร้างพระพุทธรูปไว้สักการบูชา พระวิสสุกรรมแหวนบุตรกับเหล่าเทวดาก็ลงมาเป็นช่างปั้น ผู้ชนที่พากันเอาทองและเงินมาใส่เข้าหล่อพระพุทธรูป พระอินทร์และเหล่าเทวดาแต่ละองค์ก็นำทองแท่นมณีค้ำพันธุ์ผัดภาคเทโสเข้าด้วย เมื่อหล่อเสร็จก็ได้พระสิงห์ปฏิมา

(1.2) ตำนานพระแก้วมรกตซึ่งเป็นเรื่องเดียวกับรัตนพิมพวงศ์ กล่าวถึงพระนาคเสนผู้ทรงพระไตรปิฎก มีความปรารถนาจะให้พุทธศาสนารุ่งเรือง จึงคิดสร้างพระพุทธรูป แต่ท่านตั้งใจจะไม่สร้างด้วยเงินหรือทอง เพราะจะมีอันตรายจากคนใจบาปผู้มีความโลภ และคิดจะสร้างด้วยแก้ว พระอินทร์กับพระวิสสุกรรมก็เสด็จลงมาช่วย พระอินทร์ไปขอแก้วโชติรสอันเป็นแก้วบุญจักรพรรดิ จากฝูงกุมภัณฑ์ที่รักษาแก้วนั้นอยู่ที่ภูเขาเวฬุสละ แต่พระยาคุมภัณฑ์ผู้เป็นหัวหน้าทูลว่า ต้องรักษาไว้ให้จักรพรรดิ แล้วถวายแก้วมรกตซึ่งเป็นบริวารแทน เมื่อพระอินทร์นำมถวายพระนาคเสน พระนาคเสนจึงให้พระวิสสุกรรมจัดสร้าง เสร็จแล้วจึงนำมถวายพระนาคเสน ทั้งมนุษย์และทวยเทพซึ่งมีพระอินทร์เป็นประธานก็พากันมาสักการะพระพุทธรูป พงศาวดารเหนือกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปต่างออกไปว่า พระวิสสุกรรมหรือพระวิษณุกรรมแปลงกายเป็นมนุษย์มาอาสาพระนาคเสนสร้างพระพุทธรูปด้วยแก้วมรกตลูกนี้อยู่ 7 วัน จึงสำเร็จ

(1.3) ตำนานพระธาตุแก้วดอนเต้าเล่าว่า พระอินทร์แปลงกายเป็นคนแก่มารับอาสาสร้างพระพุทธรูปจากแก้วมรกตที่ได้ในแควโม และยังคงเล่าถึงว่า ม่อนดอนเต้าเป็นที่บรรจุพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย และพระอินทร์เป็นผู้เนรมิตที่บรรจุพระเกศาธาตุ พร้อมกับเนรมิตกองจักรไว้ 8 ด้าน เพื่อจะรักษาพระเกศาธาตุให้อยู่จนครบ 5,000 ปี

(1.4) พงสวการเห็นว่า พระเจ้าศรีธรรมปิฎกคิจะสร้างพระพุทธรูป แต่เมื่อโปรดให้ช่างหล่อถึง 3 ครั้ง ก็มีได้เป็นองค์พระ พระองค์และเจ้าปทุมเทวเมสซึ่งตั้งสัตย์อธิษฐาน ก็ร้อนถึงอาสน์ของพระอินทร์ พระอินทร์จึงแปลงองค์เป็นชีปะขาวมาช่วยทำรูปพระ คุมพิมพ์ปั้นเบ้า และช่วยเป็นนายช่างสร้างพระพุทธรูป ลักษณะของชายแก่แปลงนี้ต่างจากคนอื่น คือ ไม่กินข้าว กินน้ำ ดาก็ไม่หลับ ใจก็แข็งหาที่จะกลัวมิได้ และเป็นชายที่แก่งกว่าคนอื่น ๆ เมื่อเสร็จแล้วพระอินทร์ก็ทำตรีศูลไว้ในพระพักตร์เป็นสำคัญเพื่อให้รู้ว่าพระองค์ลงมาช่วยสร้างพระ เมื่อครบเดือนหนึ่งพิมพ์พระพุทธรูปก็แห้ง จึงตั้งเตาหล่อ ด้วยอาณภาพของพระอินทร์ ทองก็แล่นรอบคอบทุกประการจนสำเร็จเป็นองค์พระ พระอินทร์ก็เสด็จออกจากเมือง และเนรมิตองค์หายไประหว่างสถานที่แห่งนั้น

(2) ตำนานเกี่ยวกับพระอินทร์ในฐานะของผู้คุ้มครองโลกและผู้คุ้มครองธรรมในโลก

มีตำนานหลายเรื่องที่แสดงฐานะในข้อนี้ของพระอินทร์ ดังเช่นที่ปรากฏในเรื่องราวจากชาดกต่าง ๆ ของวรรณคดีมาดี กล่าวคือ

(2.1) โบราณนิทานปฐมเหตุการตั้งเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงชมพูทวีปเมื่อยังไม่มีพุทธศาสนา ครั้นนั้นมีท้าวพารมมเกิดที่เมืองหือ พระองค์ปราบชมพูทวีปได้ไม่ราบคาบ เพราะยังเหลืออีกถึงแปดพันเมือง ผู้คนในเมืองเหล่านี้ล้วนแต่คุดัน กล้าแข็ง จนพระอินทร์ร้อนพระทัยต้องลงมาเตือนท้าวพารมมว่าการที่กษัตริย์ไม่สั่งสอนผู้ชนให้รักษาศีลห้า คือแปดคนนั้น ทำให้ผู้ชนผู้ไม่มีศีลกลายเป็นผู้มีกลิ่นเหม็นสาป ขึ้นคาวฟุ้งไปจนถึงพรหมโลก เมื่อท้าวพารมมกราบทูลว่าคนไม่อาจจะสั่งสอนพวกเขาได้ และทูลขอให้พระอินทร์ช่วย พระองค์ก็เสด็จกลับดาวดึงส์ โปรดให้ประทุมปริกาเทวดาแล้วจึงมอบหมายให้พระวิษณุกรรม หรือพระวิศุกรรม หาอุบายที่จะทำให้มนุษย์สั่งสอนกันเอง พระวิษณุกรรมก็แปลงองค์เป็นเนื้อทรายทองเข้าไปในอุทยานของพระเจ้าโจระณิ พระเจ้าโจระณิก็โปรดให้เจ้าสุวรรณคำแดงราชบุตรจับเนื้อทรายทองนั้นมาถวาย เจ้าสุวรรณคำแดงจึงออกคิดตาม เนื้อทรายแปลงก็ล่อไปไกลจนพระองค์ได้ไปสร้างเมืองล้านนา ปกครองประชาชนให้อยู่กันเป็นสุข

(2.2) ตำนานเมืองนพบุรี กล่าวถึงพวกยักษ์ทั้งหลายที่มาตั้งบ้านเมืองในที่ ๆ เป็นเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน พระอินทร์ก็มีเทวบัญชาให้พวกเขาถือศีลห้า และถือสังฆะ เมื่อพวกเขากระทำตามที่พระองค์สั่งสอนแล้ว พระองค์จึงโปรดประทานขุมทรัพย์ คือ ขุมเงิน ขุมทอง และขุมแก้ว ขณะนั้นมีพวกยักษ์ 9 ตระกูล พระอินทร์ก็โปรดให้รักษาขุมทรัพย์ขุมละ 3 ตระกูล ล้วนทั้ง 9 ตระกูล จึงมั่งคั่งเป็นเศรษฐี หลังจากนั้นคนก็เรียกเมืองนี้ว่า นพบุรี ตามเหตุที่มีเศรษฐี 9 ตระกูล

(2.3) ตำนานเสาอินทชิล เมืองเชียงใหม่ เป็นเรื่องที่เล่าต่อกันมาว่ามาจากตำนานเมืองนพบุรี กล่าวคือเมื่อเมืองนพบุรีมั่งคั่ง สมบูรณ์ ประชาชนต่างก็รักษาศีลและถือสังฆะตามที่พระอินทร์ให้โอวาท ฤาษีคนหนึ่งจากหิมพานต์ก็มาช่วยดูแลเมือง ต่อมาพวกยักษ์ได้ยินกิตติศัพท์ว่าเมืองนี้มั่งคั่ง จึงคิดจะมาแย่งชิงขุมทรัพย์ พวกยักษ์ชาวเมืองได้ทราบข่าวก็กลัวจึงขอให้ฤาษีช่วย ท่านก็ไปเฝ้าพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และทูลขอของวิเศษอันเป็นมงคลลงมาไว้เพื่อให้ผู้ชนอยู่เย็นเป็นสุข พระอินทร์ก็ตรัสว่า เสาอินทชิลอัน

เป็นมงคลมีอยู่ในดาวดิ่ง 3 หลัก จึงประทานเสากลางลงมาพร้อมกับกุมภลักษณ์ที่รักษาเสา 2 คน และมีเทวบัญชาว่าให้ฝูงชนบูชาเสาอินทขิลให้ดี บ้านเมืองจะได้เจริญ ถ้ามีข้าศึกมาก็ให้พร้อมกันบูชาเสาอินทขิลนี้แล้วข้าศึกจะแตกหนีไปหมด แต่ถ้าละเลยไม่บูชาเมื่อใดก็จะเสียเมือง ต่อมาภายหลังเมื่อฝูงชนไม่บูชาเสาอินทขิล มีหน้าข้ายังทำสกปรก ทั้งของสกปรกต่าง ๆ จนกุมภลักษณ์ที่รักษาเสาโกรธ เลยพาเสาอินทขิลกลับขึ้นดาวดิ่งเสีย คนจึงขาดลาภผลที่เคยขอได้เมื่อมาบูชาและบ้านเมืองก็ไม่เป็นสุข พวกคนดีที่รักษาศีลต่างก็อ้อนวอนขอเสาอินทขิลอีก พระอินทร์ก็มีความกรุณา แนะนำวิธีให้สร้างขึ้นแทนของเก่า และให้บูชาเหมือนเดิม บ้านเมืองจึงอยู่ดีมีสุข

(2.4) ตำนานเกี่ยวกับกษัตริย์ผู้ปกครองบ้านเมือง เมื่อใดที่บ้านเมืองไร้กษัตริย์ปกครอง พระอินทร์ก็ช่วยหากษัตริย์มาปกครอง ดังเช่นเมื่อคราวหนึ่งที่ลานนาไทย พระเจ้าอนุพุทธธรรมมิกราชก็ทูลถามพระอินทร์ว่าจะโปรดให้ใครครอง พระอินทร์ก็ดำริว่าลานนาเป็นที่ตั้งบรรพบุรุษศาสนา ไม่สมควรจะขาดกษัตริย์ จึงเชิญให้เทพบุตรองค์หนึ่ง ชื่อ ลวจักราชเทวบุตร ผู้มีบุญญานุการมาก พร้อมด้วยบริวารพันองค์ลงมาเสวยราชสมบัติในลานนา เทพบุตรองค์นั้นก็รับเทวบัญชาแล้วเสด็จจากดาวดิ่งลงมาตามพะอง (บันได) เงินทิพย์จนถึงยอดคอคอยคู่พร้อมด้วยบริวาร แล้วปฏิสนธิแบบอุปปาติกะเป็นหนุ่มอายุ 16 ปี ต่อมาพระองค์ได้สร้างเมืองชื่อหิรัญนครเงินยาง และพระองค์ได้เป็นใหญ่ในลานนาไทยถึง 998 เมือง ยกเว้น หริภุญไชย และสุโขทัย เท่านั้น

(2.5) ตำนานเมืองโยนกชัยบุรีศรีเชียงแสน เล่าเรื่องที่เจ้าพรหมกุมารขับไล่ขอมจากลานนาว่า พระองค์ขับไล่ขอมโดยมิได้หยุดยั้ง ไม่ว่าขอมจะแตกหนีไปที่ใดก็ติดตามไปตลอด จนพระอินทร์เกิดความสงสารพวกขอม เกรงว่าเจ้าพรหมกุมารจะตามกำจัดจนขอมต้องตายหมด ควรที่พระองค์จะโปรดรักษาชีวิตขอมไว้ จึงมีเทวบัญชาให้พระวิศวกรรมลงมาเนรมิตกำแพงหินศิลากั้นหน้าพรหมกุมารไว้เสียที่นั่น เพื่อให้คิดตามพวกขอมได้ต่อไป และยังเล่าถึงในสมัยของพระราชโอรสของพระเจ้าพรหมมหาราชว่า เมื่อครั้งที่พระเจ้าสุธรรมวดียกทัพมารบนั้น พระองค์ชัยศิริเจ้าทรงเห็นว่าเหลือกำลังที่จะต่อสู้ ก็ละทิ้งบ้านเมืองอพยพผู้คนหนีไปทางตะวันตกจนถึงเดือนหนึ่ง ก็มาถึงที่ที่พระอินทร์ให้พระวิศวกรรมมาเนรมิตกำแพงกั้นพระเจ้าพรหมราชบิดาของพระองค์มิให้ติดตามขอมนั่นเอง พระอินทร์ก็เนรมิตคนเป็นยักษ์ขาว (ชีปะขาว) มาบอกพระองค์ชัยศิริเข้าให้สร้างเมือง ณ ที่นั่น เพราะเป็นชัยภูมิที่ดี ไม่มีข้าศึกเบียดเบียน พระองค์จึงสร้างเวียงกำแพงเพชรขึ้น ในส่วนของพงศาวดารโยนกมีรายละเอียดออกไปอีกว่า เมื่อพระเจ้าชัยศิริราชพักพลที่ใกล้เมืองร้างตรงปากฝั่งเมืองกำแพงเพชร ก็มีชีปะขาวคนหนึ่งมาชี้ที่ให้ตั้งพระนครแล้วก็อันตรธานหายไปเฉพาะหน้าพระที่นั่ง พระองค์จึงแจ้งประจักษ์ในพระทัยว่า สมเด็จพระอมรินทราบรมราชเสด็จมาชี้ที่ให้ตั้งพระนคร จึงได้ตั้งเมืองกำแพงเพชรขึ้น ส่วนที่ที่พระอินทร์จำแลงกายเป็นชีปะขาวมาชี้ที่นั้นได้ชื่อว่าเมืองไตรตรึงษ์ แต่ในประพจน์พงศาวดารมีเรื่องเล่าต่างออกไปว่า เมื่อพระเจ้าเชียงราชพาบริวารหนีเข้าเมืองสัตว์คำมาถึงราวป่าปากแม่น้ำเมืองกำแพงเพชร พระอินทร์ทรงทราบว่กษัตริย์พระองค์นี้มีบุญญานุการมาก จะทำนุบำรุงพุทธศาสนา พระองค์จึงแปลงกายเป็นดาบสมาธิหน้าช้างพระที่นั่งแล้วห้ามว่าอย่าไปที่อื่นเลย ข้าศึกหาตามมาไม่ แล้วพระองค์จึงสร้างเมืองที่นี้เถิด จะเป็นมงคลคืออยู่ หากมิได้ พระเจ้าเชียงราชจึงโปรดให้สร้างเมืองชื่อเมืองไตรตรึงษ์ ...”

นอกจากตัวอย่างที่เป็นวรรณกรรมตำนานของล้านนาแล้ว ยังพบว่า มีวรรณกรรมตำนานของไทยที่กล่าวถึงบทบาทของพระอินทร์ อาทิ ตำนานเมืองฟ้าแดดสูงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ตำนานการสร้างวัดพระอินทร์แปลง อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ตำนานการสร้างปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ (นางรอง) จังหวัดบุรีรัมย์ พงศาวดารการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ฯ และตำนานการสร้างพระบรมธาตุทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งกล่าวถึงว่า พระอินทร์มีบทบาทสำคัญในการสร้างเมือง และทำหน้าที่ในการทำนุบำรุงโบราณสถานต่าง ๆ ให้ดำรงอยู่คู่บ้านคู่เมืองสืบต่อมาจนถึงในปัจจุบันนี้

ข. วรรณกรรมที่มีที่มาจากวรรณคดีบาลี

นอกจากเรื่องราวของพระอินทร์ที่ปรากฏในวรรณกรรมตำนานต่าง ๆ แล้ว แม้แต่ในวรรณคดีไทยก็มีบทบาทของพระอินทร์แทรกอยู่มาหลายส่วนแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ในเมืองไทยนั้นมีมานาน และมีสืบต่อกันมาไม่ขาดสาย นับตั้งแต่สมัยโบราณอันมีเรื่องเล่าไว้ในตำนาน นิทาน และนิยายต่าง ๆ ของไทย ตลอดจนเข้ามาในวรรณคดีไทยอันเป็นสมบัติของชาติ เป็นเรื่องที่ชาวไทยถือว่าเป็นสมบัติของตน บทบาทของพระอินทร์ในวรรณคดีไทยนั้นเน้นให้เห็นว่าเรามีความนับถือพระอินทร์เป็นอย่างมาก และยามใดที่ศัตรูอื่นเราก็มักออกปากขอฟังพาอาศัย หรือมีเวลานั้นก็คิดพ้อต่อว่าเมื่อไม่ได้รับการช่วยเหลือสำหรับวรรณคดีหรือวรรณกรรมไทยที่มีที่มา และได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีบาลี ได้แก่

- (1) วรรณกรรมประเภทชาดก
- (2) วรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ

(1) วรรณกรรมประเภทชาดก

(1.1) สมุทโฆษคำฉันท์ เรื่องราวมาจากสมุทโฆษชาดกในปัญญาสาตก เป็นหนังสือคำฉันท์ที่แต่งในสมัยอยุธยาตอนต้น แต่ยังค้างอยู่จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสจึงทรงพระนิพนธ์ต่อจนจบเรื่อง สมุทโฆษคำฉันท์ในตอนสังเขปเรื่องเมื่อขึ้นต้นนั้น กล่าวถึงบทบาทของพระอินทร์ไว้สองตอน คือ เมื่อนางชาริพีเลี้ยงของนางพินทุมดีมาเชิญพระสมุทโฆษ ก็กล่าวว่า พระอินทร์ให้พระมาตุลีนำรถมาถวายแก่พระสมุทโฆษ เพื่อเสด็จไปหานาง และต่อมาพระอินทร์ยังได้บังคับวิยาธรที่ลักพระขรรค์ของพระสมุทโฆษไป ให้นำพระขรรค์มาคืน แต่ตอนเนื้อเรื่องกล่าวถึงเฉพาะตอนหลังนี้เท่านั้นว่า พระอินทร์ให้นางมณีเมขลามาอุ้มพระสมุทโฆษขึ้นจากทะเลแล้วพระองค์เองก็บังคับวิยาธรคืนพระขรรค์

(1.2) กลอนกลบทสิริวิบูลกิตติ หลวงศรีปริษา (เซ่ง) แต่งขึ้นในสมัยพระเจ้าบรมโกศ เนื้อเรื่องมาจากสิริวิบูลกิตติชาดกในปัญญาสาตก ปรากฏบทบาทของพระอินทร์อยู่ตอนหนึ่งว่า เมื่อพระนางสิริมณีเมหสถีทำวาศกเถรติทรงสมาทานศีลอย่างแก่กล้า จนร้อนถึงพระอินทร์ พระอินทร์จึงเสด็จไปอาราธนาพระโพธิสัตว์ให้จุติลงไปปฏิสนธิในพระครรภ์ของนาง สิริวิบูลกิตติเป็นหนังสือกลอนกลบทเล่มแรกของไทย

(1.3) บทละครนอกเรื่องมโนห์รา มีต้นฉบับเขียนหลายฉบับทั้งสมัยอยุธยาตอนปลาย และรัตนโกสินทร์ แต่ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง มาจากสุพรรณชาดกในปัญญาสาตก กล่าวถึงว่า เมื่อพระสุธนต้องเลือกหาชายาจากธิดาทั้งเจ็ดของท้าวปทุมราช ที่แต่ละนางมีรูปร่างหน้าตาคล้ายคลึงกันนั้น พระอินทร์ได้แปลงเป็นแมลงวันทองมาจับที่นิ้วของนางมโนห์ราเพื่อบอกให้พระสุธนทราบ และทำให้พระองค์ได้อภิเษกกับชายาเรื่องมโนห์ราขึ้น ภายหลังมีผู้แต่งเป็นคำฉันท์ชื่อสุธนคำฉันท์ด้วย

(1.4) บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยได้เค้าโครงเรื่องมาจากสุวัณณสังข์ชาดกในปัญญาสาตกกล่าวถึงพระอินทร์ไว้สองตอน คือ ครั้งหนึ่งแปลงเป็นมนุษย์ยกทัพมาล้อมเมืองของท้าวสามล เพื่อให้เจ้าเงาะลอกรูปเป็นพระสังข์จะได้คู่เป็นสุขร่วมกับนางรงนา และหลังจากนั้นได้ลงมาช่วยท้าวศุภพิมลพระบิดาของพระสังข์ให้ไปรับมเหสีและโอรสกลับเมือง เพื่อช่วยนางจันทวีที่ต้องทนทุกข์ให้ได้พบโอรสและกลับไปเป็นมเหสีของท้าวศุภพิมลตามเดิม

นอกจากนี้ ยังพบว่ามหรณนกรรมชาดกนอกกนิบาตอีกหลายเรื่อง ที่เป็นที่นิยมและรู้จักกันอย่างแพร่หลายในท้องถิ่นล้านนา อาทิ โคลงหงส์ผาค่า โคลงปทุมสังกา คำวชเรื่องเจ้าสุวัตร – นางบัวคำ และแสงเมืองหลวงคำ เป็นต้น

(1.5) โคลงหงส์ผาค่า งานประพันธ์ประเภทโคลงของล้านนา แต่งโดยพระยาโลมาวิสัย กล่าวถึงพระอินทร์ว่า เมื่อทรงทราบเหตุที่มเหสีทั้ง 6 นาง ของพญาปรีณตปะผู้ครองเมืองพาราณสี คิดปองร้ายต่อพระโพธิสัตว์เจ้าซึ่งเป็นพระราชโอรสของนางวิมาลาอัตรมเหสี จึงเสด็จลงมาจับพระกุมารที่ถูกแม่เลี้ยงใจร้ายส่งให้นาคตัวไปทิ้งลงทางปล่องใต้ปราสาทแล้วนำไปเลี้ยงดูบนสวรรค์ ต่อมาเมื่อพระโพธิสัตว์เจริญวัยขึ้น จึงถามหาผู้เป็นมารดาแห่งตน พระอินทร์จึงเนรมิตก้อนหินให้เป็นหงส์เพื่อนำพาพระโพธิสัตว์ไปหานางวิมาลา ซึ่งภายหลังพระอินทร์ได้แปลงกายเป็นหนุ่มรูปงามและชักยักแก่งมาทดสอบจิตใจของชายาทั้ง 3 นาง ของพระโพธิสัตว์ และช่วยชุบชีวิตของพระโพธิสัตว์ให้ฟื้นคืนจากความตายในที่สุต

(1.6) โคลงปทุมสังกา บทประพันธ์ประเภทโคลงของล้านนา ที่จารและเรียบเรียงโดยขุนพรหมพิณญ กล่าวถึงว่าพระอินทร์เนรมิตปราสาทพร้อมทั้งเครื่องอุปโภค บริโภคทิพย์ให้แก่นางปทุมสังกา และกล่าวว่า “นางงามผู้นี้เหมาะสมที่จะเป็นคู่ครองของกษัตริย์ในโอกาสต่อไป”

(1.7) คำวชเรื่องเจ้าสุวัตร – นางบัวคำ บทประพันธ์ประเภทคำวชของล้านนา สันนิษฐานว่าพระยาโลมาวิสัยแต่งขึ้นภายหลัง พ.ศ. 2400 กล่าวถึงบทบาทของพระอินทร์ว่าทรงขออาราธนาเชิญพระโพธิสัตว์ให้ลงไปปฏิบัติในครรภ์ของนางจันทวี มเหสีของพญาอาทิตย์นคราชกษัตริย์ผู้ครองเมืองพาราณสี ที่ทรงปรารถนาจะมีบุตร จึงกล่าวบนบานขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์จนเป็นสาเหตุให้ทิพยอาสน์ของพระอินทร์ร้อนและแจ้งกระฉ่าง

(1.8) แสงเมืองหลวงคำ วรรณกรรมประเภทชาดกนอกกนิบาตของล้านนา ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งหรือปีที่แต่ง กล่าวถึงพระอินทร์ว่าทรงขออาราธนาเชิญพระโพธิสัตว์ให้ลงไปปฏิบัติในครรภ์ของนางสุมิรามเหสีของพญามันธราชผู้ครองเมืองเชียงทอง พร้อมทั้งส่งเทวดาอีก 1,000 องค์ ลงมาเกิดในเมืองแห่งนั้นพร้อมกัน จากนั้นจึงนำแก้วมณีวิเศษมามอบให้แก่พระโพธิสัตว์หรือเจ้าแสงเมือง ต่อมาภายหลังได้เนรมิต

ภายหลังเป็นพรานป่าไปช่วยนำตัวเจ้าแสงเมืองและบริวารออกจากถ้ำ และสอนมนตร์ชุบชีวิตคนพร้อมกับมอบดาบสรีกัญชัยให้แก่พระโพธิสัตว์เจ้า

โดยส่วนใหญ่นั้นวรรณกรรมชาดกของล้านนา มักจะกล่าวถึงบทบาทของพระอินทร์แทบทุกเรื่อง กล่าวคือ พระอินทร์ มีบทบาทสำคัญในฐานะของเทวดาผู้คอยช่วยเหลือผู้ที่ประพฤติกุศล ซึ่งสามารถสรุปได้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. เป็นผู้ที่ส่งเทพบุตรและเทพธิดาให้ลงมากำเนิดในโลคนมนุษย์เพื่อทำความดี
2. เป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือพระเอกและนางเอก หรือผู้ที่ประพฤติกุศลเมื่อ ได้รับความเดือดร้อน

พระอินทร์เป็นผู้ที่ส่งเทพบุตรและเทพธิดาให้ลงมากำเนิดในโลคนมนุษย์เพื่อทำความดี บทบาทนี้มักจะปรากฏในตอนต้นเรื่องของวรรณกรรมชาดก ซึ่งในบางครั้งพระอินทร์ก็จะจัดส่งเทพบุตรเทพธิดาลงมาเกิดเป็นพระโพธิสัตว์และคู่บารมีด้วยรูปแบบแปลก ๆ คือ ไม่ใช่มนุษย์ หรือมีกำเนิดที่ผิดปกติไปจากมนุษย์ทั่วไป ดังตัวอย่างจากวรรณกรรมเรื่องสุวรรณะหอยสังข์ ที่กล่าวถึงว่า “... พระเอกของเรื่องกำเนิดเป็นหอยสังข์ ด้วยเหตุผลที่ว่า มารดาเลี้ยงของพระเอกปองร้ายพระเอกตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา หากเกิดเป็นมนุษย์อาจจะถูกกลืนแกเล้งจนถึงแก่ชีวิต ดังนั้นจึงต้องกำเนิดเป็นหอยสังข์...” หรือพระอินทร์ในวรรณกรรมเรื่องกำกาดำ ก็ได้จัดส่งเทพบุตรลงมาปฏิสนธิในครรภ์ของนางจันทาด้วยรูปกายสี่เต้าเพื่อชดใช้กรรมที่ก่อไว้ในชาติก่อน และเมื่อหมดกรรมผิดศีลาก็กลับกลายเป็นผิวผุดผ่อง นอกจากนี้พระอินทร์ก็ยังส่งนางพินพาหุบารมีของกำกาดำมากำเนิดในต้นจ้าว (ต้นนุ่น) จนคนทั่วไปขนานนามนางว่าพินพาหุนุ่นจ้าว และในวรรณกรรมเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ พระอินทร์ก็ส่งนางบัวคำผู้เป็นเทพธิดาลงมาเกิดในดอกบัวเพื่อให้เป็นคู่บารมีของเจ้าสุวัตรผู้เป็นพระโพธิสัตว์เช่นกัน รวมทั้งการที่พระอินทร์ได้ช่วยให้หญิงที่มีคุณธรรมซึ่งไม่สามารถมีลูกได้ ดังเช่น นางสีลวดิ จากชาดกเรื่องกุตสาธราช นั้น พระอินทร์พานางขึ้น ไปบนอยู่สวรรค์เป็นเวลาเจ็ดวันแล้วจึงประทานลูกให้แก่นางถึงสองคน และในส่วนของวรรณกรรมไทเงินที่เข้ามาเผยแพร่ในล้านนาก็คือเจ้าบุญหลง และสุขวัญฉะว้าวหลวง ซึ่งได้กล่าวถึงพระอินทร์ว่ามีบทบาทในการกำเนิดของตัวละคร ดังตัวอย่างจากวรรณกรรมเรื่องเจ้าบุญหลง ที่กล่าวว่า “... ท้าวพรหมหัตถ์และนางปทุมมาแห่งเมืองพาราณสีไม่มีโอรสธิดา ท้าวพรหมหัตถ์จึงให้นางปทุมมาถือศีลห้า และอธิษฐานขอโอรสธิดาต่อเทวดา ยักษ์ นาค และครุฑ ผลแห่งการรักษาศีลภาวนาของนางปทุมมาทำให้แท่นปั้นทุบกับพลของพระอินทร์ร้อนกระด้าง พระองค์จึงให้เทพบุตรผู้กำลังจะหมดอายุขัยบนสวรรค์เทวโลก ลงมาปฏิสนธิในท้องของนางถึง 2 องค์ คือเจ้าพรหมปันผู้พี่ และเจ้าบุญหลงผู้น้องซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์...” ส่วนนางเอกของชาดกเรื่องต่าง ๆ นั้น โดยส่วนใหญ่พระอินทร์ก็ได้จัดส่งเทพธิดาผู้กำลังจะหมดอายุขัยให้มากำเนิดในโลคนมนุษย์เพื่อเป็นคู่บารมีของพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นพระเอกของเรื่อง ดังเช่นวรรณกรรมเรื่องสุขวัญฉะว้าวหลวง ความว่า “...พระอินทร์ได้ส่งนางอุมมาทันติขาของพระองค์ ผู้ที่กำลังจะหมดอายุขัยให้ลงมากำเนิดเป็นคู่บารมีของสุขวัญฉะ...”

สำหรับบทบาทของพระอินทร์ในการช่วยเหลือพระเอกและนางเอก หรือผู้ประพฤติกุศล ซึ่งได้รับความเดือดร้อนนั้น ปรากฏในวรรณกรรมแทบทุกเรื่องเช่นกัน ดังตัวอย่างจากวรรณกรรมคำขอเรื่องหงส์ผาค่า เมื่อครั้งที่ขัตติยวงศ์พระโพธิสัตว์ถูกน้องชายต่างมารดาฆ่า พระอินทร์ซึ่งได้รับการขอความเมตตาจากชาชาติทั้งสาม

ของเจ้าหงส์หินก็ได้แปลงกายมาลงใจ จนประจักษ์ว่านางทั้งสามมีความรักต่อสวามีอย่างแน่วแน่ จึงทรงชุบชีวิต จัศยวงศ์ให้ฟื้นคืนมา หรือตัวอย่างจากวรรณกรรมไทยเช่นเรื่องสุพรรณิการ์กล่าวถึงในตอนนี้นางอุมมา- หันดีไม่ยอมติดตามสุพรรณิการ์เข้าสู่เวียงวังเพราะเป็นห่วงพระยาวิบูลย์เป็นบิดา พระอินทร์จึงต้องเป็นผู้เกลี้ยกล่อม พระยาวิบูลย์ แล้วเกณฑ์เหล่าเทวดามาช่วยขนย้ายพระยาวิบูลย์พร้อมบริวารและปราสาทเสด็จติดตามสุพรรณิการ์และ นางอุมมาทันดีเข้าสู่เวียงวัง นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงว่าพระอินทร์เป็นผู้ที่มีความเผด็จการสูงซึ่งจะเห็นได้จากใน ตอนที่พระอินทร์เป็นผู้นำเงินทองให้นางเขมวดีผู้เป็นแม่ของนางอุมมาทันดีใช้หนี้แก่ชาวบ้าน และยังได้รินน้ำ ทิพย์จากน้าคัน (คนโท) ราดลงบนตัวนางเขมวดีจนทำให้นางกลีบกลายเป็นสาวอายุ 16 ปี แล้วนำตัวนางไปเป็น ชายาแห่งห้าวชมพูเอกราชาพระบิดาของสุพรรณิการ์ ซึ่งเป็นลูกเขยของนาง โดยไม่ได้ถามความสมัครใจของนาง เลยสักคำเดียว ในกรณีนี้นับว่าจอมเทพผู้นี้มีลูกเล่นลูกยาทั้งเมตตาและเผด็จการ ไปพร้อม ๆ กันเลยทีเดียว

(2) วรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ

(2.1) มหาชาติคำหลวง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ นักปราชญ์ราชบัณฑิต ในกรุงศรีอยุธยา แปลและแต่งขึ้นราว พ.ศ. 2025 เรื่องราวของมหาชาติคำหลวงนำมาจากนิบาตชาดกเรื่อง เวสสันดรชาดก ซึ่งถือกันว่าเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาเป็นพระพุทธเจ้า เป็นเรื่องที่ พระเวสสันดรโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ครบบริบูรณ์ถึงสิบประการ จึงเรียกกันว่ามหา- ชาติ มหาชาติคำหลวงแต่งขึ้นสำหรับสวดให้อุบาสก อุบาสิกาฟังเวลาไปบำเพ็ญกุศลในวัดด้วยถือกันว่าผู้ใด ได้ฟังมหาชาติแล้วจะได้ผลานิสงส์มาก มหาชาติคำหลวงกล่าวถึงบทบาทของพระอินทร์ในหลายตอน เริ่ม ตั้งแต่กัณฑ์ทศพร ซึ่งเป็นกัณฑ์แรกกล่าวถึงนางสบรรพดี (มุสดี) ชายาของพระอินทร์ปรากฏนิมิตที่จะต้อง จูติจากสวรรค์ พระอินทร์จึงให้นางเลือกขอพร 10 ประการ ก่อนที่จะลงมาเกิดเป็นพระมารดาของแพศ- ยันดร (พระเวสสันดร)

(2.2) กาพย์มหาชาติ พระเจ้าทรงธรรมโปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยกันแต่งขึ้นราว พ.ศ. 2163- 2171 เรื่องเดียวกันกับมหาชาติคำหลวง แต่แต่งเป็นร้อยยาวสำหรับพระเทศน์ นอกจากนี้ในสมัยรัตน- โกสินทร์ยังมีหนังสือร้อยยาวมหาเวสสันดรชาดกอีกฉบับหนึ่ง เป็นงานของกวีเอกหลายคน เรื่องเวสสันดร- ชาดกนั้นเป็นที่จับใจคนไทยมานาน จึงมีการแต่งกันหลายสมัย หลายฉบับ ทั้งที่เนื้อเรื่องเป็นเรื่องเดียวกัน

(2.3) พระบาลีคำหลวง พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระอรหันต์องค์หนึ่ง ชื่อพระมาลัย อยู่ ณ โธมชนบทในลังกาทวีป ท่านเป็นผู้ที่มีฤทธิ์มากถึงกับลงไปโปรดสัตว์ในเมืองนรก แล้วพาขึ้นไปนมัสการพระราชาจุฬามณีที่ดาวดึงส์ ท่านพบพระศรีอาริยมฤตไตรยและพระอินทร์จึงถามถึง วัตรปฏิบัติที่ทำให้ได้เป็นพระอินทร์ ตลอดจนถึงผลบุญที่เทพแต่ละองค์ทำมาในอดีต แล้วพระมาลัยจึงนำ เรื่องนรก สวรรค์ มาเทศน์สั่งสอนมนุษย์ให้เกรงกลัวต่อบาปและให้หมั่นทำบุญ พระบาลีคำหลวงเป็นเรื่อง ที่มีอิทธิพลเหนือความรู้สึคนึกคิดของคนไทย เช่นเดียวกับไตรภูมิพระร่วง ซึ่งแต่เดิมเราใช้สวดในพิธี แต่งงาน แต่ภายหลังใช้สวดหน้าศพ

(2.4) ไตรภูมิพระร่วง หรือไตรภูมิโกชาโดยเป็นเรื่องราวรวบรวมมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาถึงสามสิบคัมภีร์ จึงจัดเป็นหนังสือเล่มแรกของวรรณคดีไทยที่เรียบเรียงขึ้นด้วยลักษณะคั่นคำว่าโดยละเอียด กล่าวถึงภูมิทั้งสาม คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ เป็นเรื่องที่วางรากฐานความเชื่อถือของชาวไทยในเรื่องความดี ความชั่ว สวรรค์ นรก มีอิทธิพลครอบคลุมจิตใจคนไทยเป็นอย่างมาก และเป็นบรรทัดฐานสำหรับวรรณคดีไทยเรื่องต่อ ๆ มา เมื่อจะกล่าวถึงเรื่องเหล่านี้ ไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงพระอินทร์เมื่อพรรณนาถึงฉกามาพจรภูมิและเทวดาในดาวคิงส์ และเป็นวรรณคดีเรื่องแรกที่กล่าวถึงสมบัติต่าง ๆ ของพระอินทร์ที่ปรากฏในดาวคิงส์ตลอดจนหน้าที่ของพระอินทร์ในฐานะผู้ควบคุมทั่วทุกโลกบาลให้ดูแลโลกและจดบัญชีบุญและบาปของมวลมนุษย์ การพรรณนาถึงสมบัติของพระอินทร์นั้นละเอียดลอออย่างยิ่ง วรรณคดีไทยในสมัยต่อมาเมื่อจะกล่าวถึงเรื่องเหล่านี้ล้วนแต่กล่าวตามไตรภูมิพระร่วงทั้งสิ้น

(2.5) ไตรภูมิโลกวินิจฉัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีพระบรมราชโองการดำรัสให้พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เป็นหัวหน้าชำระไตรภูมิโกชา หรือไตรภูมิโกชา ที่แต่งถวายเสียใหม่ เมื่อพ.ศ. 2345 แล้วให้ชื่อว่า ไตรภูมิโลกวินิจฉัย เป็นเรื่องคล้ายไตรภูมิพระร่วง แต่หนักไปในทางธรรม มีเรื่องมนุสสกถา นิรยกถา เทวกถา และวิสุทธิกถา อันว่าด้วยข้อปฏิบัติที่จะได้ถึงธรรมบริสุทธิ เพื่อบรรลुพระนิพพาน และได้กล่าวถึงพระอินทร์ไว้ในเทวกถา คือ ภาคว่าด้วยเทวดาและสวรรค์ชั้นต่าง ๆ

(2.6) ปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ของสมเด็จพระสมณะเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นเรื่องพุทธประวัติโดยละเอียด และกล่าวถึงความเสื่อมสูญในพุทธศาสนา เรื่องนี้พระอินทร์มีบทบาทปรากฏอยู่หลายตอนนับตั้งแต่เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะประสูติที่ลุมพินีวัน พระอินทร์ก็เสด็จมาเฝ้าด้วย เมื่อออกบวชพระยา ก็เสด็จนำหน้าในขบวนเทวดาและพรหมที่มาแห่พาเสด็จออกจากเมือง ต่อมาเมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา พระอินทร์ก็มาเตือนด้วยการคิดพิณถวาย หลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสรู้และประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ 49 วัน พระอินทร์ก็นำผลสมอมถวาย ก่อนที่จะเสวยข้าวสุกคั่วที่พ้อค้ำนามถวาย ในปฐมสมโพธิกถานั้น พระอินทร์อยู่ในฐานะอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า ดังเช่นที่กล่าวถึงในธรรมบทอรอดกถา จึงมีบทบาทปรากฏอยู่เกือบตลอดเรื่อง

(2.7) สมบัติอมรินทร์คำกลอน เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่ง เข้าใจว่าน่าจะแต่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นเรื่องที่กล่าวถึงทิพยสมบัติของพระอินทร์โดยละเอียด เรื่องเดิมอยู่ในธรรมบทอรอดกถาและนิบาตชาดก สมบัติอมรินทร์คำกลอนมีรายละเอียดตรงกับเรื่องพระอินทร์ที่มีอยู่ในไตรภูมิพระร่วงเป็นส่วนใหญ่ นับเป็นวรรณคดีไทยเล่มเดียวที่พระอินทร์เป็นตัวละครที่สำคัญที่สุดของเรื่อง มิใช่มีเพียงบทบาทบางตอนที่แทรกอยู่ในเรื่อง เช่นเรื่องอื่น ๆ

สำหรับวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธประวัติของล้านนา ได้แก่ ไตรภูมิโกชา ปฐมสมโพธิ และมหาชาติล้านนา ซึ่งมีเนื้อหาด้านคล้ายคลึงกับวรรณกรรมประจำชาติของทางภาคกลาง นั่นคือ ไตรภูมิพระร่วง ปฐมสมโพธิกถา และมหาชาติคำหลวง จะแตกต่างกันไปบ้างในด้านรูปแบบและการเรียบเรียงรายละเอียดของการใช้ถ้อยคำสำนวนที่เป็นภาษาท้องถิ่นของล้านนา

บทบาทที่สำคัญของพระอินทร์ที่เด่นชัดในฐานะพุทธศาสนูปถัมภก ซึ่งน่าจะได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดเห็นจะเป็นบทบาทในวรรณกรรมเรื่องมหากาฬกาพย์ฉบับสร้อยสังกร อันเป็นพระชาติสุดท้ายที่พระโพธิสัตว์ประสูติเป็นพระเวสสันดร ก่อนการประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและครั้นรู้เป็นพระพุทธเจ้าในชาติต่อมา บทบาทของพระอินทร์ในมหากาฬ เริ่มต้นด้วยการให้พร 10 ประการ แก่พระนางผุสดีเพื่อกำเนิดเป็นชายาของท้าวสัทธา แล้วจึงอัญเชิญพระโพธิสัตว์จากสวรรค์ชั้นดุสิตประสูติเป็นพระเวสสันดร ผู้เป็นโอรสแห่งท้าวสัทธาและพระนางผุสดี เป็นผู้ตั้งให้พระวิสสุกรรมเทวบุตรเนรมิตอาศรมศาลาให้พระเวสสันดรขณะออกบวชในป่า และแปลงกายเป็นมาณพหนุ่มมาขอพระนางมัทรีเพื่อให้ทานบารมีของพระเวสสันดรครบถ้วน และท้ายที่สุด เมื่อหกกษัตริย์อันได้แก่ ท้าวสัวิราช หรือท้าวสัทธา พระนางผุสดี พระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหา และชาลี พร้อมทั้งชาวเมืองพากันสิ้นสติเพราะความยินดีที่ได้อยู่พร้อมหน้ากัน หลังจากที่ถูกปลุกพรากจากกันมาเป็นเวลานาน พระอินทร์ก็เมตตาเนรมิตฝนโบกขรณีสร้างความชุ่มชื้นร่มเย็นและความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ผู้คน บ้านเมืองโดยทั่วหน้า

ค. วรรณกรรมที่มีที่มาจากวรรณคดีสันสกฤต

ในส่วนของวรรณกรรมหรือวรรณคดีไทยที่มีที่มาจากวรรณคดีสันสกฤตโดยเฉพาะในยุคอยุธยานั้น ได้เริ่มมีวรรณคดีที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ ทั้งนี้ก็เพราะ “เมื่อพระเจ้าอู่ทองมาตั้งกรุงศรีอยุธยา ในเขตวัฒนธรรมของขอม ไทยก็รับเอาวัฒนธรรมของขอมอันเป็นวัฒนธรรมของอินเดียที่พราหมณ์พาผ่านทางเขมรมายังไทยอีกทอดหนึ่ง” วรรณคดีไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์นั้นมีทั้งเรื่องราวความเชื่อ พิธีทางศาสนา ตลอดจนเรื่องราวทางวรรณคดีที่ตกทอดมาจากวรรณคดีสันสกฤตด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มหาภารตะ และรามายณะ อันเป็นวรรณคดีมหากาพย์ที่สำคัญนั้น วรรณคดีไทยที่มีบ่อเกิดมาจากมหาภารตะก็มีอยู่หลายเรื่อง ส่วนรามายณะนั้นก็เป็บบ่อเกิดของเรื่องรามเกียรติ์ไทย ฉะนั้น วรรณคดีไทยที่รับมาจากศาสนาพราหมณ์จึงมีไม่น้อย ยิ่งไปกว่านั้นพวกพราหมณ์ที่ทรงภูมิปัญญาความรู้ได้เข้ามารับราชการในราชสำนักและยังได้แต่งวรรณคดีไทยขึ้นอีกหลายเล่ม เช่น ประกาศโองการแข่งน้ำ ฉันทคุชฌิต เวชกถ่อช้าง เสือโคคำฉันท และสมุทรโฆษคำฉันท์ตอนต้นเรื่อง วรรณคดีสำคัญที่เรารับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ และวรรณคดีสันสกฤต มีดังนี้

(1) ประกาศโองการแข่งน้ำ แต่งในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) แห่งกรุงศรีอยุธยา เป็นวรรณคดีไทยเรื่องแรกที่เน้นคติว่ากษัตริย์ทรงเป็นสมมุติเทพ และกล่าวถึงพระเป็นเจ้าทั้ง 3 องค์ของศาสนาพราหมณ์ การสร้างโลกและการสร้างโลก เรื่องที่พราหมณ์พาละงมาถิ่นจวนดินแล้วกลายเป็นมนุษย์ มนุษย์นั้นมีราชาผู้เป็นใหญ่ซึ่งคนทั่วไปต้องจงรักภักดี การสถาปนาผู้คิดทรยศต่อกษัตริย์ และอวยชัยให้พรผู้ที่จงรักภักดี กล่าวถึงพระอินทร์เมื่อเชิญเทวดาลงมาในพิธีโดยเรียกว่า เจ้าผาลวง (ผู้เป็นใหญ่แห่งเขาพระสุเมรุ)

(2) รามเกียรติ์ วรรณคดีไทยเรื่องนี้มีหลายฉบับ บางฉบับก็มีเพียงเรื่องราวตอนสั้น ๆ และอาจใช้ชื่ออื่น เช่น ราชาพิลาปคำฉันท์ ซึ่งเป็นเรื่องพระอนาการคร่ำครวญของพระราม ในขณะที่เดินทางติดตามนางสีดาที่ทศกัณฐ์ลักพาไป เป็นเรื่องที่ได้เค้าโครงจากคัมภีร์รามายณะของสันสกฤต พระอินทร์ปรากฏ

บทบาทในเรื่องรามเกียรติ์เกือบตลอดทั้งเรื่องในฐานะของเทพชั้นรองผู้อยู่ใต้อำนาจของพระอิศวร ซึ่งรับสั่งให้พระอินทร์ไปเชิญพระนารายณ์บ้าง และสั่งให้พระอินทร์ลงมาสร้างเมืองให้ท้าวโนมาตันบ้าง และจะเห็นได้ว่า พระอินทร์เลื่อมอำนาจลงจนถึงกับแพ้เมฆนาทหรือธรรมาศกัณฐ์ โอรสของทศกัณฐ์ และบางครั้งก็ต้องรับใช้ทศกัณฐ์ ซึ่งเคยให้พระอินทร์และพวกเทวดามาสร้างเมืองลงกาให้ใหม่ หลังจากเมืองเดิมถูกหนุมานทำอุบายเผาเสีย นอกจากนั้นแล้วพระอินทร์ก็มีหน้าที่ช่วยเหลือคนดีที่กำลังเดือดร้อน และช่วยเหลือในฝ่ายของผู้ที่ประพฤติดุธรรมคือพระรามอีกหลายครั้ง

(3) อนิรุทธคำฉันท์ ศรีปราชญ์เป็นผู้แต่ง คำนี้เรื่องมาจากคัมภีร์มหาภารตะ เป็นเรื่องการอวดารของพระนารายณ์ลงมาเป็นพระกฤษณะ เนื้อเรื่องทำนองเดียวกันกับสมุทรโฆษคำฉันท์ คือ มีเทพอุ้มสมด้วยต่อมาในสมัยหลังมีบทละครเรื่อง อุณรุท บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นบทละครในเรื่องเดียวกับอนิรุทธคำฉันท์ ต่างกันแต่ชื่อตัวละครที่เป็นพี่เลี้ยงของนางอุษาเท่านั้น ที่นำ

แปลก็คือ เรื่องอุณรุทนี้กล่าวถึงปฐมเหตุว่า เจ้ากรุงทมิฬไปลอบชมนางสุจิตรา ชายาพระอินทร์ นางจึงต้องจุติลงมาเป็นนางอุษา (ศรีอุษา) เพื่อแก้แค้น แม้ว่าเรื่องนี้จะมาจากวรรณคดีทางศาสนาพราหมณ์ แต่ชื่อชาชาของพระอินทร์กลับเป็นเรื่องความเชื่อทางพุทธศาสนา เพราะไม่ปรากฏว่า พระอินทร์ทางพราหมณ์มีชื่อยาชื่อสุจิตรา อนิรุทธคำฉันท์ กล่าวถึงพระอินทร์ว่า ครั้งหนึ่งเมื่อนางพิจิตรเลขาว่าครูปถวายนางอุษาเพื่อให้รู้ว่าใครมาลอบชมนาง ก็ว่าครูประอินทร์ด้วย

(4) พระนลคำหลวง บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเรื่องที่แปลจาก นโลปาขยานัม อันเป็นเรื่องแทรกในวนบรพในคัมภีร์มหาภารตะ ซึ่งถือเป็นวรรณคดีสันสกฤตที่สำคัญเรื่องหนึ่ง กล่าวถึงพระอินทร์ว่าได้เสด็จมาในพิธีสมพรของนางทมนันตี พร้อมกับโลกบาลอื่นๆ รวม 4 องค์และได้วานพระนลให้เป็นพุดนำความไปทูลนางทมนันตีเมื่อได้ทราบว่ นางตั้งใจจะเลือกพระนลโลกบาลทั้ง 4 องค์ ก็พากันแปลงองค์เป็นพระนลไปหมด แต่เมื่อเห็นว่า นางจงรักภักดีต่อพระนลองค์เดียว พระอินทร์และเทพอื่นๆ ก็พากันคืนร่าง และเมื่อนางเลือกพระนล พระอินทร์ก็ยังได้ประทานพรแก่พระนลถึง 2 ประการ เทพอื่นๆ ก็เช่นกัน นอกจากนี้แล้ว ยังมีเรื่องพระนลคำฉันท์ บทพระนิพนธ์ของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ซึ่งเป็นเรื่องเดียวกันนั่นเอง

(5) ลิลิตนารายณ์สิบปาง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเรื่องเกี่ยวกับการอวดารอวดารปางต่าง ๆ ของพระนารายณ์ในคัมภีร์ปุราณะเฉพาะปางที่สำคัญ ๆ มากล่าวรวมไว้สิบปางด้วยกัน เรื่องราวในบางปางมีบทบาทของพระอินทร์ปรากฏอยู่ เช่น ภูมวตาร ปางที่พระนารายณ์อวดารเป็นเต่าในพิธีกวนน้ำอมฤต ก็มีสาเหตุจากการที่ฤาษีทิวาสสาปพระอินทร์ ในฐานะที่ไม่เคารพต่อฤาษี เพราะปล่อยให้ช้างเอราวัณกระซอกพวงมาลัยที่ฤาษีถวายไปทำลายทิ้ง จนเป็นผลให้พระอินทร์และพวกเทวดาเสื่อมฤทธิ์ถึงกับรบแพ้สูรทุกครั้ง ปางวามวตาร พระนารายณ์ต้องอวดารลงมาเป็นพราหมณ์เดี๋ยก็เพื่อจะช่วยให้พระอินทร์ได้กลับไปครองสวรรค์ตามเดิม ส่วนปางกฤษณาวตารนั้น กล่าวถึงการที่พระอินทร์รู้พวกโคบาลและจะลงโทษแต่ไม่เป็นผลเพราะแพ้ฤทธิ์พระกฤษณะ

(6) บทละครเรื่องสาวิตรี พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เค้าเรื่องมาจากนวนิยาย ในคัมภีร์มหาภารตะ ก็ปรากฏบทบาทของพระอินทร์ในตอนท้ายเรื่องว่า เมื่อพระสัตยวานพื้นและพระบิดากลับมีพระเนตรดังเดิมแล้ว ท้าวโลกบาลทั้งสี่ คือ พระอินทร์ พระอัคนี พระวรุณ และพระขมน เสด็จมาประทานพรแก่กษัตริย์ทั้งสี่ พระอินทร์นั้นประทานพรให้กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์ทรงศักดิ์และเรื่องฤทธิ์ โดยปราศจากศัตรูทั้งปวง

(7) บทละครเรื่องศกุนตลา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องเดิมนี้มาจากศกุนตโลปาขยานัม อันเป็นเรื่องแทรกในอาทิปรรพในคัมภีร์มหาภารตะ แล้วกาลิทาสนำมาแต่งเป็นบทละครขึ้นเรื่องของไทยก็นำมาจากของกาลิทาส ในเรื่องนี้พระอินทร์ได้ให้พระมาตุลีมารับท้าวทวยยันต์ขึ้นไปปราบบอสูรกาลเนมิ และทำให้พระองค์ได้มีโอกาสพบศกุนตลาและโอรส จนได้พากันกลับเมือง

ในส่วนของวรรณกรรมล้านนาที่ได้รับอิทธิพลหรือมีที่มาจากวรรณคดีสันสกฤต ได้แก่ ปริบมเหียร หอมนาน พรหมจักร และอุสตาบารต ซึ่งในที่นี้จะขอยกตัวอย่างมาเพียง 3 เรื่อง คือ

(8) หอมนาน วรรณกรรมประเภทชาดกนอกนิบาตของล้านนา ไม่ปรากฏผู้แต่งหรือปีที่แต่ง กล่าวถึงว่า ครั้งหนึ่งราพนาสูรแปลงกายเป็นพระอินทร์เพื่อแอบไปมีปฏิสัมพันธ์กับนางสุชาดา จนเป็นสาเหตุให้นางสุชาดาเกิดความคับแค้นใจและลงมาเกิดในโลกมนุษย์เพื่อแก้แค้นราพนาสูร ซึ่งได้รับนามว่า “สิดา” ค่อมานางได้เป็นชายาของพระราม พระราชโอรสองค์โตของท้าววิรูปกษัตริย์ครองเมืองกุรุรัฐะ ในขณะที่เดินทางอยู่กลางป่า พระอินทร์แปลงกายเป็นกวางทองเดินผ่านมา นางสิดาจึงขอร้องให้พระรามผู้เป็นพระสวามีและพระลักษณะพระอนุชาออกติดตามไปจับตัวกวางแปลงมาให้แก่นาง

(9) พรหมจักร วรรณกรรมประเภทชาดกนอกนิบาตของล้านนา กล่าวถึงว่า เมื่อพระอินทร์ทรงทราบข่าวพญาวีโรหาแปลงกายเป็นพระองค์แล้วลักลอบไปเสพกามคุณกับนางสุธัมมา จึงคิดหาวิธีกำจัดพญาวีโรหาผู้นอญล จากนั้นจึงส่งตัวนางสุธัมมาลงมาเกิดในโลกมนุษย์ หรือเมืองลังกา เพื่อสร้างความพินาศให้แก่พญาวีโรหา ถือเป็นการลงทัณฑ์ในความผิดที่ได้กระทำไว้

(10) อุสตาบารต วรรณกรรมประเภทชาดกนอกนิบาตของล้านนา กล่าวถึงว่า ด้วยเหตุแห่งบุญกรรมในกาลก่อน ทำให้พญาพรมหัทธมมีจิตคิดเสนาห์ต่อนางสุชาดาชายาของพระอินทร์ ดังนั้นจึงแปลงกายเป็นพระอินทร์แล้วแอบเข้าไปยังค้ำหนักของนางสุชาดาเพื่อเสพกามคุณกับนางผู้เลอโฉม ต่อมาเมื่อพระอินทร์ทรงทราบความทั้งหมดแล้วได้ขออาชญาเชิญปลากเทวบุตรดลลงไปปฏิสนธิในครรภ์ของนางเทพมาลี มเหสีของพญาพิมพิสารผู้ครองเมืองทวาริกา และได้รับพระนามว่า พระบารสกุมาร ภายหลังนางสุชาดาได้ลงมาเกิดในโลกมนุษย์ มีนามว่า นางพรหมธิดา ฝ่ายพระอินทร์นั้นได้นำตัวนางพรหมธิดาไปไว้ในปราสาทดอกบัวใกล้ ๆ กันกับพระอาสรมของวิสุทธิธำมณี เพื่อให้พระธำมณีนำตัวนางไปถวายแก่พญาพรมหัทธม นางจึงได้นามใหม่ว่า นางอุสตาเทวธิดา จากนั้นพระอินทร์จึงรับสั่งให้วิสุทธิมเทวบุตรเนรมิตกายเป็นกวางทองไปหลอกล่อพระบารสให้เดินทางมาพบกับนางอุสตาในเมืองกาสิ และชักนำให้คนทั้งสองได้อยู่ครองรักกันในป่าแห่งนั้นต่อไป

จากวรรณกรรมล้านนาที่ยกตัวอย่างมาทั้ง 3 เรื่องนี้ เป็นวรรณกรรมชาคณอกนิบาตที่มีโครงเรื่อง คล้ายคลึงกันกับวรรณกรรมประจำชาติเรื่องรามเกียรติ์และอุสสาภารัตน์ ทั้งนี้ อุคม รุ่งเรืองศรี (2526: 143-144) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “...วรรณกรรมชาคณอกนิบาตของล้านนาเรื่องหอมนและพรหมจักร มีที่มาจาก เรื่องรามเกียรติ์ แต่อุสสาภารัตน์ เกิดขึ้นจากการนำเรื่องรามเกียรติ์และอุสสาภารัตน์มาผสมกันและผนวกเข้ากับจินตนาการของผู้แต่ง จึงกลายเป็นวรรณกรรมชาคณอกนิบาตล้านนาที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่ง ... เนื่องจากการที่เรื่องหอมน พรหมจักร และอุสสาภารัตน์ เป็นเรื่องที่คล้ายคลึงกันกับเรื่องรามเกียรติ์ ดังนั้นผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฉัตรอุพา สวัสดิพงษ์ จึงรวมเรียกทั้งสามเรื่องนี้ว่ารามเกียรติ์ฉบับล้านนา เพราะเป็นวรรณกรรมที่มีความเชื่อมโยงกัน” นอกจากนี้ อุคม รุ่งเรืองศรี ยังได้กล่าวอีกว่า “...สำหรับเรื่องพรหมจักร ชาคก เป็นวรรณกรรมล้านนาที่มีร่องรอยจากวรรณคดีของอินเดีย ซึ่งเมื่อตรวจสอบดูแล้วก็พบว่ามาจากเรื่องรามเกียรติ์ฉบับปางกาลิ ในเรื่องมีการกล่าวถึงนางนาคมัลลิกาซึ่งเหมือนกับนางสุวรรณมัจฉาในพรหมจักรชาคก และมีการกล่าวถึงร่องรอยของพิธีกรรมท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น การยกทัพรบกันระหว่างพรหมจักรและพญาวีโรหาในตอนท้ายนั้น ได้มีการเลี้ยงผีประจำเมือง และการเลี้ยงผีประจำเมืองในเรื่องนี้ก็ดูเหมือนกับการเลี้ยงผีปู่และย่าและของเชียงใหม่ รวมทั้งวรรณกรรมเรื่องหอมนชาคกอันเป็นเรื่องราวของหนุมาน และเรื่องอุสสาภารัตน์ ก็มีการยกทัพที่มีไพร่พลจำนวนมากเป็นอีกโขลมิ ก็ยังมีปรากฏให้เห็นอยู่ด้วย...”

(เรียบเรียงจากงานของ อุคม รุ่งเรืองศรี ใน พรรณเพ็ญ เครือไทย: บรรณาธิการ, 2540 : 52)

จะพบว่า ในวรรณกรรมหรือวรรณคดีไทยส่วนใหญ่ได้กล่าวถึงพระอินทร์ในแง่ที่ทรงมีความเมตตา กรุณา คอยให้การช่วยเหลือแก่ผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากเสมอในฐานะที่เป็นมิตรแห่งผู้ประพฤดิธรรม เป็นผู้พิทักษ์ จรรยาบรรณ เป็นพุทธศาสนูปถัมภก ให้การปรณนิบัติรับใช้แก่พระพุทธรองค์และพระสาวก เป็นหัวหน้าของเหล่าเทวดา เป็นนักรบที่องอาจ และเป็นผู้ที่มีรูปร่างสง่างาม ซึ่งในส่วนของแนวคิดและความเชื่อในเรื่องพระอินทร์ที่สะท้อนผ่านวรรณกรรมพุทธศาสนานั้น มุ่งสั่งสอนให้คนเป็นคนดี มีจิตใจเมตตา กรุณา ไม่เบียดเบียนผู้อื่นเป็นสำคัญ นอกจากนี้ ทิพยสมบัติของพระอินทร์ก็ยังเป็นเหตุจูงใจให้คนเร่งทำความดีเพื่อจะได้ขึ้นไปเสวยสุขบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อีกด้วย

จากบทบาทของพระอินทร์ที่นำเสนอมาทั้งหมดนั้น ทำให้เราทราบว่า พระอินทร์เป็นเทวดาผู้ยิ่งใหญ่ในพุทธศาสนา และเป็นผู้ที่คอยบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้กับมนุษย์ผู้ประพฤดิธรรมอย่างแท้จริง (สุพิน อุทธิเพ็ญ , 2540 : 113 - 121)

ทั้งนี้ ได้มีผู้ที่ทำการศึกษาในเรื่องแนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ที่สะท้อนผ่านทางผลงานวรรณกรรมของไทย ซึ่งได้แสดงทัศนะไว้ดังนี้

ฉัตรอุพา สวัสดิพงษ์ (2517) วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “การขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ” ซึ่งกล่าวว่า “ความเชื่อในเรื่องคิศาจเทวดาและนรกสวรรค์ เป็นความเชื่อของคนมาแต่โบราณดึกดำบรรพ์ คนไทยก็เช่นเดียวกัน เพราะความใกล้ชิดธรรมชาติ อาศัยธรรมชาติ

และประสบการณ์จากธรรมชาติ ซึ่งมีทั้งส่วนดีและส่วนร้ายแล้วหาเหตุผล คำตอบที่ดีให้ตนเองไม่ได้ มนุษย์จึงยึดถือผีเป็นที่พึ่ง ศิขิงมีทั้งผีดีและผีร้าย ผีดีก็คือ "ผีฟ้า" หรือเทวดา ซึ่งมี 3 จำพวก คือ สมมุติเทวดา อุบัติเทวดา วิสุทธิเทวดา ส่วนผีร้ายก็คือ วิญญาณที่คอยหลอกลอนให้มนุษย์กลัวและได้รับความเดือดร้อนทั่วไป การนับถือผีบางเทวดาของชาวล้านนา รวมถึง "ผีในลัทธิที่เคารพนับถือ" นั้น ผีชนิดนี้แม้จะเป็นวิญญาณที่ล่วงลับ แต่ไม่ใช่วิญญาณทั่วไป หมายความว่าวิญญาณที่ศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น และจะมีลักษณะที่คนนับถือและกลัวเกรงเหมือนพระเจ้าแผ่นดิน นอกจากนี้ เทวดาก็อยู่ในประเภทของผีแบบนี้ ชาวล้านนาไทยแต่โบราณเชื่อกันว่าวิญญาณของเจ้านาย หรือกษัตริย์ที่ทรงคุณธรรมจะได้ไปเกิดเป็น "พระยาอินตา" หรือพระอินทร์ ซึ่งคอยปกป้องรักษาหรือช่วยเหลือผู้ทำความดีเสมอ ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์นี้ จะปรากฏในวรรณคดีชาดกทั่ว ๆ ไป"

เตือนใจ สันทะเกิด (2517) ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เรื่อง "วรรณคดีชาบ้าน จากวัดเกาะ" ที่กล่าวว่า "พฤติกรรมของพระอินทร์ถ้าไม่พูดถึงเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ แล้ว ก็เป็นผู้ที่มีอารมณ์ ความรู้สึก ไม่ต่างไปจากมนุษย์หรือคนธรรมดา ซึ่งผู้แต่งได้สร้างตัวละครต่าง ๆ ขึ้น จากการเลียนแบบลักษณะนิสัยของมนุษย์ การใช้บทบาทของพระอินทร์เข้ามาช่วยในการดำเนินเรื่อง ถือเป็นเรื่องมือในการให้เหตุผล และช่วยโน้มน้าวจิตใจของผู้อ่านให้เกิดความเห็นคล้อยตามผู้แต่ง โดยไม่ต้องคำนึงถึงเหตุผลหรือความเป็นไปได้"

ัดดา ปานุทัย (2520) ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เรื่อง "วิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณคดีไทย" (ที่อ้างถึงงานของ บุญเหลือ เทพยสุวรรณ) กล่าวว่า "พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปถือว่าพระอินทร์เป็นตัวแทนของความเป็นธรรม ผู้ที่อยู่ในธรรมนั้น พระอินทร์จะคอยช่วยเหลือและให้ความอนุเคราะห์ เป็นการเน้นถึงความเชื่อในเรื่องของการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว จากนามธรรมที่มองไม่เห็นให้เปลี่ยนมาเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ในลักษณะของการช่วยเหลือของพระอินทร์นั่นเอง"

ตรชัย แสงสุข (2535) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เรื่อง "พระเอกในวรรณกรรมคำขอ" กล่าวว่า "ในวรรณกรรมคำขอที่นำมาศึกษาวิจัยนี้ แทบทุกเรื่องที่กำลังกล่าวถึงว่า พระอินทร์มีบทบาทในการช่วยเหลือตลอดมาตั้งแต่การอาราธนาพระโพธิสัตว์ให้จุติลงมาเกิด จนถึงที่สุดช่วยให้ได้ขึ้นครองราชสมบัติ ถ้ามองในด้านโครงเรื่อง หรือการดำเนินเรื่อง พระอินทร์ก็จะเป็นตัวประธานที่ทำให้เรื่องดำเนินไปด้วยดี ตรงตามเป้าหมายของผู้ประพันธ์อย่างมีเหตุผลและน่าเชื่อถือได้"

สุพิน อุทธิเพ็ญ (2539) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เรื่อง "สุขวันฉัตรวิหาลวง : การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทที่มีต่อสังคม" (ที่อ้างถึงงานของ บำเพ็ญระวิน) กล่าวว่า "จากการที่พระอินทร์ทำหน้าที่เป็นผู้อาราธนาพระโพธิสัตว์ซึ่งประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตให้ลงมากำเนิดในโลกมนุษย์นั้น ถือเป็นความเชื่อตามหลักทางพุทธศาสนาว่าด้วยศาสตร์แห่งการเป็นพระพุทธเจ้าที่พระอินทร์จะต้องเป็นผู้ปฏิบัติการณ์นั้น นอกจากนี้ พระอินทร์ยังเป็นผู้ที่คอยคำขูบารมีของพระโพธิสัตว์ ซึ่งจะพบได้จากวรรณกรรมทั่ว ๆ ไป และจากผลการวิเคราะห์ลักษณะบุคลิกภาพของพระอินทร์ สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ พระอินทร์นอกจากจะมีความเมตตาเป็นที่ตั้งแล้ว ยังมีลักษณะเป็นผู้ที่มีความเป็นอัครนิยมสูง"

อรพินท์ ทรัพย์ (2541) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องกุสสราชชาดก” กล่าวถึงเรื่องพระอินทร์ไว้ในส่วนของ การวิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณกรรมว่า “พระอินทร์ เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้เพื่อช่วยให้เหตุการณ์ที่พึงประสงค์ ดำเนินไปได้และสำเร็จลุล่วงด้วยดี ในเรื่องนี้กุสสราชกานิดโดยการที่พระญาโอภากราชให้นางสีลวดีไปเป็น นางพื่อน โดยมีพระอินทร์ปลอมตัวเป็นพราหมณ์ชราลงมาช่วยเหลือแล้วนำตัวนางขึ้นไปบนสวรรค์ เพราะไม่ ต้องการให้ใครมาทำลายศีลของนางสีลวดี พระอินทร์ซึ่งมีบทบาทเป็นผู้ช่วยเหลือและประทานโอกาสให้แก่ นาง 2 พระองค์นั้น ถือเป็นสัญลักษณ์แทนบุรุษเพศ ผู้มีอำนาจ บารมี ที่สามารถยืนยันได้ด้วยเครื่องทิพย์ต่าง ๆ เนื่องจากพระญาโอภากราชไม่สามารถมีบุตรกับนางได้ จึงจำต้องยอมให้นางสีลวดีไปมีสัมพันธ์กับบุรุษอื่นเพื่อ ให้กำเนิดบุตร แต่สังคมไทยยังไม่ยอมรับการกระทำดังกล่าว พระอินทร์จึงต้องเข้ามามีบทบาทในการให้ความ ช่วยเหลือ ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมศาสนาหลายเรื่องในลักษณะที่เรียกว่า “ขัดข้องที่ไหน เทวดาเข้าช่วยที่นั่น ” แต่บุคคลผู้ที่ได้รับการช่วยเหลือจะต้องเป็นพระโพธิสัตว์ หรือผู้ซึ่งประกอบแต่กรรมดีเท่านั้น ”

แนวคิดและความเชื่อในเรื่องของพระอินทร์ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ทั้งในลักษณะที่ เป็นเทวดาผู้พิทักษ์รักษาคณดี ทำหน้าที่ในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่มวลมนุษย์ที่ได้รับความเดือดร้อนจากเรื่อง ต่าง ๆ รวมทั้งการทำหน้าที่เป็นองค์ศาสนูปถัมภก ช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในดินแดนชมพูทวีป ซึ่งแนวคิด เกี่ยวกับเรื่องของพระอินทร์ที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยนี้ มีที่มาจากวรรณคดีบาลี-สันสกฤตของอินเดีย กล่าวคือ เมื่อครั้งที่พุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาสู่ประเทศไทย การรับเอาแนวคิดและความเชื่อต่าง ๆ จึงถูกถ่ายทอดโดยผ่าน ทางการวรรณกรรมของไทย และการประกอบพิธีกรรมในราชสำนัก ทั้งนี้ นอกจากจะรับอิทธิพลของพุทธศาสนา มาจากอินเดียแล้ว ไทยเรายังรับเอาแนวคิด ความเชื่อ และพิธีกรรมของลัทธิพราหมณ์ในศาสนาฮินดูเข้ามาด้วย ดังนั้นเรื่องราวที่เกี่ยวกับพระอินทร์จึงเกิดการผสมผสานกันระหว่างแนวคิดในวรรณกรรมพุทธศาสนากับแนวคิด ในวรรณคดีสันสกฤตของลัทธิพราหมณ์ และบทบาทของพระอินทร์ส่วนใหญ่ก็มักจะปรากฏในด้านดีที่กล่าวถึง การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่น ปกป้องคุ้มครองโลกมนุษย์ และรักษา ความสงบสุขบนสรวงสวรรค์เป็นสำคัญ